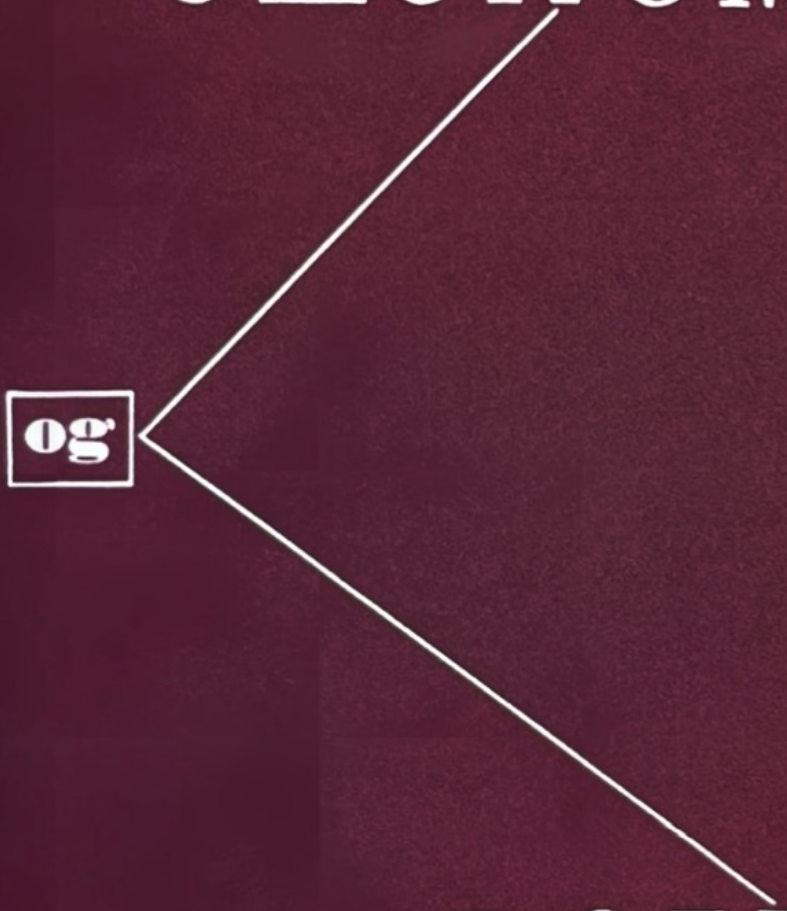
ØKONOMI

POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 37. Årgang . Nummer 3 . 1963

København 1963

ØKONOMI OG POLITIK

37. ÅRGANG . NR. 3 . 1963

INDHOLD

J. VIBE-PEDERSEN: Lønpolitik eller generel indkomstpolitik 163

G. THORLUND JEPSEN: Landbrugsinterventionen i Danmark 181

KNUD VOHN: Politisk videnskab i USA 198

Litteraturanskaffelser omhandlende moderne historie og statskundskab 222

Den internationale økonomiske situation 239

Den danske økonomiske situation 252

Politisk kronik 264

KVARTALSSKRIFT UDGIVET AF
SELSKABET FOR HISTORIE OG SAMFUNDSØKONOMI
KØBENHAVN 1963

FORFATTERNE

J. VIBE-PEDERSEN: Professor i nationaløkonomi ved Aarhus universitet.

G. THORLUND JEPSEN: Lektor i økonomi ved Aarhus universitet.

KNUD VOHN: cand. mag., bibliotekar ved Det kongelige Bibliotek, tillige lektor i historie ved Københavns universitet. Rockefeller Foundation stipendiat i USA 1960/61 (Columbia University, New York & University of California, Berkeley).

Oversigter over den danske økonomiske situation udarbejdes af sekretær, cand. oecon. HELGE KORSBÆK og den internationale økonomiske oversigt af sekretær, cand. polit. NIELS THYGESEN, begge Det økonomiske Sekretariat.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal, Årsabonnement 15 kr. Enkelte hæfter 4 kr. Ansvarshavende redaktør: Sekretær, cand. polit. HANS BOSERUP. Redaktionsudvalg: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN, professor, dr. polit. P. NØRREGAARD RASMUSSEN, professor ANDERS ØLGAARD, generalsekretær for Nordisk Råd, F. W. WENDT og lektor, cand. polit. THORKILD HJORTKJÆR. Redaktør, ekspedition og abonnement: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Sankt Peders Stræde 5, København K., telefon Palæ 5182. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader og hos postvæsenet samt for boghandlernes vedkommende også gennem Danske Boghandleres Kommissionsanstalt.

Printed in Denmark. Aarhuus Stiftsbogtrykkerie.

Udsendt i boghandelen den 14. december 1963.

LØNPOLITIK ELLER GENEREL INDKOMSTPOLITIK

J. VIBE-PEDERSEN

1. PROBLEMSTILLINGEN

Baggrunden for den diskussion, der i de seneste år er ført om muligheden for at gennemføre en indkomstpolitik[1]), er den kendsgerning, at det ifølge erfaringerne fra mange lande og over en længere årrække har vist sig vanskeligt at gennemføre og opretholde fuld beskæftigelse, uden at indkomsterne er steget stærkere end produktionen, således at man har fået et stigende prisniveau. Det er med andre ord inflationsproblemet, man på ny søger at finde en løsning på.

Dette problem har i mange lande haft en særlig alvorlig karakter, fordi det har været forbundet med betalingsbalanceproblemer. Her i landet har vi således i 50'erne flere gange stået i den situation, at det ikke har været muligt at opretholde fuld beskæftigelse, fordi stigningen i indkomstniveauet har medført så stor import, at betalingsbalancen har udvist et underskud.

Dette underskud på betalingsbalancen har man imødegået gennem kontraktiv finans-, kredit- og byggepolitik, som har kunnet fjerne underskuddet, fordi der er en direkte samvariation mellem forbrug og investering på den ene side og importen på den anden side. Men begrænsningen af forbrug og investering rammer naturligvis ikke blot importen, men også produktionen her i landet og har derfor samtidig ført til lavere beskæftigelse, lavere levefod og mindre økonomisk fremgang.

Det karakteristiske for den kontraktive politiks virkninger er, at den totale efterspørgsel begrænses og dermed beskæftigelse og samlet indkomst, mens derimod lønniveauet ikke presses nedad. Ganske vist vil den lavere beskæftigelse være medvirkende til at hæmme stigningerne i lønniveauet,

[1]) Denne diskussion har ført til en række indkomstpolitiske tilløb i forskellige lande, jfr. f. eks. OECD Observer No. 2, 15. jan. 1963, som indeholder en kort oversigt herover. OECD har været forum for en række internationale drøftelser af indkomstpolitikkens problematik, jfr. William Fellner, Milton Gilbert, Bent Hansen, Richard Kahn, Friedrich Lutz & Pieter de Wolf: »The Problem of Rising Prices«, OEEC, 1961 og den efterfølgende rapport: »Policies for Price Stability« a Report to the Economic Policy Committee by its Working Party on Costs of Production and Prices, OECD, 1962.

idet såvel lønglidningen som lønstigningerne ved overenskomsterne har en tendens til at blive mindre, når der er arbejdsløshed, end når arbejdsmarkedet er stramt. Imidlertid viser erfaringen, at der også sker lønstigninger i en situation med ret betydelig arbejdsløshed.

Denne politik har således ikke været særlig effektiv til at modvirke inflationen. Som middel mod betalingsbalanceproblemerne har den nok været effektiv, men samtidig meget bekostelig, idet den har medført lavere produktion og dermed mindre velstand, end man kunne have haft, såfremt produktionsmulighederne blev udnyttet fuldt ud. Når denne form for økonomisk politik ikke har medført en mere permanent depression, skyldes det dels, at der også sker fortsatte lønstigninger i udlandet, og dels at der i slutningen af 50'erne skete en meget betydelig forbedring af de internationale forudsætninger for Danmarks udenrigshandel, som på ny muliggjorde en mere ekspansiv økonomisk politik.

Det har gang på gang været fremhævet[2]), at disse alvorlige ulemper ved anvendelsen af kontraktive foranstaltninger over for inflation og betalingsbalanceproblemer kunne undgås, såfremt man kunne og ville kontrollere inflationen direkte, d. v. s. holde stigningen i lønniveauet inden for de grænser, som hensynet til den samtidige opretholdelse af fuld beskæftigelse og ligevægt på betalingsbalancen nødvendiggør.

Når en direkte lønpolitik kan sikre denne målsætning uden at medføre arbejdsløshed og produktionstab, beror det på den indlysende sammenhæng, der er imellem lønniveauet og konkurrenceevnen i forholdet til udlandet. En lønpolitik, der skal sikre den nævnte målsætning, kan formuleres derhen, at lønstigningen må holdes inden for sådanne rammer, at eksporterhvervenes og de importkonkurrerende erhvervs konkurrenceevne er tilstrækkelig stor til, at eksporten kan finansiere den store og stigende import, som følger med fuld beskæftigelse. Det er således ikke tilstrækkeligt, at konkurrenceevnen muliggør en opretholdelse af eksporten, men derudover må det være muligt og fordelagtigt for erhvervene at forøge eksporten og den importkonkurrerende produktion i det omfang, den fortsatte stigning i forbrug og investering medfører forøget efterspørgsel efter »importvarer«.

Så længe der stadig foregår lønstigninger i udlandet, vil en sådan lønpolitik som regel indebære, at også lønningerne her i landet kan være stigende, såfremt man vil fastholde uændrede valutakurser. Om lønningerne ifølge dette kriterium skal stige langsommere eller hurtigere end i udlandet, vil afhænge af, hvorvidt produktiviteten her i landet forøges hurtigere eller langsommere end i udlandet, modificeret for specielle ændringer i efterspørgselsforholdene for vore eksportvarer og priserne for de varer, vi

[2]) Her i landet ikke mindst af Jørgen Pedersen.

importerer. Der er derfor ikke tale om et kriterium, der giver den samme lønstigning hvert år.

En sådan målsætning for lønpolitikken forekommer en relevant formulering af målsætningen for en rational indkomstpolitik.

Dette synspunkt afviger i to henseender fra den tankegang, der synes at ligge bag kravet om en generel indkomstpolitik: For det første er der i det foregående alene talt om lønpolitik, mens den generelle indkomstpolitik normalt antages at skulle omfatte alle indkomster eller i hvert fald de vigtigste grupper af erhvervsindkomster. For det andet er den målsætning, der normalt opstilles, ikke begrænset til fuld beskæftigelse og konstante valutakurser, men omfatter også et stabilt prisniveau.

2. LØNPOLITIK ELLER GENEREL INDKOMSTPOLITIK

Baggrunden for kravet om en generel indkomstpolitik i stedet for blot en lønpolitik er den opfattelse, at der ikke er en sådan principiel forskel mellem lønindkomsternes og de selvstændige erhvervsdrivendes indkomster, at det er berettiget at opfatte lønudviklingen som drivkraften i inflationen. Begge former for indkomster må derfor iflg. denne opfattelse tages med i analysen.

På det mere konkrete økonomisk-politiske plan anføres det, at man ikke kan forlange et sådant lønpolitisk mådehold af lønmodtagerne og deres organisationer, med mindre der stilles tilsvarende krav til de erhvervsdrivende om en tilbageholdende prispolitik. Dette er baseret i den opfattelse, at en kontrol med lønfastsættelsen indebærer en risiko for, at lønmodtagerne bliver snydt, idet andre grupper, specielt de erhvervsdrivende, vil kunne forøge deres indkomster på lønmodtagernes bekostning. En mere vidtgående formulering er, at selv hvis lønmodtagerne måske ikke direkte mister noget på grund af lønkontrollen, så bliver de dog forhindret i at tilkæmpe sig en større andel af nationalproduktet gennem en mere aggressiv lønpolitik. Som en konsekvens heraf kræves en eventuel kontrol med lønpolitikken kombineret med en indkomstpolitik for andre grupper, som skal sikre, at disse ikke får fordele af den modererede lønpolitik, eller i den mere vidtgående formulering, at lønmodtagerne gennem indkomstpolitikkens foranstaltninger til nedpresning af priserne får de fordele, de ellers kunne have tilkæmpet sig igennem aggressiv lønpolitik.

Kun gennem en sådan samtidig og koordineret fastlæggelse af indkomsterne for alle større grupper i samfundet kan man ifølge denne opfattelse sikre, at alle parter kan acceptere standsningen af inflationen eller dog nedsættelse af inflationens hastighed.

Disse synspunkter er imidlertid næppe holdbare.

En offentlig kontrol med lønfastsættelsen behøver ikke indebære nogen forskelsbehandling af lønmodtagerne, og der er derfor ikke ud fra ligelighedshensyn basis for at kræve en offentlig lønpolitik udvidet til en generel indkomstpolitik. Årsagen hertil er, at lønmodtagerne ikke gennem en mere aggressiv lønpolitik kan tilkæmpe sig en højere realløn og dermed større del af nationalproduktet, såfremt der skal opretholdes fuld beskæftigelse og ligevægt på betalingsbalancen.

Dette følger allerede af, hvad der foran er anført om sammenhængen mellem lønpolitik, betalingsbalance og beskæftigelse. Såfremt lønniveauet presses højere op end til det niveau, som sikrer tilstrækkelig konkurrenceevne til at muliggøre samtidig fastholdelse af valutarisk ligevægt og fuld beskæftigelse, har myndighederne kun to muligheder, såfremt man ikke vil eller kan optage stadig stigende udenlandske lån: enten må man gennemføre en devaluering eller man må på ny fremkalde arbejdsløshed gennem en kontraktiv politik, der kan begrænse importen[3]). Devalueringen kan sikre genoprettelsen af konkurrenceevnen over for udlandet, men vil indebære, at priserne må stige, således at reallønnen alligevel ikke bliver forhøjet på grund af den agggressive lønpolitik. Arbejdsløsheden vil ikke blot være til skade for de erhvervsdrivende og for de lønmodtagere, der bliver arbejdsløse, men for tempoet i hele den økonomiske udvikling og i det lange løb derfor også for andre lønmodtagergrupper.

Selv om der således ikke synes at være noget logisk grundlag for at kræve indkomstpolitisk »kompensation« for at undlade en mere aggressiv lønpolitik, end kriteriet fuld beskæftigelse og betalingsbalanceligevægt giver plads for, udelukker dette naturligvis ikke, at lønmodtagerne vil kræve en nedpresning af priserne ved hjælp af indkomstpolitikken som betingelse for at undlade en mere aggressiv lønpolitik. Såfremt lønmodtagerne mener at kunne opnå en sådan »kompensation«, behøver de måske ikke lade sig hæmme af, at den aggressive lønpolitik, de kræver kompensation for at afholde sig fra, i det korte løb ville skade visse lønmodtagergrupper såvel som andre samfundsgrupper, og i det lange løb dem alle.

Den mest afgørende indvending imod en sådan udformning af en generel indkomstpolitik er derfor, at den næppe kan gennemføres effektivt uden alvorlige økonomiske skadevirkninger.

Et forsøg på som led i en generel indkomstpolitik at ændre indkomstfordelingen til fordel for lønmodtagerne gennem en effektiv nedpresning af priser, avancer og udbytter vil medføre tendenser til forvridning af produk-

[3]) Der er her set bort fra den mulighed, at man kan gennemføre toldforhøjelser eller kvantitative restriktioner m. h. t. udenrigshandelen. Dels er noget sådant næppe gennemførligt, dels vil virkningerne i mange henseender ligne virkningerne af en devaluering, dog naturligvis med forskellige uheldige sidevirkninger.

tionen, ødelægge det økonomiske systems tilpasningsmekanisme og dermed føre til mindre effektivitet og mindre velstand for alle samfundsgrupper[4]).

Prissystemets funktion er først og fremmest at sikre, at der produceres de mængder og kvaliteter af de forskellige varer, som køberne efterspørger, og at de produceres billigst muligt. Men såfremt prissystemet opfylder denne funktion så godt, som det nu lader sig gøre, er prisfastsættelsen naturligvis ikke til rådighed som et instrument, man kan spille på med henblik på at bestemme de erhvervsdrivendes indkomster og dermed indkomstfordelingen.

Betingelsen for, at prissystemet på tilfredsstillende måde kan opfylde denne funktion m. h. t. produktionens indretning, er, at der er tilstrækkelig effektiv konkurrence. Det offentliges kontrol med prisdannelsen må derfor søge at sikre, at prissystemet kan fungere effektivt, gennem foranstaltninger der sigter mod at forøge konkurrencen og hindre urimelig udnyttelse af de mangeartede monopolistiske forhold, som findes på utallige områder baseret på aftaler og afspærring fra udenlandsk konkurrence. Det vil naturligvis altid være vanskeligt at afgøre, om monopolkontrollen er tilstrækkelig effektiv til sammen med liberaliseringen af udenrigshandelen at sikre prissystemets effektive funktion, og der kan derfor være grundlag for meningsforskelle m. h. t. behovet for udvidelse af monopolkontrollens bemyndigelser og administrative apparat. I denne forbindelse er det imidlertid væsentligt at fremhæve, at monopolkontrollen må udformes og gennemføres ud fra hensynet til prisdannelsens effektive funktion. At dette også kan virke i retning af mere ligelig indkomstfordeling, vil forekomme de fleste glædeligt, men man kan ikke anvende monopolkontrollen som led i indkomstfordelingspolitikken ud over det, der opnås som et biprodukt, hvis man ikke vil risikere at gøre alvorlig skade. Generelle love om pris-, avance- og udbyttestop må antages at føre til en delvis lammelse af prissystemets funktion, hvis der da ikke blot er tale om psykologisk vinduespynt uden større reel betydning.

Det kan umiddelbart forekomme mærkværdigt, at der skulle være en

4) I denne forbindelse bør det måske tilføjes, at en nedpresning af de udbetalte udbytter ikke fører til nogen forbedring af lønmodtagernes vilkår, heller ikke på kort sigt, således at man næppe kan finde anden motivering for en sådan politik end den misundelsesfilosofi, som tilsigter at lindre livets kval ved næstens jammer. En motivering, som kan tænkes anført, er ønsket om en forøgelse af selskabernes investeringsmuligheder gennem selvfinansiering. Også dette må føre til tendenser til forvridning, idet det ikke er ønskeligt at hæmme udbetalingen af overskuddet for de erhverv, som ikke skal ekspandere, og derved medvirke til, at virksomhederne anvender overskuddet til unødvendige investeringer. Såfremt overskuddet udbetales som udbytte, vil dog en del deraf blive kanaliseret via kapitalmarkedet til mere rentable områder. Og for de erhverv, som skal ekspandere, vil de forøgede selvfinansieringsmuligheder i mange tilfælde blive mere end opvejet af, at man ikke gennem forøget udbytte kan tiltrække sig kapital.

sådan forskel mellem virkningerne af indgreb over for fastsættelsen af lønniveauet og indgreb i prisfastsættelsen. Denne forskel er imidlertid betinget af, at priserne og de selvstændige erhvervsdrivendes indkomster har en væsentlig anden placering og rolle i det økonomiske systems funktion end lønniveauet og dermed lønmodtagernes indkomster.

Mens lønmodtagernes indkomst er kontraktbestemt, er de erhvervsdrivendes indtægter bestemt som en reststørrelse, forskellen mellem omsætning og omkostninger – og denne restbestemte indtægt er naturligvis af afgørende betydning for de erhvervsdrivendes dispositioner m. h. t. produktionens omfang og indretning og m. h. t. investeringerne.

Da lønmodtagernes indtægt indgår som omkostninger for de erhvervsdrivende, og priserne vil være bestemt af omkostningerne, vil der være en nøje sammenhæng mellem lønniveau og prisniveau, såfremt produktionsomfanget skal opretholdes. Dette er selvindlysende for de tilfælde, hvor der hersker effektiv konkurrence, men også i de mere monopolprægede områder må det antages at gælde, idet man næppe kan forvente, at det procentvise monopolelement i priserne ændres som følge af lønændringer.

Det er i hvert fald vanskeligt at opstille nogen forhåndsformodning for, hvorledes monopolelementerne skulle variere over for lønændringer, såfremt produktionsomfanget og beskæftigelsen skal opretholdes.

Dersom beskæftigelsen skal være uændret, må det derfor antages, at en lønstigning må medføre, at priserne må ligge tilsvarende højere, end de ellers ville have behøvet.

Såfremt priserne imidlertid forhindres i at stige i dette omfang, vil lønstigningen føre til arbejdsløshed. På visse områder vil produktionen gå ned, fordi det ikke er fordelagtigt for virksomhederne at opretholde produktionen i uændret omfang ved de højere omkostninger i forhold til priserne. På en række områder vil samtidig de højere lønninger i forhold til priserne forøge lønmodtagernes efterspørgsel, og der må opstå tendens til forøget import af de pågældende varer. For udprægede hjemmemarkedsvarer kan der opstå sortbørs og rationering i form af længere leveringstider, salg under disken, kødannelser o. l.

For væsentlige dele af erhvervslivet vil en nedpresning af priserne i forhold til omkostningerne dog næppe medføre nogen sådan umiddelbar produktionsnedgang. Da mange virksomheder må antages at producere inden for et interval, hvor grænseomkostningerne er konstante, vil efterspørgslen blive dækket fuldtud på trods af de lavere avancemarginaler, for så vidt produktionen ikke helt må indstilles.

Derimod vil en sådan situation medføre en nedgang i investeringsomfanget, både fordi investeringerne vil forekomme mindre fordelagtige, når priserne holdes nede trods stigende omkostninger, og fordi nedgangen i de

erhvervsdrivendes indtægter vil betyde mindre muligheder for selvfinansiering. Denne investeringsnedgang må på længere sigt medføre de nævnte tendenser til produktionsnedgang og importforøgelse.

Umiddelbart medfører nedgangen i investeringsomfanget et fald i produktion og beskæftigelse i investeringssektoren og afledede produktions- og beskæftigelsesnedgange på andre områder. Såfremt man gennem ekspansiv kredit- og finanspolitik modvirker den således opståede tendens til arbejdsløshed, må virkningen i retning af større import blive forøget, og produktionens og investeringernes sammensætning vil blive forvredet.

Det er ikke relevant i denne forbindelse at indvende, at en sådan lønforhøjelse med samtidig fastfrysning af priserne kan være mulig på grund af effektivitetsstigninger. I så fald er fastfrysningen af priserne overflødig og virkningsløs, fordi priserne altså ikke ville være steget alligevel.

Da en sådan indkomstpolitisk prislovgivning tilmed ikke kan tænkes gennemført som en smidig tilpasning til de skiftende forhold inden for forskellige brancher og vareområder, men nødvendigvis må gennemføres forholdsvis summarisk, vil den også af denne grund medføre forvridninger af produktionsstrukturen og hindre tilpasning af produktionen til efterspørgslen. Disse skadevirkninger vil naturligvis blive desto stærkere, jo længere tid en sådan indkomstpolitik er i kraft, og jo mere omfattende en påvirkning af indkomstfordelingen den tilsigter.

Naturligvis er der fare for tilsvarende tendenser til forvridninger ved en kontrol med lønfastsættelsen, men da lønforhandlingerne i forvejen sker centralt, skulle der være noget større mulighed for, at der kan sættes visse grænser for den samlede stigning i lønniveauet, hvorefter parterne kan fordele denne stigning på en sådan måde, at lønstrukturen bedst muligt svarer til forholdene på arbejdsmarkedet. Faren for, at en kontrol med lønfastsættelsen skal føre til en mindre optimal lønstruktur synes ikke tilnærmelsesvis så alvorlig som den tilsvarende fare for prisområdet. Tildels beror dette synspunkt på den opfattelse, at det nuværende system for lønfastsættelsen allerede har uheldige konsekvenser for lønstrukturen, og at en kontrol med lønfastsættelsen næppe behøver at medføre nogen yderligere skadevirkninger på dette område. Endvidere vil en kontrol med lønfastsættelsen kunne gennemføres på en sådan måde, at der fortsat er et vist spillerum for justeringen af lønstrukturen gennem lønglidning. Dette problem vil ganske kort blive diskuteret i afsnit 5.

Helt bortset fra spørgsmålet om pris- og avancestrukturen, må det yderligere gælde, at der vil være et minimum for selve avance*niveauets* højde, hvis et bestemt produktions- og beskæftigelsesniveau skal opretholdes. Dette minimum vil være proportionalt med lønniveauet og bestemmes af de forventninger om indtjening på den sidste del af produktionen på de forskel-

lige produktionsområder, som vil være en betingelse for, at arbejdskraft, kapital og virksomhedsledertalent vil blive indsat i denne sidste, ofte mere risikable del af produktionen.

Det forekommer derfor en uundgåelig konklusion, at det er lønniveauet, som sætter takten i den almindelige udvikling i niveauet for priser og avancer og dermed for de forskellige former for aktive erhvervsindtægter. Skal beskæftigelsen opretholdes, vil lønstigningerne sætte tempoet i indkomstudviklingen, og priser og selvstændige erhvervsdrivendes indtægter må tilpasses til lønstigningerne.

*

Såfremt man fastholder valutakurserne over for udlandet, vil det for en væsentlig del af priserne gælde, at de er bestemt af priserne i udlandet.

Dermed følger imidlertid, som det allerede foran er anført, at når priserne ikke kan tilpasses til lønniveauet, må lønniveauet tilpasses priserne, på en sådan måde, at der med de givne valutakurser kan opretholdes fuld beskæftigelse og ligevægt på betalingsbalancen.

Dermed er også prisniveauet bestemt, idet de priser, som ikke direkte eller indirekte er bestemt af priserne i udlandet, vil afhænge af det således bestemte lønniveau i indlandet.

Dette indebærer, at også fordelingen af de primære indkomster (altså indkomsterne før skatter og offentlige overførsler) vil være bestemt af betingelsen fuld beskæftigelse og betalingsbalanceligevægt ved faste valutakurser.

I en situation, hvor det er påkrævet at opnå en forbedring af betalingsbalancen eller en forøgelse af beskæftigelsen, kan det være en betingelse for en sådan udvikling, at lønpolitikken er tilstrækkelig tilbageholdende, således at eksporterhvervene og de importkonkurrerende erhverv vil have det fornødne incitament til at udvide produktionen, udvikle nye produkter, opdyrke nye markeder, udbygge salgsorganisation etc. Såfremt en sådan udvikling ikke bliver båret frem af gunstige udenlandske konjunkturer, vil den kun finde sted, hvis en tilbageholdende lønpolitik muliggør forøgede avancemarginaler.

Der kan derfor være grund til at advare imod den antagelse, man undertiden ser fremført, at en større viden om indkomstfordelingen vil gøre den påkrævede økonomiske politik lettere gennemførlig. Såfremt f. eks. en forøgelse af beskæftigelsen vil kræve en økonomisk politik, herunder en lønpolitik, som medfører en nedgang i lønmodtagernes andel i det samlede nationalprodukt, vil det i hvert fald næppe være tilfældet.

Ganske vist tyder meget på, at en sådan nødvendig nedgang i lønandelen ofte vil være af beskeden størrelse og ret kort varighed, idet avancemarginalerne bliver presset ned igen, når tilpasningen er sket. Men det vil

nok kræve en betydelig forståelse af de økonomiske sammenhænge, hvis lønmodtagerne og deres organisationer skal kunne acceptere, at en nedgang i deres andel af de samlede indkomster kan være nødvendig i visse situationer.

En bedre statistik over indkomsterne og deres fordeling er ønskelig i sig selv, og såfremt der findes helt overdrevne forestillinger om indkomstfordelingen og dens ændringer, kan en sådan statistik måske også have en politisk-psykologisk betydning, men det er næppe realistisk at tro, at en sådan statistik uden videre vil medvirke til at gøre den økonomiske politik lettere at gennemføre. Den store interesse for lønmodtagernes andel af de primære indkomster er i det hele taget malplaceret, dels fordi denne lønandel næppe har andet end akademisk interesse, og dels fordi den ikke kan være målsætningsparameter, såfremt man samtidig har en målsætning m. h. t. beskæftigelsen.

*

I den indkomstpolitiske diskussion har landbrugsstøtten spillet en væsentlig rolle, og dette spørgsmål skal derfor berøres ganske kort.

Netop på dette område viser svagheden i den generelle indkomstpolitik sig måske særlig klart. Såfremt det fastslås som et princip, at priserne for landbrugsprodukter såvel som den mere kontante støtte til landbruget skal fastsættes ud fra en indkomstpolitisk ligelighedsbetragtning, kan konsekvensen let blive, at landbrugets indtægter søges opretholdt på et sådant niveau og på en sådan måde, at en tilpasning af erhvervet til de tekniske og økonomiske betingelser, specielt m. h. t. afsætningsmulighederne, bliver forhindret eller dog forsinket meget stærkt.

En rationel løsning af landbrugets problemer måtte snarere søges i en landbrugspolitisk end i en indkomstpolitisk helhedsløsning, således at landbrugsstøtten kunne udformes som et midlertidigt led i en politik, der tilsigter en tilpasning af landbrugets struktur til de ændrede betingelser for erhvervet.

*

Resultatet af de foregående betragtninger er, at tankegangen bag kravet om en generel indkomstpolitik må være baseret på en fejlagtig forudsætning om, at man kan gribe ind i prissystemet og i hvert fald inden for ret vide grænser fastsætte forholdet mellem priser og lønninger vilkårligt af hensyn til den ønskede indkomstfordeling, uden at det vil ødelægge det økonomiske systems effektive funktion.

Der synes imidlertid at være en stigende forståelse for, at denne forudsætning ikke er holdbar, og spørgsmålet er da, hvad der bliver tilbage af den generelle indkomstpolitik.

Der kan her være grund til at fremhæve, at selv om det ikke synes muligt at beherske den primære indkomstfordeling gennem indgreb i fastsættelsen af priser, avancer og udbytter uden alvorlige skadevirkninger, er dette ikke ensbetydende med et forsvar for den eksisterende indkomstfordeling. Hvis det politiske flertal ikke kan acceptere den indkomstfordeling, der følger med fuld beskæftigelse, kan man overveje, hvorledes man gennem skatte- og socialpolitiske foranstaltninger kan ændre fordelingen i den ønskede retning. En sådan efterfølgende omfordeling rejser ganske vist også vanskelige problemer, men inden for vide grænser forekommer sådanne indgreb dog fuldt forenelige med et frit økonomisk system med størst mulig dispositionsfrihed for forbrugere og producenter.

Det er naturligvis væsentligt at fastslå denne forskel mellem indgreb i prisdannelsen og dermed i indkomstdannelsen på den ene side og på den anden side efterfølgende omfordelinger af indkomsterne gennem skattepolitikken, socialpolitikken og andre former for offentlige overførsler. Men spørgsmålet er, om man da kan formulere en generel indkomstpolitik således, at en tilbageholdende lønpolitik kombineres med en sådan skatte- og socialpolitik, at lønmodtagerne derved opnår de fordele, de ikke kan opnå gennem aggressiv lønpolitik, såfremt fuld beskæftigelse skal fastholdes.

Ud fra rent økonomiske synspunkter kan man næppe indvende meget mod en sådan formulering[5]), selv om det måske kan forekomme noget urimeligt, at man accepterer en sådan bestikkelsesfilosofi, hvorefter lønmodtagerne (og måske andre grupper) skal bestikkes til at afstå fra en politik, der i det korte løb vil være til skade for visse lønmodtagere, og i det lange løb for alle større grupper i samfundet. Dette er imidlertid klart et politisk synspunkt.

Det er i det hele taget næppe hensigtsmæssigt at diskutere den indkomstpolitiske problemstilling ud fra økonomiske synspunkter uden at gøre opmærksom på, at der også er væsentlige almentpolitiske problemer indblandet.

Såfremt det i fremtiden bliver sådan, at overenskomstforhandlingerne bliver et led i en indkomstpolitisk helhed, hvor en tilbageholdende lønpolitik bliver gjort betinget af en samtidig fastsættelse af landbrugsstøtte og tjenestemandslønninger og pris-, avance- og udbyttereguleringer eller af en samtidig ændring af skatte- og socialpolitikken, må dette indebære en betydelig risiko for, at arbejdsmarkedets konfliktvåben bliver rettet imod

[5]) Det må dog naturligvis bemærkes, at der også vil være grænser for, hvor langt man kan gå ad denne vej, uden at det vil have økonomiske konsekvenser. Det drejer sig her om virkningerne af høje skatter og sociale tilskud på bl. a. arbejdsudbud, opsparing, investeringslyst og tilbøjelighed til at løbe en økonomisk risiko. Disse virkninger er lidet udforskede, hvilket imidlertid ikke berettiger til nogen forhåndsformodning om, at de er af ringe betydning.

regeringen og folketinget i mere eller mindre tilsløret form. I skiftende situationer kan man tænke sig en sådan konflikttrusel fra såvel lønmodtagere som arbejdsgivere eller i form af leveringsstrejke fra landbruget og evt. andre erhverv.

Selv om en sådan udvikling ikke tilsigtes af nogen, vil selve den situation, hvor man skal føre generel indkomstpolitik i folketinget under pres fra en truende konflikt på arbejdsmarkedet, med nødvendighed indebære en sådan tilstand.

Dette er næppe forenligt med principperne for et parlamentarisk demokrati.

*

Konklusionen af denne analyse må blive, at såfremt fuld beskæftigelse og betalingsbalanceligevægt skal opretholdes, vil reallønnen være bestemt uafhængigt af pengelønnen. Accepterer man denne målsætning, er der derfor ikke grundlag for noget lønmodtagerkrav om kompensation til gengæld for accept af en rationel lønpolitik, som kan muliggøre, at denne målsætning kan forenes med konstante valutakurser. Der er intet offer forbundet med en sådan lønpolitik, og der er således ikke grundlag for at kræve en rationel lønpolitik udbygget til en generel indkomstpolitik.

I det omfang en sådan generel indkomstpolitik alligevel søges gennemført i form af indgreb i prissystemet, vil den medføre forvridninger af produktionsstrukturen og ødelæggelse af det økonomiske systems tilpasningsmekanismer. En generel indkomstpolitik i form af en udbygning af den efterfølgende omfordeling af de primære indkomster kan derimod inden for visse grænser tænkes udformet uden tilsvarende alvorlige skadevirkninger, men begge former for indkomstpolitik rejser alvorlige almentpolitiske problemer, såfremt de direkte eller indirekte sammenkædes med overenskomstforhandlingerne.

I realiteten er kravet om en generel indkomstpolitik snarere et krav om kompensation for de kortsigtsfordele, størsteparten af lønmodtagerne kunne opnå på bekostning af den fulde beskæftigelse. Såfremt der uden pres fra truende arbejdskonflikter kan skabes parlamentarisk flertal derfor, kan man derfor forestille sig, at en rationel økonomisk politik, herunder en lønpolitik, der giver grundlag for fuld beskæftigelse ved faste valutakurser, kan gøres mere acceptabel for lønmodtagerne gennem foranstaltninger, der sikrer, at konkurrencen kan fungere mere effektivt[6]). Også m. h. t. skatte-

[6]) Ud over liberalisering af udenrigshandelen kan man måske her i landet pege på ændringer af konkurrencehæmmende lovgivning (næringsloven) og fremme af konkurrencen i byggesektoren, såfremt man ville søge frem til de mere væsentlige muligheder på dette område. Der er allerede i det foregående peget på en tilsvarende mulighed m. h. t. landbrugspolitikken.

og socialpolitikken m. v. kan man vel forestille sig ændringer, der kunne forøge sikkerheden for, at den efterfølgende omfordeling sker efter hensigten.

Om man bør betegne noget sådant som generel indkomstpolitik, kan imidlertid diskuteres. Det vil i hvert fald indebære en væsentlig anden betydning (og andre bibetydninger), end betegnelsen hidtil har haft i den økonomisk-politiske debat.

3. FASTE VALUTAKURSER ELLER STABILE PRISER?

Ved siden af fuld beskæftigelse opstilles som regel den målsætning for indkomstpolitikken (eller lønpolitikken), at man vil søge at undgå inflation, præciseret derhen, at lønniveauet kun må stige i takt med produktivitetsstigningen, således at prisniveauet skulle kunne forblive nogenlunde konstant.

Man kunne med lige så stor berettigelse – og med klarere logisk begrundelse – opstille den målsætning, at lønniveauet skulle holdes konstant, så prisniveauet ville falde i takt med produktivitetsstigningen, hvorved også personer med faste indkomster direkte ville få andel i produktivitetsstigningen.

Men bortset fra disse idealtyper er der ikke meget, der tyder på, at en vis lønstigning er særlig skadelig, selv hvis den går ud over den samtidige stigning i produktiviteten og altså medfører en beskeden prisstigning, f. eks. på et par procent om året. Navnlig hvis en sådan løn- og prisudvikling er jævn og stabil, så man kan indrette sig på dens fortsættelse, synes det økonomiske system at kunne fungere nogenlunde upåvirket af denne langsomme inflation. Der kan være visse retfærdighedsproblemer over for personer, som har indgået lange kontrakter, (livsforsikring, køb af obligationer etc.), navnlig hvis de har indgået disse kontrakter, før inflationsudviklingen kom i gang, idet der vil være en tendens til, at renteniveauet vil blive tilsvarende højere, når den stigende trend i priserne er blevet det normale, således at debitorerne derigennem får kompensation for prisstigningerne. Omvendt vil der være andre grupper, som vil blive ramt, hvis man pludselig standsede denne langsomme inflation, som man har indrettet sig på, og som det økonomiske system er tilpasset til.

Der er noget ulogisk og utilfredsstillende ved, at pengenes værdi hele tiden ændres, og det ville måske være bedst at undgå denne langsomme inflation, men da skadevirkningerne må antages at være meget begrænsede, må man imidlertid være opmærksom på ikke at bekæmpe inflationen med midler, der er værre end sygdommen.

Der er da heller ikke meget, der tyder på, at den målsætning, som er afgørende for den økonomiske politik, er stabile priser, endsige stabilt løn-

niveau. Såfremt man lægger større vægt på at betragte den politik, man faktisk har ført, end på de mange udtalelser om nødvendigheden af stabile priser, er det snarere faste valutakurser, der er den fundamentale målsætning ved siden af målsætningen fuld beskæftigelse. Dette indebærer imidlertid en inflation, der foregår nogenlunde i takt med inflationen i resten af verden.

Man kan næppe give denne målsætning nogen dybere rationel begrundelse, måske kan man snarere opfatte den som en psykologisk sidste skanse, et princip, som skal sætte grænsen for, hvor hurtigt inflationen må komme til at foregå, på samme måde som mange opfatter skattefradragsretten som et politisk-psykologisk værn mod skatteforhøjelser.

Denne opfattelse er måske ikke særlig realistisk. Måske ville frit varierende valutakurser tværtimod gøre det klart for alle, hvor meningsløs en fortsat inflation er, men det kan være frugtbart at gå ud fra faste valutakurser som en politisk realitet. Og det forekommer en mere overkommelig målsætning end stabile priser.

Normalt vil naturligvis målsætningen stabile priser være uforenelig med faste valutakurser. Såfremt man her i landet søger at holde lønstigningerne nede, således at de stort set svarer til produktivitetsstigningen, samtidig med en væsentlig stærkere lønstigning i udlandet, uden at dette samtidig modsvares af tilsvarende stærkere produktivitetsstigning i udlandet, må det forventes, at en sådan dansk lønpolitik vil føre til stadig stigende overskud på betalingsbalancen. Det ville endvidere medføre en tendens til, at lønmodtagerne her i landet bliver dårligere stillet, end de behøvede at blive. Tendensen til stigende priser i samhandelen med udlandet og samtidig konstant omkostningsniveau her i landet vil betyde, at de erhvervsdrivendes indtægter vil udgøre en større del af den samlede nationalindtægt, og overskuddet på betalingsbalancen ville i væsentlig grad opstå på lønmodtagernes bekostning. Da en sådan udvikling ville medføre tendens til stigende beskæftigelse, måtte overskuddet på betalingsbalancen naturligvis modsvares af en samtidig kontraktiv politik, der kunne skabe plads for den større produktion af eksportvarer og importkonkurrerende varer.

Tænker man sig omvendt, at lønstigningerne i udlandet bliver svagere eller produktivitetsstigningerne kraftigere end her i landet[7]), vil selv en dansk lønstigning, som ikke går ud over produktivitetsstigningen, medføre valutariske vanskeligheder.

Såfremt vi ønsker at fastholde valutakurserne, må lønpolitikken derfor indrettes efter landets valutariske situation og ikke efter produktivitetsudviklingen. Som præciseret i indledningen må dette indebære, at lønstigningerne

[7]) Specielle ændringer i vore afsætningsmuligheder eller vore importpriser må i denne forbindelse medregnes ved beregningen af produktivitetsstigningen her i landet.

skal være så beherskede, at konkurrenceevnen ved faste valutakurser er tilstrækkelig til, at eksportindtjeningen kan finansiere den (stigende) import, der svarer til fuld beskæftigelse. Men en mere tilbageholdende lønpolitik (f. eks. svarende til produktivitetsudviklingen i en periode med hastig lønstigning i udlandet), vil på den anden side heller ikke være ønskelig, da det næppe er rimeligt, at vi skal optræde som långiver over for udlandet eller opsamle meget store og stigende valutareserver. Dette ville som nævnt også pålægge navnlig lønmodtagerne en betydelig byrde.

Produktivitetsstigningen respektive ønsket om prisstabilitet er derfor ikke noget anvendeligt kriterium for lønpolitikken, såfremt man ønsker uændrede valutakurser.

4. ER DER BEHOV FOR EN LØNPOLITIK?

Såfremt man accepterer den mindre ambitiøse målsætning: fuld beskæftigelse og faste valutakurser med langtidsligevægt på betalingsbalancen, er det måske ikke i samme grad indlysende, at en offentlig kontrol med lønfastsættelsen skulle være nødvendig, som hvis man opstiller kravet om stabile priser. Det er vel tænkeligt, at lønstigningen også uden direkte offentlige indgreb i lønfastsættelsen bliver så behersket, at denne målsætning kan tilfredsstilles.

I denne forbindelse kan man næppe lægge for stor vægt på erfaringerne fra 1961 og 1962 i betragtning af de specielle omstændigheder, der gjorde sig gældende, navnlig at man undlod i fornødent omfang at gribe ind for at undgå generel overefterspørgsel.

Det er måske heller ikke berettiget at bygge for meget på erfaringerne fra 50'erne. For det første kan man rejse det spørgsmål, om det ikke ville forøge sandsynligheden for et sådant lønpolitisk mådehold, såfremt folketinget betragtede muligheden for en arbejdskonflikt i forbindelse med overenskomstforhandlingerne med noget større sindsro. For det andet kan en mere aktiv arbejdsmarkedspolitik med forøgelse af mobiliteten og smidiggørelse af uddannelser og faggrænser måske formindske lønglidningen noget. Endvidere kan det næppe udelukkes, at frigørelsen af udenrigshandelen fra restriktioner og told og de dermed følgende ringere muligheder for, at virksomhederne kan overvælte lønforhøjelser på priserne, vil forøge arbejdsgivernes modstand mod lønforhøjelser og måske også gøre det mere indlysende for lønmodtagerne, at for store lønkrav kan føre til arbejdsløshed direkte eller via valutavanskeligheder med efterfølgende indgreb af kontraktiv karakter.

Ikke desto mindre må det være temmelig risikabelt at forlade sig på, at der altid vil være det fornødne lønpolitiske mådehold hos fagforeningerne og den måske lige så fornødne stejlhed hos arbejdsgiverne til at sikre den

nævnte mindre ambitiøse målsætning, selv hvis perioder med generel overefterspørgsel efter arbejdskraft kan undgås.

Ikke mindst i perioder, hvor svagere forøgelse i afsætningsmulighederne for eksporten eller stigende importpriser nødvendiggør en stærkt tilbageholdende lønpolitik, vil der være en alvorlig risiko for, at vi på ny kommer i en situation, hvor det bliver nødvendigt at gennemføre en sådan stramning af kredit-, finans- og byggepolitikken, at arbejdsløshed og dermed følgende produktionstab bliver konsekvensen.

Der kan derfor være grund nok til at overveje, om der kan skabes én eller anden form for kontrol med lønudviklingen.

I denne forbindelse bør det måske fremhæves, at arbejdsløsheden er et så alvorligt onde, at kun hvis alternativet til arbejdsløshed har meget drastiske ulemper, bør man vælge arbejdsløsheden som en udvej.

Ikke mindst de senere års udvikling skulle med al ønskelig tydelighed have vist os, hvilke fordele i form af større forbrugs- og investeringsmuligheder, der følger med en forøgelse af beskæftigelsen også i intervallet over 95 % beskæftigelsesgrad. Det samfundsmæssige spild, som er forbundet med arbejdsløshed, kan ikke måles blot ved den produktion, de arbejdsløse kunne have produceret. Derudover vil bl. a. en række mindre erhvervsdrivende have vanskeligt ved at finde mulighed for at udnytte deres egen arbejdskraft fuldtud på optimal måde, når efterspørgslen er mindre, end hvad der svarer til fuld beskæftigelse. Endvidere vil mulighederne for afvandring fra erhverv, som ikke kan give tilstrækkelige indtjeningsmuligheder, blive forringet, og adskillige potentielle arbejdssøgende vil naturligvis ikke blive registreret i statistikken. Af andre forhold, der medvirker til at forøge det spild af produktionsmuligheder, som selv en beskeden arbejdsløshed indebærer, skal blot nævnes sådanne ting som opretholdelse eller endog nyoprettelse af for mange små eller på anden måde irrationelle virksomheder i visse brancher, tendens til stærkere sæsonsvingninger i udnyttelsen af kapital og arbejdskraft bl. a. i byggefagene, uddannelsesproblemer p. gr. af for få lærepladser, mobilitetsproblemer og arbejdsløshedsøer, modstand på arbejdspladserne mod indførelse af arbejdsbesparende metoder og maskiner. Og ud over produktionstabet må den sociale utryghed for de lønmodtagere, som kan risikere arbejdsløshed, lægges til den stærke belastning af dem, der faktisk bliver arbejdsløse.

Erfaringerne fra de senere år synes da også klart at vise, at de ulemper, der på alle disse områder er forbundet med selv en beskeden arbejdsløshed, ikke på nogen måde kan opvejes af fordele i retning af større personlig effektivitet og påstået bedre disciplin på arbejdspladserne, som en vis arbejdsløshed ofte bliver krediteret for.

Imidlertid vil der naturligvis være en klar tendens til, at de lønmodtagere, som er bedst og sikrest beskæftigede, kan opnå en fordel ved en løn-

politik, der medfører en vis arbejdsløshed. Ganske vist vil denne fordel formentlig på længere sigt blive mere end opvejet af den langsommere økonomiske fremgang, som må antages at blive konsekvensen af den begrænsning af erhvervslivets investeringer, som en kontraktiv politik medfører, næsten uanset hvorledes den udformes.

Der er derfor en klar samfundsmæssig interesse i at undgå en lønpolitik, der nok medfører en midlertidig fordel for størsteparten af lønmodtagerne, men samtidig medfører arbejdsløshed og nedgang i de erhvervsdrivendes indtægter og en nedsættelse af takten i den økonomiske udvikling.

5. LØNPOLITIKKENS UDFORMNING I PRAKSIS

Uanset denne samfundsmæssige interesse i lønudviklingen[8]) kan det næppe uden videre antages, at det offentliges kontrol med lønfastsættelsen på nuværende tidspunkt bør gennemføres i form af oprettelse af et regeringsorgan med lovfæstet myndighed til at fastsætte lønningerne i samarbejde med arbejdsmarkedets parter og under en ministers parlamentariske ansvar. Måske ville den ideelle løsning af problemet her i landet snarere være, at en direkte offentlig kontrol, i hvert fald i første omgang, helt kunne undgås[9]), derved at arbejdsmarkedets parter frivilligt gik ind i en lønpolitik, der tilsigter at begrænse lønstigningerne til, hvad betalingsbalancen kan bære ved fuld beskæftigelse. Den samfundsmæssige kontrol med en sådan lønpolitik kunne i så tilfælde måske begrænses til, at et uafhængigt organ, f. eks. det økonomiske råds formandsskab, fik til opgave forud for overenskomstforhandlingerne at offentliggøre en analyse af, hvor store lønstigninger der er plads til med denne målsætning.

Selv om der vel er god grund til at nære skepsis m. h. t. mulighederne for at gennemføre en tilstrækkelig pålidelig prognose over den nærmeste tids økonomiske udvikling som grundlag for et sådant skøn, er dette næppe nogen afgørende indvending. Dersom lønstigningerne viser sig at være blevet for høje, må der i den følgende periode vises så meget større tilbageholdenhed, og såfremt der er en vis sikkerhed for, at man vil føre en sådan politik, vil det næppe være særlig vanskeligt at klare sig i mellemtiden med træk på valutareserver og udenlandske lån, som så må redresseres i

[8]) Lønpolitikkens afgørende betydning for den økonomiske politik, specielt for pengeværdien og dermed beskæftigelsen og valutaforholdene, har fået en prægnant formulering i Jørgen Pedersen's forslag om, at LO's formand til enhver tid ex officio skulle være direktør i Nationalbanken.

[9]) Dette synspunkt er baseret på en vurdering af, hvad der kan tænkes politisk muligt, snarere end hvad der ville være logisk og rationelt. Såfremt der kunne skabes fornøden bred tilslutning dertil, ville det ideelle være en ordning af samme principielle karakter som den hollandske. En nærmere redegørelse for det hollandske system falder imidlertid uden for rammerne af denne artikel.

følgende perioder. Skulle spillerummet for lønstigninger blive undervurderet, vil det ligeledes kunne gøres godt igen i den følgende tid[10]).

Derimod vil den konkrete gennemførelse af en sådan politik nok volde meget store vanskeligheder. Den beløbsramme, eller den procentvise stigning i lønniveauet, som der vil være plads for ved overenskomstforhandlingerne, vil naturligvis være desto mindre, jo større lønglidning (og evt. pristalsregulering[11])), der må forventes at ske efter overenskomsternes gennemførelse. Såfremt en vis beløbsramme fordeles på en sådan måde, at lønstrukturen bliver skæv i forhold til markedsbetingede og traditionsbestemte forhold på arbejdsmarkedet, vil tendenserne til retablering af lønmarginalerne kunne medføre en såkaldt løn-løn-spiral og derigennem føre til en væsentlig kraftigere stigning i lønniveauet end forudsat.

Den afgørende vanskelighed ved at gennemføre en rationel lønpolitik er måske derfor den magtposition, som Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund indtager på arbejdsmarkedet, kombineret med en betydelig offentlig sympati for særlige lønforhøjelser til de lavtlønnede.

Såfremt en forbedring af de lavtlønnedes relative lønvilkår skal opnås uden en betydelig arbejdsløshed (som har tendens til at koncentrere sig netop om de lavtlønnede), må dette imidlertid ske igennem foranstaltninger, der kan føre til, at disse former for arbejdskraft i højere grad bliver en mangelvare.De organisationspolitiske problemer, som dette rejser, kan det være vanskeligt for en udenforstående at bedømme, men der er ikke tvivl om, at de vil være meget betydelige.

Dette gælder også for andre problemer m. h. t. lønstrukturen. Der er næppe grundlag for at tro, at der findes nogen genvej på dette område. Der tales undertiden i denne forbindelse om indførelse af nye lønsystemer, baseret på arbejdsvurdering. Såfremt det anses for ønskeligt, at lønstrukturen og dens ændringer bl. a. igennem lønglidning skal fungere effektivt m. h. t. en optimal fordeling af arbejdskraften, må det imidlertid være indlysende, at et forsøg på en lønfastsættelse på grundlag af en arbejdsvurdering ud fra andre kriterier end knaphedsforholdene på arbejdsmarkedet vil kunne føre til lidet ønskværdige resultater.

Selv om en løsning af disse problemer ikke kan tænkes uden om arbejdsmarkedets organisationer, er det vel berettiget at antage, at den samfundsmæssige interesse, der er forbundet med disse strukturproblemer på arbejdsmarkedet, kunne gøres stærkere gældende. Evt. kunne dette ske gennem oprettelse af et nyt organ eller udbygning af et eksisterende, hvor repræsentanter for arbejdsmarkedets parter og for regeringen bl. a. fik til op-

[10]) Usikkerheden ved prognoser over den fremtidige økonomiske udvikling kunne tale for at overenskomsternes varighed begrænsedes til et år.

[11]) Med den anførte målsætning for lønpolitikken vil det naturligvis ikke være rationelt at opretholde pristalsreguleringen.

gave at søge de problemer løst, som er forbundet med at udfylde det spillerum for lønforhøjelser, der er plads for, på en sådan måde, at ikke blot lønniveauet, men også lønstrukturen fastlægges ud fra samfundsøkonomiske hensyn[12]).

En udvikling i denne retning vil imidlertid kræve en betydelig større offentlig forståelse af de økonomiske sammenhænge, der betinger, at en sådan arbejdsmarkedspolitik ville være i både parternes og det øvrige samfunds interesse.

[12]) Et sådant organ ville træde i stedet for forligsinstitutionen, hvis opgave netop ikke er at søge samfundsøkonomiske hensyn varetaget, men alene at finde basis for et forlig mellem parterne. Der er her forsøgt at finde en tillempning af det hollandske system til danske forhold.

LANDBRUGSINTERVENTIONEN I DANMARK

GUNNAR THORLUND JEPSEN

1. INDLEDNING

Formålet er at belyse hovedtrækkene i den offentlige intervention over for landbruget og knytte visse kritiske kommentarer dertil.

Inden for en tidsskriftartikels rammer må behandlingen af et så omfattende problemkompleks naturligvis blive af summarisk karakter. I afsnit 2 behandles pris- og indkomstinterventionen, i afsnit 3 strukturrestriktionerne og i afsnit 4 landbrugspolitikkens problematik som helhed.

2. PRIS- OG INDKOMSTINTERVENTIONEN

De vigtigste ordninger findes i Lov om afsætning af danske landbrugsvarer[1]) (bemyndigelsesloven), Lov om kornordning[2]), Lov om rapsordning[3]) samt på Finansloven. Dertil kommer forskellige love, der er nødvendige for at gennemføre minimalpriser på hjemmemarkedet. Eksempler er ægloven[4]) og fjerkrælovenen[5]), der bestemmer, at al handel med disse produkter – undtagen handel ved stalddøren – skal foregå gennem autoriserede forhandlere. Dertil kommer visse mindre betydende tilskudsordninger. De fleste prisordninger ville ikke have været mulige uden omfattende importrestriktioner på næsten alle landbrugsvarer.

Der må skelnes mellem 1) kontante tilskud (incl. skatterefusioner), 2) prisordninger, 3) andre ordninger.

1) *Kontante tilskud*

I tabel 1 er de årlige kontante tilskud for perioden 1963–64 anført.

Til de enkelte ordninger skal gives følgende oplysninger:

Kotilskud fra »Rationaliseringsfonden«. – De 70 mill. kr. fordeles med ca. 50 kr. pr. ko på de i alt ca. 1,5 mill. køer.

---

1) Lov nr. 97 af 20. marts 1963.
2) Lov nr. 98 af 20. marts 1963 jvf. Bek. nr. 276 af 26. juni 1963.
3) Lov nr. 96 af 20. marts 1963 jvf. Bek. nr. 282 af 3. juni 1963.
4) Lov nr. 137 af 27. marts 1963 jvf. Bek. nr. 139, 141 og 142 af 19. april 1963.
5) Lov nr. 111 af 27. marts 1963 jvf. Bek. nr. 281 af 3. juni 1963.

Kotilskud fra kornfonden uddeles til landbrugere med brug under 14 ha eller under 30.000 kr. grundværdi. Sommeren 1963 uddeltes således 65 kr. pr. ko, men kun til maksimalt 8 køer pr. besætning. Der blev ydet tilskud til ca. 650.000 køer eller ca. 2/5 af samtlige køer.

TABEL 1

Kontante tilskud i alt og pr. gennemsnitsbruger på forskellige brugsstørrelser 1963–64 (afrundede beløb)

	I alt	pr. gennemsnitsbruger[1])			
	mill. kr.	0–10 ha kr./landbr. ca.	10–30 ha kr./landbr. ca.	over 60 ha kr./landbr. ca.	I alt kr./landbr. ca.
Kotilskud fra »Rationaliseringsfonden«	70	150	500	2000	350
Statstilskud til kornfonden (udbetalt som ko-tilskud) ..	30	200	100	0	150
Ejendomstilskud fra »Rationaliseringsfonden«	80	500	300	0	400
Ejendomsskatterefusioner for landbrugere	85	100	600	4000	425
Tilsammen	265	950	1500	6000	1325

[1]) Udregnet ved at fordele de anførte totalsummer efter de i lov og ved overenskomst fastlagte retningslinier.

Ejendomstilskud fra »Rationaliseringsfonden«. Beløbet fordeles på ca. 154.000 ejendomme således:

grundværdi kr.	fast tilskud kr.	grundværdi kr.	fast tilskud kr.
0–2.499	0	6.500–18.499	800
2.500–4.999	200	18.500–24.999	600
5.000–5.499	400	25.000–49.999	400
5.500–6.499	600	50.000 og mere	0

Landbrugere med indkomst uden for erhvervet på over 2/3 af den samlede indkomst, dog mindst 7000 kr., udelukkes fra dette tilskud. Samme regel gælder for ejerne af flere landbrugsejendomme. Ifølge landbrugsministeriets opgørelse udelukkes herved ca. 25.000 landbrugere.

Ejendomsskatterefusionerne er afsat på finansloven: 40 mill. kr. til afskaffelsen af statsgrundskyld på landbrugsejendomme og 35 mill. kr. til refusion af landbrugernes amtskommunale grundskyld.

Ud over beløbsstørrelserne er i tabel 1 angivet en summarisk oversigt over deres fordeling på husmanden, den mindre gårdejer og den mindre proprietær. Disse gennemsnitstal viser, at støtten er stigende med brugsstørrelse og dermed også med formue- og indkomststørrelse.

Kontante tilskud og skattelettelser er produktionsøkonomisk forholdsvis uskadelige. De påvirker ikke pris- og omkostningsstrukturen og må derfor ikke formodes at virke produktionsforvridende. De gennemførte ordninger er dog i så henseende ikke helt neutrale. De tilgodeser således i høj grad det traditionelle landbrug. Især ejendoms- og kotilskuddene modvirker sikkert en udvikling i retning af en eventuel økonomisk hensigtsmæssig overgang til ikke-traditionelle driftsformer (f. eks. kvægløst landbrug). Ud fra hensynet til i mindst mulig udstrækning at hæmme bortvandringen af kapital og arbejdskraft fra landbruget er det også lidet rationelt at fratage personer med større indtægter uden for landbruget, eller ejere af flere ejendomme, ejendomstilskud.

2) *Prisstøtteordninger*

Disse har til formål at forhøje afregningspriserne og/eller billiggøre landbrugernes indkøb af råvarer og andre produktionsmidler.

De kan opdeles i a) direkte statsopkøb til garanterede priser eller påbud om garanterede afregningspriser, b) hjemmemarkedsprisordninger – enten direkte eller ved hjælp af hjemmemarkedsafgifter – c) statsovertagelse af udgifter ved salg og distribution, d) tilskud til indkøb af kunstgødning, e) prisstøtteordninger for landbrugsfremstillede råprodukter (foderkorn og skummetmælkspulver).

a) Statsgaranterede priser

x) Brødkornsordningen. Denne bestemmer, at enhver producent er berettiget til at sælge brødkorn til autoriserede forhandlere til kontant afregning til 47 kr. for rug og 49 kr. for hvede[6]). Ved senere salg end 15. september ydes lagertillæg, der er stigende for hver halve måned efter 1. september. Dertil er knyttet regler om indmalingspligt for dansk brødkorn ved mel- og brødfremstilling. Indmalingsregler og den tilladte spirings-

[6]) Gælder for hollandsk vægt henholdsvis 118 og 128 pd. Priserne varieres i øvrigt under hensyn til hollandsk vægt.

evne fastsættes hvert år under hensyntagen til høstens størrelse og kvalitet – således at eksempelvis den tilladte spiringsevne rent faktisk har været positivt korreleret med den danske kornhøsts fugtighedsgrad. Staten betaler udgifterne ved oplagring og salg af det tiloversblevne brødkorn – fortrinsvis tilbagesalg til foderkornspris til landmændene. Omkostningerne varierer med verdensmarkedskornprisen, men ligger i niveauet 50–100 mill. kr. pr. år. For samfundet består ulemperne derudover i en dyrere og dårligere mel- og brødkvalitet end nødvendigt.

γ) Rapsordningen. Heri er bestemt, at magarinefabrikkerne *skal* aftage 10 % af deres fedtstofforbrug i form af danskavlet raps til henholdsvis 80 øre pr. kg vinterraps og 70 øre pr. kg sommerraps. Dertil skal de yde et tilskud på 42 øre pr. kg raps, der afleveres til margarinefabrikkerne. Dette tilskud fordeles ligeligt til alle rapsavlere i Danmark. Ordningen medvirker også til at fordyre margarinen og dermed fremme afsætningen af smør.

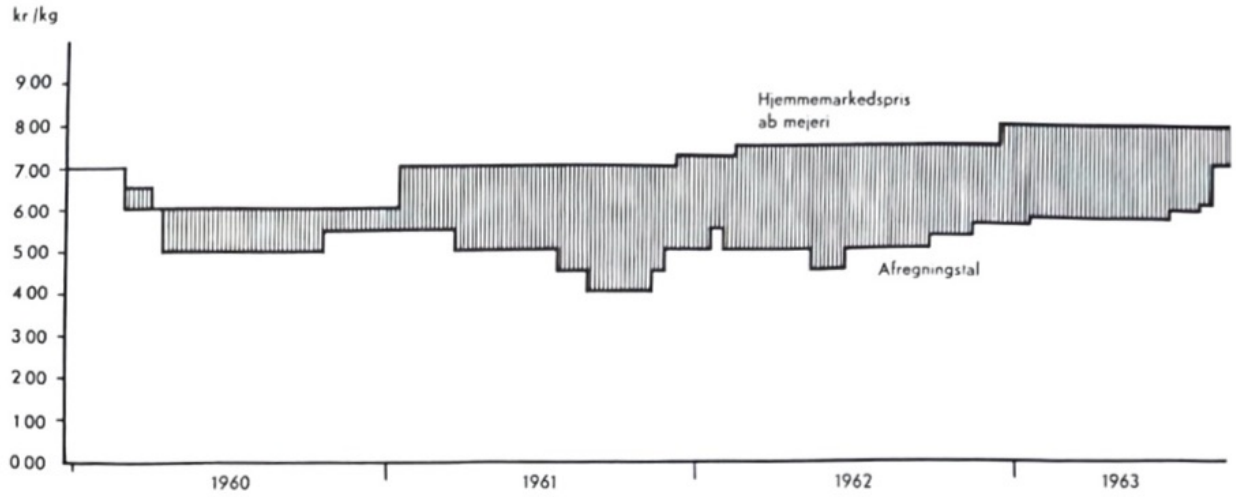
b) Minimalpriser på hjemmemarkedet

Ved hjælp af stærke importrestriktioner for landbrugsvarer muliggøres sådanne ordninger.

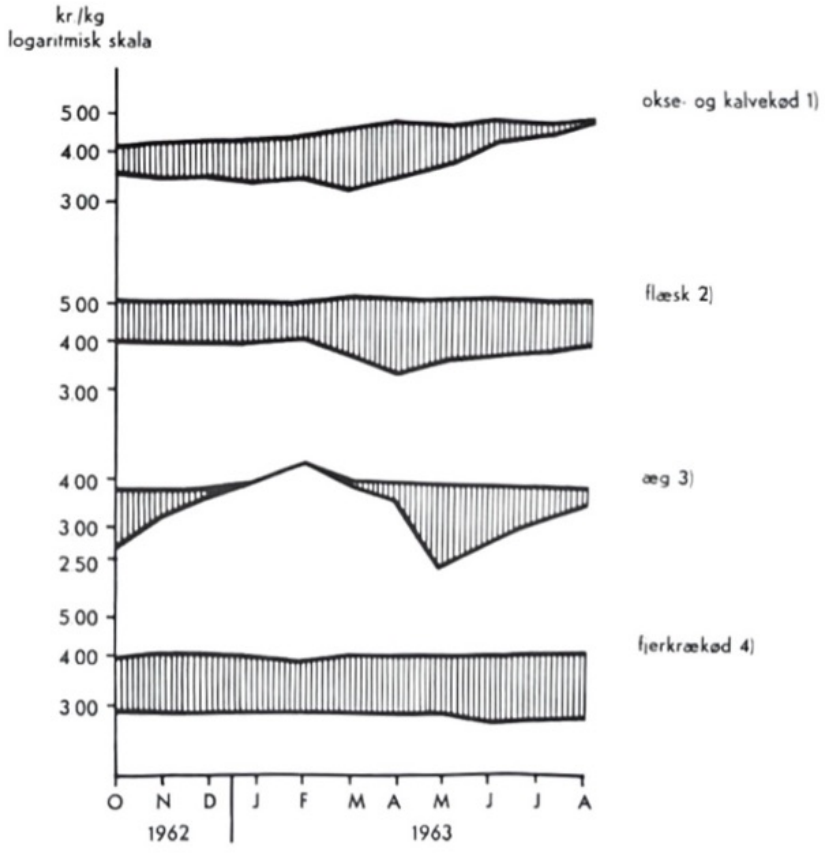
Før indførelsen af egentlige hjemmemarkedsordninger lå der heri kun den støtte, at den gennemsnitlige eksportpris, hvortil varerne solgtes her i landet, for det meste var lidt højere end den pris, hvortil de kunne købes på det billigste udenlandske marked.

Landbruget har imidlertid i de senere år udnyttet sin faktiske monopolstilling på hjemmemarkedet. Dette er sket gennem de forskellige eksport- og salgsorganer. Derved drages monopoltilsynet – mere eller mindre under politisk pres – ind i prisfastsættelsen på hjemmemarkedet. For mejeriprodukter er afsætningen så centraliseret, at hjemmemarkedsordningen ikke kræver lovgivningsmæssige foranstaltninger, men kan baseres udelukkende på monopolrådets hjemmemarkedsprisfastsættelse. Denne fastsættes under hensyntagen til prisudviklingen på landbrugets udgiftsside; men uden hensyntagen til prisudviklingen på landbrugets øvrige salgsprodukter uanset dette erhvervs karakter af sammensat produktion. Denne prisfastsættelse volder yderligere vanskeligheder, fordi landbruget består af så mange vidt forskellige produktionsenheder. Principielt er det ikke muligt at finde et objektivt grundlag herfor.

For de øvrige produkter har lovgivningsmagtens medvirken været nødvendig. I bemyndigelsesloven findes bestemmelser om minimalpriser og dertil svarende variable hjemmemarkedsafgifter på flæsk, okse- og kalvekød samt fjerkrækød og æg. Minimalprisen skal godkendes af monopoltilsynet. På trods heraf er det bestemt, at landbruget altid kan opnå den gennemsnitlige eksportpris på hjemmemarkedet, uanset om denne altså til tider ligger over de af monopoltilsynet godkendte »rimelige produktionspriser«.

Figur 1.
Hjemmemarkedspris ab mejeri- og afregningstal for smør.

Fiugr 2.
Notering incl. og excl. hjemmemarkedsafgifter.

[1]) Kvier og stude – 1. kval. (Kbhvn. Kød og flæskehal).
[2]) Slagterisvin – 1. klasse (Andelsslagteriernes landsnotering).
[3]) (Dansk andels ægeksports noteringer).
[4]) Kyllinger – ekstra klasse (Andelsfjerkræslagteriernes noteringer).

Kilde: Landbrugsstatistik 1962, tabel 22, 27, 31 og 33. Stat. Efterretn. 1963 Tillæg XIII, s. 4–5.

Hjemmemarkedsafgiften udgør forskellen mellem den godkendte minimalpris og den gennemsnitlige eksportpris og varierer derfor med dennes højde.

Foruden de nævnte ordninger er der en ekstra slagteafgift på flæsk på gnsn. 50 øre pr. kg for de på hjemmemarkedet solgte mængder.

Som nævnt varierer forbrugernes omkostninger ved ordningerne med landbrugets eksportpriser. I figur 1 er vist smørprisen ab mejeri incl. og eksklusive hjemmemarkedstillægget indtil sept. 1963. Tilsvarende er i figur 2 vist afgifternes betydning for de øvrige produkter okt. 1962–aug. 1963 incl.

Det må nævnes, at disse ordninger er forbundet med en del administrativ besvær, samt at de – for at undgå omgåelser – har ført til statsautorisation af handelen med visse produkter og derudover kan medføre en del juridiske problemer ved behandlingen af omgåelserne og kontrol med disse.

c) Betaling af salgs- og distributionsomkostninger

Staten yder årligt et tilskud på 100 mill. kr. til »salgsfremmende foranstaltninger«. En væsentlig del går til overtagelse af landbrugernes udgifter til ydelse af kvantumrabatter ved salg i udlandet, resten til reklame, salgsfremstød m. v. Da disse penge – rigtigt anvendt – kun aflaster producenterne for disse udgifter, er det rigtigst at opfatte dem som et tillæg til afregningspriserne. Midlerne administreres af et såkaldt »Landbrugets Dispensationsfond« på 8 medlemmer (6 fra landbrugsorganisationerne og 2 fra landbrugsindustri og -handel).

d) Tilskud til prisnedsættelse på vareindkøb

Til nedsættelse af landbrugernes kunstgødningsudgifter ydes 50 mill. kr. af statskassen, svarende til 10% af den samlede udgift til kunstgødning.

e) Foderkornsordningen

Denne er baseret på en fastsat pris cif dansk havn pr. 100 kg på 43 kr. for havre, 45 kr. for milokorn og hirse, 46 kr. for byg, majs, foderrug og -hvede. Disse priser opretholdes ved hjælp af variable importafgifter og nedsættes med 1 kr. for hver 10 øre landsnoteringen for 1. klasses svin i de foregående 8 uger har ligget under 3,80 kr.

Importafgifterne indgår i en kornfond, der derudover, som allerede anført, modtager et statstilskud på 30 mill. kr. En mindre del af midlerne tilfalder fjerkræavlerne – størsteparten uddeles til ejere af mindre landbrugsejendomme med mindre kobesætninger efter de foran anførte regler.

Foderkornsordningen spiller i øvrigt en rolle for brødkornsordningens omkostninger for statskassen, idet en betydelig mængde brødkorn tilbagesælges til landmændene som foderkorn, og desuden fordi en for høj brød-

kornspris i forhold til foderkornsprisen forøger overproduktionen af brødkorn i Danmark.

I tilknytning til foderkornsordningen må nævnes ordningen for skummetmælkspulver med en basispris på 145 kr. pr. 100 kg og udligningsafgifter ved import, der direkte anvendes til nedsættelse af prisen på skummetmælkspulver til foderbrug.

Det samlede tilskud via de anførte prisstøtteordninger er vanskelige at opgøre. Det varierer bl. a. med eksportpriserne. På grundlag af forholdene okt. 1962–aug. 1963 og de enkelte produkters hjemmemarkedsandel kan skønnes, at disse ordninger koster forbrugerne ca. 600 mill. kr. årligt[7]). Dette svarer til ca. 3000 kr. pr. landmand fordelt med ca. 2000 kr. til gennemsnitshusmanden (0–10 ha), 5–6000 kr. til den mindre gårdejer (10–30 ha) og ca. 30–40.000 kr. til den mindre proprietær (ca. 80 ha).

Én af virkningerne af højere hjemmemarkedspriser er en mindre efterspørgsel på hjemmemarkedet. Når ordningen omfatter alle produkter, er denne virkning formentlig ikke stor på grund af den relativt ringe priselasticitet for forbruget af landbrugsvarer. Udbetales imidlertid hjemmemarkedsafgifterne i form af højere afregningspriser til landmændene, vil produktionen udvides. Begge forhold vil føre til et forøget udbud på eksportmarkederne, hvor priserne er lavere og evt. yderligere vil trykkes som følge af det forøgede udbud. Dette medfører et samfundsmæssigt tab, idet eksportprisen ikke dækker produktionsomkostningerne for produktionsudvidelsen som følge af hjemmemarkedsordningerne.

En enkel løsning på dette problem ville være at fordele provenuet af hjemmemarkedsordningerne til landmændene på anden måde end via forhøjede afregningspriser, d. v. s. uafhængig af den enkelte bedrifts produktionsomfang.

Vil man ikke dette, må man på én eller anden måde sørge for, at landbrugets produktion, og dermed eksporten, ikke på grund af hjemmemarkedspristillæggene forceres ud over, hvad der samfundsøkonomisk er forsvarligt.

En sådan produktionsregulering kan selvfølgelig foretages direkte (ved svinekort o. lign.). Dette volder imidlertid administrativt besvær og vilkårlighed og kan der ud over misbruges til at tilgodese andre formål, f. eks. til at diskriminere imod ikke-traditionelle produktionsformer (svinefabrikker).

Bedre er det at foranledige en forhøjelse af priserne på landbrugets indkøb af korn- og foderstoffer, der opvejer virkningen af den »kunstige« afregningsprisforhøjelse som følge af hjemmemarkedsprisforhøjelserne.

---

[7]) For tiden – oktober 1963 – er tilskuddet lavere end forudset på grund af de ekstraordinært høje priser på verdensmarkedet.

Heri ligger den fornuftige – men formentlig ikke den faktiske – begrundelse for foderkornsordningen. En foderkornsordning er imidlertid ikke tilstrækkelig i så henseende, selv om den betyder en tilsvarende prisforhøjelse på det substituerende grovfoder. Landbruget benytter nemlig også oliekager og andre importerede rå- og foderstoffer, der *ikke* er pålagt afgifter. Kunstgødning billiggøres endda ved tilskud. De produktioner, der i størst udstrækning anvender disse produkter, bliver derfor kunstig stimuleret både som følge af det tilskud, der ligger i ordningen og som følge af substitutionen bort fra andre produktionsgrene. Når der ud over ydes tilbagevendende ko-tilskud (jvf. foran) må de faktiske ordninger f. eks indebære en ganske særlig stimulans til mejeriproduktionen[8]).

En bedømmelse af den eventuelle pris- og produktionsforvridning kræver imidlertid også en dyberegående undersøgelse af de uheldige virkninger af brødkornsordningen på landbrugets arealanvendelse og produktionsstruktur. Herunder må tages hensyn til virkningerne af kunstgødningstilskuddene og foderkornsordningen.

Et langt mindre pris- og produktionsforvridende system ville være professor dr. polit. Jørgen Pedersens forslag om at indføre en eksportpræmie på alle landbrugets produkter kombineret med en procentvis tilsvarende relativ importafgift på importen af korn og andre fodermidler[9]). Er direkte eksportpræmiering ikke mulig eller ønskelig, kan samme fordele opnås ved at indføre hjemmemarkedsafgifter af en sådan højde, at disse på ethvert tidspunkt betyder samme procentvise forhøjelse af afregningsprisen på alle produkter og kombinere dette med en importafgift på landbrugets råvareimport af samme relative højde som den relative afregningsprisforhøjelse.

En sådan ordning måtte alt andet lige anses for at være den mindst produktionsforvridende hjemmemarkedsordning.

Ulempen herved ville indskrænkes til hovedsagelig at være af samme art som enhver subsidiering af de eksisterende landbrugere: for meget landbrug i relation til dette erhvervs indkomstmuligheder.

3) *Forskellige tilskud*

Ud over det anførte ydes der tilskud til konsulentordninger, kvalitetskontrol, mejerirationalisering m. v. samt til oprettelse af husmandsbrug og ydelse af tillægsjord. Den samlede udgift ved disse ordninger ligger på ca. 100 mill. kr. Ordningerne skal ikke nærmere omtales. Det skal dog anføres, at på trods af meget omfattende rentelettelser og tilskud, er der en så ringe

[8]) Dette harmonerer i øvrigt dårligt med de meget pessimistiske prognoser over de fremtidige afsætningsmuligheder for mejeriprodukter.

[9]) Svarer til en partiel devaluering for landbrugsvarer.

efterspørgsel efter nye statshusmandsbrug, at denne tilskudsform i praksis er afskaffet[10]).

På grundlag af de foranstående beregninger og skøn kan den samlede pris- og indkomststøtte til landbrugerne anslås til 1–1½ mldr. kr., svarende til 5–8000 kr. pr. driftsleder. Skønsmæssigt fordelt – uden hensyntagen til foderkornsordningen – svarer udgiften til ca. 3–5000 kr. til husmanden (0–10 ha), 7–8000 kr. til gårdejeren (10–30 ha) og 25–40.000 kr. til den mindre proprietær (på ca. 80 ha). Disse beløb varierer selvfølgelig meget stærkt alt efter produktionsform, koantal m. v. Tages hensyn til foderkornsordningen bliver variationerne endnu større; formentlig bliver tilskuddene negative for en del kornkøbende brug.

En summarisk økonomisk bedømmelse må give til resultat, at de 1) bidrager til at fastholde arbejdskraft og kapital i landbruget, 2) i stor udstrækning favoriserer det traditionelle landbrug og 3) medfører en ikke ubetydelig produktions-, omkostnings- og prisforvridning. Heri ligger formentlig årsagen til, at tilskuddene ikke kan spores i landmændenes indkomster.

Dertil kommer, at subsidiepolitikken efterhånden har fået en så permanent karakter, at den deri liggende garanti må formodes at spille en rolle for efterspørgslen efter landbrugsejendomme. Derved kapitaliseres støtten ved salg. Dette medfører, at den vanskeligt kan afskaffes, uden at dette virker som en konfiskation. Det er bl. a. af denne grund vanskeligt at tro på dens midlertidige karakter. Er den permanent, er imidlertid de økonomiske skadevirkninger af endnu mere alvorlig og uoverskuelig karakter.

3. STRUKTURINTERVENTIONEN

Indgribende restriktioner for landbruget er også nedfældet i struktur- og jordlovgivningen. Lov om landbrugsejendomme af 1949 med senere ændringer omfatter alle ejendomme med over 1 ha landbrugsareal eller en 1950-grundværdi på 2000 kr. Den bestemmer, at kun ejendomme under 5 ha af bedste jord, 7 ha af middelgod jord og 9 ha af dårligste jord kan nedlægges, og kun når jorden tillægges ejendomme, der ikke derved kommer til at overstige henholdsvis 12 ha god jord, 17 ha middelgod jord og 21 ha af dårligste jord. Landbrugsministeriet *skal* dog i almindelighed tillade

[10]) Se lov nr. 104 af 27. marts 1963. – Der stilles fra jordfond og statskasse ca. 20 mill. kr. til rådighed herfor. Subsidieringen ligger i den lave rente (2¼ %), at ⅕ er rente- og afdragsfrit i ejerens levetid, og at ydelsen de to første år nedsættes med 37,5 % og de næste tre år med 15 %.

sammenlægninger indtil en maksimalstørrelse svarende til ca. 15 ha god jord, 20 ha middelgod jord og 26 ha af dårligste jord. Derudover kan der kun gives tilladelse til sammenlægninger for ejendomme over denne størrelse såfremt både jordlovsudvalg og kommunalbestyrelse kan anbefale – og landbrugsministeriet i øvrigt acceptere det. En sådan sammenlægning kan gøres betinget af, at der afstås tillægsjord til mindre ejendomme og af visse jordarronderinger. Den nævnte dispenseringsmulighed gælder kun indtil en 1950-grundværdi på 65.000 kr. og synes i praksis at være en ret langvarig og kompliceret proces.

Der er fri mulighed for samdrift af to landbrugsejendomme i indtil 8 år, når disse er bekvemt liggende derfor; men kun når begge ejendomme bevares som selvstændige enheder, og både avls- og stuehuse vedligeholdes og brandforsikres. Samme bestemmelser findes for samdrift af tre og flere ejendomme, når disse sammenlagt ikke overstiger 15 ha (af bedste jord).

En bedømmelse af de økonomiske virkninger af de gældende restriktioner kan kun blive af summarisk form – på grund af ukendskab til alternativerne. Den må nødvendigvis bygge på en sammenligning af de økonomiske forhold på store og små brug – målt efter ha-størrelse, fordi de gældende restriktioner virker særligt hæmmende m. h. t. en nedlæggelse eller udvidelse af brug med et beskedent ha-tilliggende[11]).

Tabel 2 viser således, at forrentningen af den investerede kapital efter Det Landøkonomiske Driftsbureaus materiale var to til tre gange så stor på brugene over 10 ha som på de mindre brug. Den faktiske aflønning til indsatsen af arbejdskraft og kapital = det samfundsmæssige udbytte er der udover for de enkelte brugsstørrelser sat i relation til et beregnet normalt »aflønningskrav« for disse produktionsfaktorer = det beregnede arbejdsvederlag + 5 % af den investerede kapital. Denne udbyttekvotient var kun 84 % på brug under 10 ha, men 90–100 % på brugene over 20 ha. De ha-mæssigt små brug har altså – gennemsnitligt betragtet – vanskeligere ved at give en tilstrækkelig aflønning af den indsatte kapital og arbejdskraft end de større brug.

At der er betydelige gevinster ved en frigivelse af strukturrestriktionerne er også resultatet af en endnu ikke publiceret undersøgelse, jeg har foretaget. Heri er netop forsøgt at sammenligne den *mulige* strukturændring inden for den nugældende lovgivning med *mulighederne* ved en evt. ophævelse af overgrænsen for sammenlagte brug samt med *mulighederne* ved en fuldstændig ophævelse af strukturrestriktionerne.

[11]) Herover må ikke glemmes, at restriktionerne udelukker sammenlægninger af større brug, hvilket også kan have uheldige økonomiske virkninger. Rentabel kornproduktion kræver således betydelige arealer.

TABEL 2

Landbrugets økonomiske resultater 1961/62 fordelt på brugsstørrelser. kr./ha

	Rentekrav (5 % af inv. kapital)	Beregn. vederlag til arbkr.	Samfundsmæssigt udbytte	Udbyttekvotient $\frac{III}{I + II}$	Indeks for kap. forrentning
	I kr./ha	II kr./ha	III kr./ha	IV %	V indeks
10 ha	413	1628	1721	84	100
10– 20 »	321	1218	1364	88	203
20– 30 »	300	1054	1236	91	256
30– 50 »	276	938	1114	92	262
50–100 »	247	839	1013	93	290
100 ha	232	753	950	97	352

Kilde: Det landøkonomiske Driftsbureau: »Undersøgelser over landbrugets driftsforhold« 1961/62, nov. 1962.

Både struktur – og subsidieinterventionen – medfører utvivlsomt store landbrugs- og samfundsøkonomiske tab.

Alt taget i betragtning er der f. eks. ikke tvivl om, at de gældende restriktioner på ejendomsstrukturen begrænser landbrugets indkomstmuligheder. Derved bevares én af de vigtigste socialpolitiske argumenter for en fortsat bekostelig subsidiering af landbrugerne.

Paradoksalt nok ligger den eneste relevante økonomiske argumentation for at bevare visse restriktioner på ændringer i ejendomsstørrelsen netop i subsidiepolitikken. For eksempelvis at undgå at hele landet eventuelt bliver lagt ud til brødkornsfarme, bør således kornordningen ophæves samtidig med en frigivelse af landbrugets strukturtilpasning. Det samme gælder den øvrige prisintervention over for landbruget.

Et andet spørgsmål er naturligvis, hvorledes landbrugets fremtidige struktur under sådanne forhold rent *faktisk* vil blive ændret.

Hvorvidt og hvordan en eventuel yderligere industrialisering og specialisering i landbruget vil finde sted kan således ikke besvares på grundlag af undersøgelser over ændringer udelukkende i ejendommenes gennemsnitlige jordtilliggende. Der er netop en tendens til, at de animalsk-producerende landbrugsbedrifter bliver mere og mere afhængige af bygningsstørrelse og kvalitet i modsætning til korn- og planteproduktionen, der bliver mere og mere afhængig af store arealer.

Det må derfor understreges, at restriktioner på ændringer i ha-tilliggendet netop ved en evt. overgang til ikke ikke-traditionelle driftsformer vil hæmme landbrugserhvervets tilpasningsproces endnu mere end ved bibeholdelse af den traditionelle produktionsform.

Man kan undre sig over, at man stædigt fastholder restriktioner, der i

allergunstigste fald er overflødige, men ganske givet i realiteten vil medvirke stærkt til at hæmme landbrugets tilpasning til ændrede erhvervsvilkår. At udviklingen løber hastigere end den menneskelige og politiske tilpasningsevne er imidlertid kendt også på andre felter[12]).

4. LANDBRUGSPOLITIKKENS PROBLEMATIK

Landbrugspolitikkens problematik beror i første række på, at i samfund i økonomisk vækst er landbrugets rolle den utaknemmelige delvis at overflødiggøre sig selv. Når velstandsstigningen i stigende grad drejer efterspørgslen i retning af klæder, bolig, transport, komfort m. v., må landbrugsvarerne beslaglægge en stærkt aftagende andel af produktion, arbejdskraft og kapital. Samtidigt må også denne produktionsgren i stigende grad industrialiseres, og arbejdskraft erstattes med mekanisering og anden kapitalindsats.

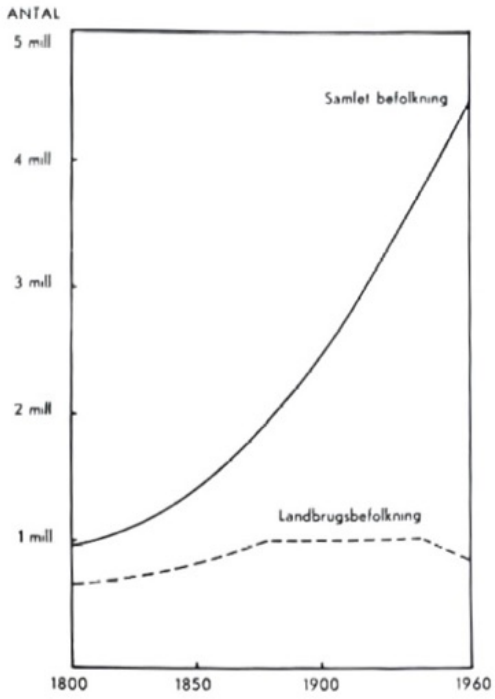
Tendensen til indkomstulighed i aflønningen af kapital og arbejdskraft mellem landbrug og andre produktionsgrene er en vigtig stimulans i den nødvendige overflytning af produktionsresourcer fra landbruget til andre erhverv.

Indkomstulighedstendensen synes imidlertid ikke at være tilstrækkelig i så henseende. Træghedsfaktorer af sociologisk, geografisk, historisk-traditionel og anden karakter hæmmer denne tilpasning. Arbejdsstyrke og kapitalindsats bliver derved nemt permanent – og i stigende grad – for stor i forhold til indkomstmulighederne i landbruget.

Et middel til at modvirke denne indkomstulighed – som i sig selv er et symptom på en inoptimal økonomisering med produktionsresourcerne – måtte ligge i gennem en konsekvent landbrugspolitik at stimulere bortvandringen af kapital og arbejdskraft. I stedet har man valgt alle steder at gennemføre en omfattende intervention – specielt i form af subsidier – til fordel for de eksisterende landbrugere. Derved hæmmes overflytningen af produktionsresourcer til mere lønnende erhverv; dette forøger indkomstuligheden; subsidieinterventionen må udvides ... en ond cirkel er sat i gang.

Denne politik medfører dertil en stadig indskrænkning af den internationale arbejdsdeling på landbrugsvareområdet, idet den i de fleste lande

[12]) Husmændenes interesse i denne lovgivning er således vanskelig at se. Mulighederne for at slippe af med små urentable brug med dårlige bygninger til nogenlunde rimelige priser må hæmmes deraf. Dertil kan føjes, at en del husmænd har gennemført en næsten fabriksmæssig animalsk produktion på basis af indkøbte fodermidler. En samtidig ophævelse af struktur-, pris- og indkomstinterventionen – herunder kornordningerne – ville kun være en fordel for disse husmænd. Andre, der er gået over til mere gartneripræget drift eller anden specialdrift, vil formentlig slet ikke blive berørt heraf.

Figur 3.
Udviklingen i samlet befolkning og i landbrugsbefolkning i Danmark.

kombineres med stærke restriktioner på importen[13]). Dette accentuerer tilpasningsproblemet for de traditionelt landbrugseksporterende lande f. eks. Danmark. Subsidiepolitik og andre indgreb, der hæmmer overflytningen af kapital og arbejdskraft til andre erhverv, bliver derfor her i landet endnu mere problematiske end i de lande, der højst tilstræber en selvforsyning med disse varer.

Landbrugsinterventionen synes desuden at lede til fejlinvesteringer, produktionsforvridning og konservering af utidssvarende produktionsformer. Når subsidierne derudover på længere sigt bundfælder sig i højere ejendomspriser og forpagtningsafgifter, kan det ikke undre, at resultatet alle steder bliver det modsatte af det tilsigtede.

På trods af de dårlige erfaringer i udlandet har vi altså også i Danmark forladt den traditionelt mere liberale landbrugspolitik[14]) og – næsten udelukkende i løbet af de sidste 5 år – opbygget en omfattende subsidiering af landbrugerne.

Baggrunden herfor er af politisk art, hvilket klart fremgår af udviklingen. I 1958 blev det korndyrkende landbrug »kompenseret« for en overenskomststigning i landarbejderlønningerne. I 1961 blev denne politik vide-

[13]) Undtagelsen er her England.

[14]) I grunden er det beundringsværdigt, hvor godt de danske landmænd har kunnet hævde sig sammenlignet med de subsidierede landmænd i udlandet.

reført, og *alle* landbrugere blev i forbindelse med et stort lønforlig subsidieret ved hjælp af de store kontante udbetalinger fra statskassen, de specielle ejendomsskattelettelser for landbrugsejendomme og indførelse af hjemmemarkedsafgifter på flæsk og svinekød (i forvejen var indført en hjemmemarkedsordning for mejeriprodukter). I 1962 blev hjemmemarkedsordningerne udvidet til at omfatte alle landbrugets hovedprodukter[15]), og i 1963 blev alle ejendomsskatter, undtagen de kommunale, midlertidigt afskaffet for landbrugsejendomme. Omfanget af subsidieringen er svingende, men ligger som foran påvist i et niveau omkring 1 milliard kroner – dvs. over halvdelen af den samlede skattepligtige indkomst for gårdejere, husmænd, proprietærer og godsejere og ca. halvdelen af bruttoindkomsten.

Argumentationen for denne politik har hovedsagelig bygget på forestillingen om, at det er statsmagtens opgave at sikre lighed mellem bruttoindkomsterne for forskellige erhvervspersoner. På grund af det problematiske i at anvende indkomsten som et velfærdskriterium og vanskeligheden ved at sammenligne den absolutte indkomsthøjde for forskellige erhvervspersoner, har man hæftet sig ved indkomst*udviklingen*. Et eksempel herpå kan hentes fra: »Hovedtendenser i indkomstudviklingen for de vigtigste samfundsgrupper 1955–62« fra Det Økonomiske Råds formandsskab:

TABEL 3

Procentvis indkomststigning 1955–62

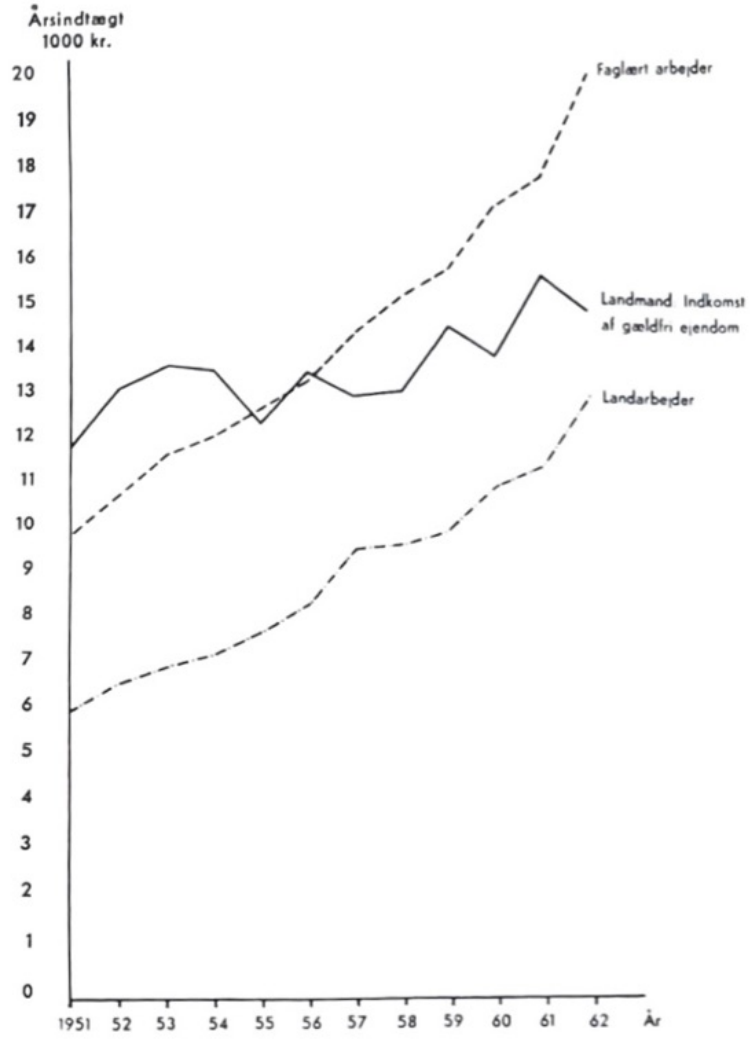
	indkomststigning 1955–62 %
Selvstændig i industrien	
»Restsum pr. arbejdstime«	70
Selvstændige i landbrug	
Bruttooverskud pr. ha	27[1])
Arbejdere i industri og håndværk	
timeløn for faglærte	70
– - ufaglærte	66
– - kvinder	71
Funktionærer årsløn	60

Kilde, »Hovedtendenser i indkomstudviklingen for de vigtigste samfundsgrupper 1955–62«, Kbh. 1963, s. 6.
[1]) pr. capita vil procenten være noget større.

I den udvalgte periode er de selvstændige landmænds bruttoprofit trods indførelsen af omfattende subsidier kun steget 27 %, medens indkomststigningen for andre erhvervsgrupper har ligget på 60–70 %.

At indkomstudviklingen siden begyndelsen af 50-erne har været til ugunst for landbrugerne ses også af figur 4, der viser udviklingen i ind-

[15]) Der er rejst krav om et dansk prisniveau for hjemmemarkedsprodukter på samme høje subsidieringsniveau som i EWG-området i gennemsnit.

Figur 4.
Indkomstudvikling for faglært arbejder – landbruger (15 ha) og landarbejder 1951–62.

Kilde: Det Landøkonomiske Driftsbureaus årlige beretninger samt Dansk Arbejdsgiverforenings lønstatistik.

komst af gældfri ejendom for landmænd og i årslønnen for faglærte arbejdere og for landarbejdere.

Om den førte landbrugspolitik samtidigt tilsigter at opretholde antallet af selvstændige landbrug – på trods af de betydelige indkomstuligheds- og subsidieringsproblemer, der er forbundet hermed – er vanskelig at bedømme. Man har i hvert fald undladt at lade den omfattende subsidiering af landbrugerne ledsage af en ophævelse af de eksisterende restriktioner på adgangen til nedlæggelse og sammenlægning af landbrugsejendomme.

Også derved bidrager man til bevarelsen af flere landbrugere, end der er basis for. Disses mulighed for at kunne opnå et acceptabelt indkomstniveau må derved forringes.

Denne uheldige virkning af strukturlovgivningen modvirkes selvføl-

gelig af den derved skabte indkomstulighed og dennes virkninger. Et meget betydeligt antal landbrugere tager således arbejde i andre erhverv og lejer jorden ud eller driver såkaldt »deltidslandbrug«. Samtidigt overtager ikke-landbrugere i stigende udstrækning landbrugsejendomme. Kun ved ca. 160.000 af de 192.000 ejendomme registrerede som selvstændige landbrugsbedrifter har ejerne hovedindtægten ved landbrugsvirksomheden. Af det resterende antal er ca. 12.000 brug reelt nedlagte.

Heller ikke det økonomisk rationelle erhvervsvalg ophæves helt af indkomst- og strukturinterventionen. Der er således stigende vanskeligheder med at løse landbrugets generationsskifteproblem. Ifølge nedenstående tabel 4 er der for øjeblikket kun omkring 3500 landbrugsuddannede afløsere for de 6000 permanente landbrugere, der årligt lægger op eller dør.

TABEL 4

Afrundede tal for en enkelt årgang mænd i landbruget

	Permanente landmænd (Selvstændige landmænd + faste landarbejdere)	Medhjælpere incl. børn og slægtninge over 14 år	Landmandssønner under 14 år
1930....	7.000	14.000	10.000
1940....	7.000	12.500	9.000
1950....	7.000	9.000	9.000
1963....	6.000	3.500	8.000

Det kan tilføjes, at en årgang i aldersgruppen 21–25-årige ugifte faste mandlige medhjælpere 1963 kun var på ca. 2000. Hvis dette tal holder sig, rækker det kun til en rekruttering af godt 60.000 landbrug. Generationsskifteproblemet vil i de kommende år forstærkes yderligere på grund af forskydningen i de selvstændige landbrugeres aldersfordeling. Andelen af selvstændige landbrugere over 55 år er steget fra ca. 30 % til godt 35 % i løbet af de sidste 10 år.

Den offentlige intervention over for landbruget ophæver altså tilsyneladende ikke fuldt ud dettes tilpasningsevne over for ændrede erhvervsvilkår; men indebærer dog som påpeget en alvorlig risiko for at medvirke til en økonomisk inoptimal fordeling af samfundets produktionsresourcer.

Dette harmonerer dårligt med den almindelige samfundsøkonomiske målsætning i Danmark, der er den størst mulige velstand for befolkningen som helhed.

Forsøgene på at skabe det bedst mulige klima for en kraftig økonomisk vækst viser dette klart. Samme hensyn ligger bag de senere års bestræbelser for at holde løn-, pris- og indkomstudviklingen inden for de rammer, hensynet til den almindelige økonomiske fremgangstakt betinger.

Landbrugspolitikken er den vigtigste – men ikke den eneste – undtagelse fra denne målsætning. Struktur- og subsidiepolitikken medvirker til en ineffektiv produktionsstruktur i landbruget og hæmmer overflytningen af

produktionsresourcer til mere lønnende erhverv. Begge forhold formindsker den økonomiske vækst i samfundet.

En alternativ landbrugspolitik – indpasset under den anførte generelle samfundsøkonomiske målsætning – er imidlertid mulig; også uden en etablering af en uacceptabel indkomstulighed i de nuværende landmænds disfavør.

Det er muligt – samtidigt med en ophævelse af alle eksisterende former for landbrugsintervention – at tage tilbørlig hensyn til de nuværende landbrugeres interesse ved at konvertere den eksisterende landbrugsstøtte til en personlig – løbende eller kapitaliseret – indkomststøtte. Denne støtte skal kun omfatte de eksisterende – og ikke de fremtidige – landbrugere. Den må være helt personlig og produktionsuafhængig for at undgå en forvridning af produktionsstrukturen og en overdimensionering af produktionsomfanget. Samtidigt må den naturligvis ikke bortfalde – men bør snarere forøges – for de landmænd, der vælger at søge over i mere lønnende erhverv for derved at modvirke tendensen til for mange erhvervsudøvere i landbruget i forhold til indkomstmulighederne. Denne politik kunne passende udbygges med forskellige foranstaltninger til fremme af overførslen af arbejdskraft fra landbruget f. eks. i form af uddannelses- og overflytningshjælp for de yngre landmænd, der vil søge beskæftigelse i byerhvervene.

En sådan politik vil i tilstrækkeligt omfang tilgodese de nuværende landbrugeres interesse. Den vil give mulighed for en etablering af den i økonomisk henseende mest effektive landbrugsstruktur. Den er i alle tilfælde den eneste mulighed for en etablering af mere acceptable indkomstforhold i landbruget. Derved fjernes også det fremtidige subsidieringsbehov. Den indebærer også en billiggørelse af befolkningens fødevareforbrug, og den vil øge landbrugets konkurrenceevne. Ved en evt. etablering af større frihandel med landbrugsvarer er dette særdeles vigtig for konkurrenceforholdene både for industri og landbrug.

En landbrugspolitik som den anførte ligger muligvis uden for de politiske muligheders grænse. I Danmark – som i andre lande – er landbrugspolitikken naturligvis først og fremmest et led i den almindelige politisk-sociale interessekamp. I denne forbindelse må det imidlertid være af værdi at understrege, at landbrugspolitikkens egentlige dilemma netop *ikke* ligger i spørgsmålet om evt. at kompensere de nuværende landbrugere for en indkomstmæssig uheldig udvikling. Problematikken ligger først og fremmest i de helt uoverskuelige skadevirkninger, den herskende landbrugsintervention kan få for landbrugets strukturelle og økonomiske tilpasning til ændrede erhvervsvilkår – og for hele det danske samfunds økonomiske fremgangstakt.

POLITISK VIDENSKAB I USA

Forskning og problematik

KNUD VOHN

Studiet af politik i USA er i dag et så omfattende emne, at det næppe er muligt for enkeltmand at beherske disciplinen i alle dens aspekter. Når hertil kommer, at den for tiden præges af gennemgribende forandringer, levende indre kontrovers og en mangfoldighed af tilsyneladende disparate tendenser, kan et forsøg på at tage bestik af helheden måske forekomme en smule pretentiøst. Nærværende afhandling tager derfor kun sigte på at introducere emnet for et dansk publikum og giver sig ikke ud for at være skrevet med anden ekspertise end den, som et enkelt års orienteringsforsøg ved forskellige amerikanske universiteter har kunnet bibringe forfatteren.

For imidlertid ret at kunne begribe den aktuelle situation inden for amerikansk politisk videnskab, vil det være nødvendigt dels at opridse den historiske baggrund og dels at give en oversigt over dens faglige indhold, inden der gøres noget forsøg på at kortlægge hovedtendenserne i den nuværende forskning eller skildre den intensive debat om studiets indhold og metode, som har sat sit stærke præg på disciplinen i det forløbne årti.

I.

DEN HISTORISKE BAGGRUND

Politik har alle dage været genstand for refleksion og overvejelse, men den form for studium, der ved amerikanske universiteter og colleges går under betegnelsen »Politics«, »Government« eller »Political Science«, kan næppe opvise en samlet levetid på mere end knap hundrede år. Ikke desto mindre har skiftende målsætninger og varierende fagligt indhold været karakteristisk for disciplinen i den forløbne tid. Det er imidlertid sjældent – om det overhovedet sker – at det inden for en akademisk disciplin kommer til et totalt brud med nedarvede traditioner, og for Political Science i USA synes det at gælde i særlig grad, at overleverede synspunkter med hensyn til fagets studieobjekt og forskningsmetode til stadighed har haft sine tals-

mænd – måske blot med den indskrænkning, at de med tiden er blevet færre. Når der i det følgende foretages en periodisering af den amerikanske politiske videnskabs historie, bør det derfor ikke overses, at de fremherskende tendenser inden for et givet tidsrum har deres forudsætninger og oprindelse i den foregående periode, hvorved en vis overgribning finder sted mellem de forskellige studieretninger[1]).

Som grundlag for en periodisering er det her valgt at lade *studieformålet* udgøre kriteriet herfor. På basis heraf lader det sig gøre at sondre mellem, hvad der kan betegnes som henholdsvis den »pædagogiske«, den »reformistiske« og den »videnskabelige« periode i udviklingen af Political Science[2]).

Den pædagogiske fase strækker sig fra kolonitidens begyndelse til slutningen af det 19. århundrede og er karakteristisk ved, at den politiske videnskab i denne periode havde til hovedformål at uddanne gode samfundsborgere i den nye republik. Dette var i al fald hensigten med den undervisning i politiske emner, som fandt sted i de små New England colleges. Under fagbetegnelser som »Ethicks« og »Naturall Law« doceredes de moralfilosofiske principper vedrørende den enkelte borgers pligter og rettigheder, medens det først var efter republikkens grundlæggelse, at en undervisning påbegyndtes i det for den politiske videnskab centrale emne: »government«. I sin oprindelse bestod det ikke i andet end en simpel indlæring af De Forenede Staters forfatning. Først henimod midten af det 19. århundrede begyndte man at inddrage tekster fra Aristoteles, Locke, Thomas Paine og The Federalist Papers i undervisningen, men nogen systematisk, endsige

[1]) Til belysning af den amerikanske politiske videnskabs historie foreligger der en række enkeltstudier, men der savnes stadig en samlet behandling af disciplinens intellektuelle, pædagogiske og organisatoriske udvikling. Til en orientering kan flg. titler anføres: Anna Haddow, *Political Science in American Colleges and Universities, 1636–1900* (New York 1939); Thomas J. Cook, 'The Methods of Political Science, Chiefly in the United States'. *Contemporary Political Science* (UNESCO, Paris, 1950), s. 75 ff; David Easton, *The Political System* (New York 1953); R. Gordon Hoxie et al., *A History of the Faculty of Political Science, Columbia University* (New York 1955); Robert S. Rankin, *Political Science in the South* (University, Ala., University of Alabama, 1946); Oliver P. Field, *Political Science at Indiana University, 1829–1951* (Bloomington, Ind., Department of Government, Indiana University, 1952); Gerald Eitig Faye, *Political Science at the University of Michigan, 1910–1960* (Ann Arbor, Mich., Department of Political Science, University of Michigan, 1960); Dwight Waldo, *Political Science in the United States of America* (UNESCO, Paris, 1956); Bernard Crick, *The American Science of Politics* (Berkeley, Cal. & London, 1959); Sigmund Neumann, 'Die politische Forschung in den Vereinigten Staaten'. *Politische Forschung* (Schriften des Instituts für Politische Wissenschaft, Bd. 17) hrsgb. v. Otto Stammer (Köln 1960), s. 1 ff; Harold D. Lasswell, *The Future of Political Science* (New York, 1963), s. 30 ff.

[2]) For en periodisering i det væsentlige baseret på studie*metode*, se Charles E. Merriam, 'Recent Advances in Political Methods'. *American Political Science Review*, XVII (1923), s. 286 ff.

komparativ analyse af de politiske institutioner forekom ikke. Det var kun som historie, at de politiske institutioner blev genstand for en mere omfattende behandling, og det er bemærkelsesværdigt, at det var alliancen mellem politik og historie, som gjorde det muligt at hævde faget historie som en selvstændig disciplin over for stillingen som støttefag til så forskelligartede discipliner som teologi, jura, politisk økonomi, filosofi og litteratur. En konsekvens af dette partnerskab har da også været, at man i dag ved en række mindre amerikanske colleges og universiteter finder Political Science administreret som led i den historiske faggruppe (»department«). For den politiske videnskab kom imidlertid det intermezzo, som betegnes ved tyskeren Francis Liebers kaldelse i 1856 til professor i historie og politisk økonomi ved Colombia University i New York, til at varsle om den kommende sondring mellem det historiske studium og studiet af politik. Lieber havde i 1838 skrevet en *Manual of Political Ethics,* som i almindelighed anses for at være den første systematiske udlægning af Political Science i Amerika, og det var derfor naturligt, at han efter sin ansættelse fik udvirket en ændring i fagbetegnelsen, således at hans lærestol blev i »history and political science«.

Men Lieber fik ingen direkte efterfølger ved Columbia, og det var først i forbindelse med oprettelsen af de tysk-inspirerede »graduate schools« i 1880'erne, at mænd som John Burgess, Frank Goodnow og Woodrow Wilson havde held til at få Political Science etableret som en selvstændig akademisk disciplin. De intellektuelle forudsætninger herfor kunne i nogen grad siges at være skabt gennem den stigende emnedifferentiering, som havde fundet sted inden for den højere uddannelse i tiden efter borgerkrigen. Således var moralfilosofien efterhånden blevet helt afpolitiseret, medens de nye »law schools« med deres snævert teknisk-analytiske studie af amerikansk ret havde gjort såvel retsfilosofien som den offentlige ret hjemløse, ligesom den politiske økonomis hendøen også havde fremkaldt et behov for dækning af emner med politisk indhold. På denne baggrund er det forståeligt, at Political Science på det nærmeste kom til at udgøre en art opsamlingskategori for emnekredse, der kunne udskilles fra fag som filosofi, jura, økonomi og historie, men på det tidspunkt voldte dette ingen intellektuelle kvaler, eftersom formålet med studiet fremdeles var pædagogisk-praktisk. Hvad der i så henseende forsvævede stifterne, var ønsket om at bibringe det offentlige livs kommende mænd en solid ballast af kundskaber om emner, som måtte anses for relevante for udøvelsen af offentlige hverv[3]).

[3]) At dette synspunkt fremdeles har sine talsmænd fremgår bl. a. af John A. Perkins, 'Political Science Instruction as Training for Participation in Public Affairs and the Public Services'. *The Status and Prospects of Political Science as a Discipline* (Ann Arbor, Mich., Department of Political Science, University of Michigan, 1960), s. 18 ff.

Det forhold, at Political Science havde et så udtalt pædagogisk sigte, bevirkede, at studiemåden i denne periode blev stærkt præget af den formalisme, der udspringer af en slet og ret principudredning. Et karakteristisk eksempel herpå er Theodor Woolsey's *Political Science; or, The State Theoretically and Practically Considered* (1878), som baserer sig på 25 års forudgående undervisning. Værket spænder vidt og vidner om omfattende studier, men hovedindholdet består af en meget abstrakt behandling af »rights«, og afsnittet om »practical politics« indeholder kun en juridisk-formel beskrivelse af de politiske institutioner. Som sådan står den som en sær transatlantisk omplantning af tysk »Staatslehre«.

Den normative og formelle spekulation blev dog gradvis fortrængt i slutningen af det 19. århundrede. Det første skridt imod en nyorientering betegner i mange henseender Woodrow Wilson's klassiske *Congressional Government* (1885), som ved sin kritiske beskrivelse af de faktiske forhold i nogen grad foregreb, hvad en amerikansk gæsteven, englænderen James Bryce (blandt andet i sin studie over *The American Commonwealth* (1888)), i særlig grad kom til at stå som eksponent for: studiet af *facts*. Denne ændring i studiemåden slog for alvor igennem omkring århundredskiftet og skyldtes først og fremmest en ændring i opfattelsen af studieformålet. Fra at være samfundspædagogisk skulle Political Science nu være reformerende. *Den reformistiske periode* falder således i første halvdel af det 20. århundrede, men må ikke opfattes som et isoleret Political Science-fænomen, idet baggrunden herfor var den almindelige reformbevægelse (The Progressive Movement), som i disse år gennemtrængte det amerikanske samfund. Med den nye reformistiske målsætning som udgangspunkt var det naturligt, at man inden for Political Science kom til at reagere kraftigt imod den filosofiske og juridiske formalisme, hvormed den foregående generation havde tilsløret det politiske livs ikke altid lige behagelige kendsgerninger. De hidtidige studier havde været aldeles uden den »practicality«, som det nye industrielle samfund behøvede til løsning af sine tilpasningsvanskeligheder, og man krævede nu en højere grad af »realism« – og hvad der for den sags skyld var lig hermed: »science« – i studiet af politiske forhold. At progressivisterne med »realism« og »science« i virkeligheden tænkte sig noget i retning af »teknologi«, har visse senere iagttagere anset for at være et hovedkarakteristika ved den amerikanske liberalisme[4]). Tendensen aflæses i øvrigt tydeligt i titlen på Harvard-professoren Albert Bushnell Harts lærebog fra 1903: *Actual Government as Applied under American Conditions*.

Foruden at være aktivt reformerende var progressivisterne både fremskridtstroende og optimistiske i deres indstilling over for problemerne, hvad

[4]) jfr. Louis Hartz, *The Liberal Tradition in America* (New York 1955) & Bernhard Crick, *op.cit.*, s. 73 ff.

der fik visse konsekvenser for den politiske videnskabs kommende udvikling. For det første kom den nye realisme til at betyde, at Political Science i disse år på det nærmeste blev *a-teoretisk*, eller som Hart så slående udtrykte det: »The most distinctive American theory of Government is not to theorize«. Eftersom praktiske reformer udgjorde hovedformålet ved studiet af politiske forhold, var det ikke teoretisk abstraktion, men nøjagtig beskrivelse, man havde brug for, og at være »teoretiker« ansås i faglig henseende for at være en smule suspekt. Politisk teori overvintrede da kun i form af den politiske tænknings historie og stod som sådan helt uden forbindelse med den grove empirisme, som nu praktiseredes under foregiven af at være »science«. Øjensynligt byggede den nye realisme på den antagelse, at kendsgerningerne ville tale for sig selv, og for mænd som Frank Goodnow, Lawrence Lowell og Charles A. Beard var indsamlingen af *facts* så afgjort et hovedpunkt i studiet af politik. En tydelig manifestation heraf udgør den ikke ubetydelige litteraturmasse, som disciplinen afkastede i disse år i form af empiriske beskrivelser ledsaget af praktiske reformforslag. Af potentiel betydning var det dog, at selve dataindsamlingens teknik gjorde store fremskridt herved. Således forsøgte man sig i denne periode blandt andet med interview-metoden, indholdsanalyser, datakvantificering, repræsentative undersøgelser og endda begrænsede »eksperimenter«[5]).

For det andet kom realismens talrige detailstudier og optimismens tro på en vis immanent harmoni imellem retskafne individer til at bevirke, at det amerikanske politiske system ikke blev underkastet en analyse i sin helhed, idet den bestående politiske ordning af det amerikanske samfund antoges for en given og uforanderlig ting. Hvad der kunne være anledning til at overveje var ikke de politiske værdimålsætninger (»life, liberty and the pursuit of happiness«), men derimod midlerne, som burde tages i anvendelse til realisering heraf. Herved blev problemerne behandlet isoleret og løsrevet fra helheden med det resultat, at man ofte overså undersøgelsesresultaternes konsekvenser for systemet i sin helhed. Således synes betydningen af de »direkte primærvalg« for hele det politiske system ikke at være erkendt før end i 1950'erne, hvor V. O. Key først gjorde opmærksom herpå, og dette på trods af, at den foregående periode kan opvise et meget stort antal detailstudier herover[6]). Denne mangel på helhedsperspektiv kom også til at bevirke, at det i eminent grad var hjemlige amerikanske forhold, som kom til at udgøre erfaringsgrundlaget for den reformistiske Political Science. En konsekvens heraf var det, at den komparative studie-

[5]) Jfr. f. eks. Charles E. Merriam & Harold F. Gosnell, *Non-Voting: Causes and Methods of Control* (Chicago 1924); Harold F. Gosnell, *Getting Out the Vote: An Experiment in the Stimulation of Voting* (Chicago 1927); Stuart A. Rice, *Quantitative Methods in Politics* (New York 1928).

[6]) V. O. Key, *American State Politics* (New York 1956).

måde, som den tidligere formalisme til en vis grad havde gjort brug af, led et stærkt forfald. »Comparative Government« (eller som den foretrukne betegnelse efterhånden blev: »Foreign Government«) antog sjældent karakter af andet end udførlige beskrivelser af de forfatningsmæssige institutioner i visse europæiske stater, medens det sammenlignende blev tilgodeset ved en ret summarisk opregning. At den komparative metode frembyder glimrende muligheder for selvforståelse af det amerikanske politiske system, blev således fuldstændig overset[7]).

Skal man kort gøre resultatet op i forholdet mellem de to første faser i den amerikanske politiske videnskabs historie, kan det ironisk nok ske ved at fremhæve, at den ældre traditions filosofiske formalisme i virkeligheden blot var blevet afløst af den konkrete beskrivelses formalisme. Det er denne tilstand, som David Easton har karakteriseret som »hyperfactualism«, og hvis mangel på faglig integration synes at have gjort det berettiget for nutidige kritikere at tale om »the chaos of Political Science«.

Den tredje og foreløbig sidste fase i udviklingen kan, som tidligere nævnt, betegnes som *den videnskabelige periode* og synes at være den dominerende tendens inden for amerikansk Political Science fra omkring midten af dette århundrede. Thi det lader sig generelt fastslå, at der inden for disciplinen i dag lægges overmåde megen vægt på *science* i »political science«. At redegøre herfor frembyder en del vanskeligheder, ikke alene fordi der langt fra hersker enighed blandt fagets udøvere om, hvad der skal forstås ved *science,* men også fordi der til forklaring heraf må forudsættes viden om andre forhold, som det også er hensigten at belyse nærmere. Det vil derfor være nødvendigt på dette sted at nøjes med kort at skildre, hvad den »nye videnskabelighed« inden for Political Science indebærer og henvise en mere udførlig redegørelse for de forskningsmæssige karakteristika og de metodiske problemer til denne afhandlings tredje og fjerde afsnit.

Den »videnskabelige« orientering inden for Political Science har sit udspring i den foregående periode, hvor den første kritik af den nye realismes videnskabsbegreb satte ind. Hermed sigtes der til Arthur F. Bentley's *The Process of Government* (1908), der både må opfattes som en reaktion imod den ældre formalisme og som et forbehold over for den nye realismes a-teoretiske holdning. På samme tid udkom Graham Wallas' *Human Nature in Politics,* der ved sin understregning af psykologiens betydning for den politiske videnskab kom til at udøve større indflydelse i USA end i England, hvor forfatteren havde sit virke. Og endelig må Charles E. Merriam's *New Aspects of Politics* (1925) nævnes, eftersom den ved sit tværvidenskabelige udgangspunkt kom til at udgøre et manifest for, hvad der i 1930'erne blev kendt som »the Chicago school« i amerikansk Political Science. For

[7]) jfr. t. eks. Roy C. Macridis, *The Study of Comparative Government* (New York 1955).

dem alle gælder det, at hvor betydningsfulde de kunne være som enkeltværker, så var det forbeholdt en senere tid at kunne henregne dem blandt sine intellektuelle fædre.

For disciplinen som helhed har den nye målsætning: »to take political science seriously«, d. v. s. som videnskab, ført til en skarp kontrovers over begrebet *political behavior*. Det kan med det samme fastslås, at udtrykket ikke har nogen præcis mening. Under denne betegnelse fylkes en heterogen skare af forskere, der, hvadenten de ønsker empirisk efterprøvelse af teorier eller foretrækker udstrakt anvendelse af statistisk analyse eller finder det nødvendigt at gøre mere brug af begreber og forskningsmåder fra de andre »behavioral sciences«, kun har det til fælles, at ville være mere »videnskabelige«. Det minimum af enighed der gør sig gældende i så henseende, består i bestræbelserne for at identificere ensartede former for politisk aktivitet samt bestemme determinanterne herfor. I så fald drejer det sig om at studere den politiske interaktion mellem enkeltindivider eller grupper som analyseenheder, og det er i øvrigt en given sag, at disse enheder lader sig klart definere, så at udsagn herom kan empirisk verificeres[8]).

Eftersom denne studiemådes anvendelsesmuligheder synes at være særdeles omfattende, er det ikke nogen nødvendighed, at den enkelte »behaviorist« accepterer alle anskuelser, som henregnes under kategorien »political behavior«. Således er for nogle »political behavior« kun at betragte som en faglig underdisciplin, som er kendetegnet ved en kvantitativ forskningsteknik, og som især vedrører studiet af vælgeradfærd. For andre er »political behavior« nærmest at betragte som en særlig studiemåde, systematisk, men ikke nødvendigvis kvantificerende. Og endelig lader det sig gøre blandt »kvantitavisterne« at sondre mellem dem, som anser studiemåden relevant for politiske fænomener i almindelighed, og dem, som kun anser det socialpsykologiske aspekt for værd at undersøge med kvantitative data.

Blandt den nye studieretnings konsekvenser for amerikansk politisk videnskab kan det noteres, at tilløb til en vis ortodoksi med hensyn til forskningsmåden gør sig gældende. Det forekommer således ofte, at en i og for sig prisværdig bestræbelse for empirisk efterprøvelse forenes med en mindre frugtbar afvisning af ethvert udsagn, som ikke søger sin begrundelse i empirisk verifikation. Svarende hertil er den opfattelse, at al datakvantificering er af det gode, og at alle oplysninger indsamlet ved en bestemt teknik, såsom repræsentative undersøgelser, anses for værdifulde, ganske uanset til hvilket formål dette er sket. Ligeledes forekommer det, at en beretiget anstrengelse for at opstille nye analytiske kategorier, som ikke indbefattes i den almindelige terminologi vedrørende det politiske system, resulterer i en forkastelse af alle beskrivende analyser, der benytter en gængs

[8]) En mere udførlig behandling af emnet vil finde sted i nærværende afhandlings fjerde afsnit.

begrebsterminologi, som værende »institutional« (i sig selv et »non-u« udtryk!) og eo ipso forfejlet. Sådanne standpunkter har haft til følge, at størstedelen af den traditionelle studiemåde snarere er blevet opfattet som anti-behavioristisk end som komplementær[9]).

Når der således handles ud fra devisen, at den som ikke er med i bevægelsen må henregnes til modstanderne, da har det ikke kunnet undgås, at lignende ekstreme standpunkter indtages – om ikke af non-behavioristerne, så dog hos anti-behavioristerne. Hos den sidste kategori møder man blandt andet det synspunkt, at det ved studiet af politik drejer sig om at fastslå det unikke, det specifikke og det konkrete, og hos enkelte kan studiet endda antage karakter af en art religionsfilosofisk beskæftigelse[10]). Hos de mere besindige møder man oftest indvendingerne i form af en skepsis, som stærkt understreger de politiske fænomeners komplekse natur og forskelligartethed, og som sætter praktisk erfaring højere end rationel analyse[11]).

For Political Science har denne strid resulteret i en vis indsnævring af den almindelige faglige indsigt. Således har anti-behavioristerne ofte slået sig til tåls med, at de ikke behøvede at tage adfærdsstudierne alvorligt, medens den nye retnings tilhængere til gengæld ikke har villet tage ved lære af kritikken imod visse sider af deres forehavende. Denne kritik har især påpeget, at forskningsmæssig omhu ofte opnås på bekostning af relevans, det vil sige, at anvendelsen af en bestemt forskningsmetode (eller rettere: teknik) sker for dens egen skyld og uden hensyn til emnets større eller mindre grad af trivialitet. Hertil kommer også, at begejstringen for en bestemt undersøgelsesteknik ofte vil sætte meget bestemte grænser for, hvilke emner der kan inddrages i forskningen, hvorved problemer, som måtte ligge uden for anvendelsesområdet, enten afvises eller ignoreres. Det bliver således ikke en bestemt problemstilling, som giver anledning til forskning (med *alle* til dette formål anvendelige midler), men derimod et spørgsmål om, hvilke emner der lader sig behandle af en bestemt teknik til skade for den faglige forskningsprioritet. Endelig har kritiske røster løftet sig imod en forveksling af et videnskabeligt fagsprog med én eller anden obskur modejargon, der ikke udspringer af et reelt kommunikationsbehov[12]). Denne fare synes

[9]) Et eksempel på frugtbar 'komplementaritet' udgør således Merle Fainsod, *How Russia Is Ruled,* Russian Research Center Studies, 11 (Cambridge, Mass. 2/1963).

[10]) jfr. t. eks. Eric Voegelin's programskrift *The New Science of Politics* (Chicago 1954).

[11]) Denne kritik synes i særlig grad at være transatlantisk, og er som sådan repræsentativ for meget af hvad englænderne kalder 'political *studies';* jfr. Michael Oakeshott, *Rationalism in Politics and Other Essays* (London, 1962, og David Easton herom i *op.cit.,* s. 21.

[12]) I et indlæg under International Political Science Association's V. Verdenskongres, Paris 1961, har hollænderen Hans Daalder bl. a. gjort op hermed i *The Plethora of Polysyllables.*

at være størst, hvor ukritiske lån af udtryk og forskningsteknik sker fra andre samfundsvidenskaber, og hvor man ikke i tilstrækkelig grad er klar over analogislutningers ofte misvisende karakter eller den begrebsmæssige udvanding, som opstår ved en bredere betydningsanvendelse. Men i det store og hele synes denne praksis dog at have været mere gavnlig for disciplinens intellektuelle stringens end egentlig vildledende eller direkte hæmmende.

II.

FAGLIGT INDHOLD

På grundlag af disse historiske forudsætninger har amerikansk politisk videnskab udkrystalliseret sig i en række forskellige studieområder, og i det følgende vil en kort oversigt blive givet over denne underopdeling af Political Science. En sådan oversigt vil ikke alene kunne give et indtryk af disciplinens anselige omfang, men også belyse grænseproblemerne i forholdet til de øvrige samfundsvidenskaber[13]).

Om de forskellige studieområder inden for Political Science gælder det, at de kan identificeres i kraft af studieobjekt, så vel som ved forskningsmåde eller arten af de data, som anvendes. Men netop det forhold, at forskellige kriterier har været anvendt ved opdelingen, har medført en høj grad af overgribning mellem de forskellige studieområder, og sondringen mellem de forskellige underdiscipliner må derfor ikke tages som udtryk for andet end rent praktiske foranstaltninger til bedste for administration, forskning og pædagogik. Hverken geografiske synspunkter, forskningsprincipper eller indre faglige emner synes at afgive tilstrækkeligt klare og konsekvente kriterier for en fuldstændig opdeling af faget i underdiscipliner. Dette fremgår blandt andet af det forhold, at der næppe gives to »departments« i Political Science, som har en akkurat enslydende opdeling af faget, og det er et gennemgående karaktertræk, at fagområdet til stadighed er udsat for nye opdelinger, altsammen afhængigt af opkomsten af nye forskningsretninger, ændrede pædagogiske formål eller forskydninger i forholdet til nabovidenskaberne. Her skal imidlertid kort omtales den opdeling af Political Science, som i dag synes at have vundet størst udbredelse. Den falder i følgende fire store undergrupper.

---

13) Emner relevante for dette afsnit findes bl.a. behandlet i: Benjamin E. Lippincott, 'Political Theory in the United States', i *Contemporary Political Science* (UNESCO, Paris 1950), s. 208 ff; *Goals for Political Science,* Report of the Commitee for the Advancement of Teaching, American Political Science Association New York 1951); William A. Robson, *The University Teaching of Social Sciences, Political Science* (UNESCO, Paris 1954); 'Political Science as a Disciplin', A Statement by the Committee on Standards of Instruction, The American Political Science Association, *American Political Science Review,* vol. LVI, 1962, s. 417 ff.

1. *American Government*

Naturligt nok udgør dette emne et hovedområde inden for faget. Det benyttes i vid udstrækning som grundlag for det almindelige propædeutiske kursus i Political Science, men er på graduate-niveau præget af en ret vidtgående specialisering. I centrum står *public law and jurisprudence,* og omfatter som sådan, hvad der traditionelt indgår i den offentlige ret, det vil sige *constitutional law, administrative law* og *criminal law,* men også retssociologiske synsmåder er anlagt ved studiet heraf. Forskningsmæssigt har det været forestillingerne om »the rule of law«, som har dannet udgangspunkt for studiet af problemer vedrørende konstitutionalisme, »civil rights«, de offentlige myndigheders kompetenceområder, domstolenes indseende med forvaltningen, »judiciel review« og procesret i det hele taget, ligesom man også har underkastet fremtrædende juristers retsfilosofiske arbejder en kritisk analyse. I forlængelse heraf studeres også *public administration* – et område, som en overgang har udvist stærk tilbøjelighed til selvstændighed. Emnet udgør den del af Political Science, som især har beskæftiget sig med organisation og ledelse, hvorved det har haft en del til fælles med »business administration«. Den administrative proces omfatter både, hvad der kaldes »policy making« og »policy execution«, og emnemæssigt henregnes hertil administrationsorganernes formelle og uformelle organisationsstruktur, forvaltningsmyndighedernes kompetenceforhold, personelrekruttering og -ledelse, finansforvaltning, forholdet mellem administration og interessegrupper, det sociale velfærdsprogram, såvel som udnyttelsen af naturressourcerne. Pædagogisk er det som regel generelle forvaltningsprincipper, enkelte myndigheders forvaltningsproblemer eller specielle velfærdsprogrammer, som konstituerer de enkelte kurser, medens forskningen i særlig grad har beskæftiget sig med forholdet mellem civile og militære myndigheder, relationerne mellem de forskellige administrative myndigheder, herunder også den administrative decentralisering, råds og nævns virksomhed, samt det offentliges kontrol med økonomisk virksomhed. En tredje undergruppe af American Government udgør *American Politics,* som i dag er et stadigt voksende studieområde. I videste forstand omfatter det studiet af det politiske liv i dets helhed, men det har ikke kunnet undgås, at den stærke vækst også i andet led har ført til en emnemæssig opdeling omkring fænomener som *political parties, interest groups, voting behavior* og *public opinion.* Hovedtemaet er således den politiske proces, som denne afspejler sig i de politiske partiers organisation og funktioner, interessegruppernes virksomhed, vælgernes adfærd og den offentlige meningsdannelses indhold og rolle. Den stedfindende forskning er særdels omfangsrig, og blandt de mere betydningsfulde emner kan nævnes partistudierne, lederskabs-fænomenerne og elitedannelsen, foruden de meget omfattende

valgundersøgelser og analyser af »opinions public«. For sig og med særlig interesse har studiet af »pressure politics« været drevet, hvorved den såkaldte »group-theory« har gennemløbet adskillige forandringer og modifikationer[14]).

2. *Foreign or Comparative Government*

Comparative Government omfatter som regel studiet af politik og statsstyrelse i moderne politiske systemer. Også her er der tale om en vidtspændende underdisciplin, som tager sigte på at identificere den politiske styrelses universelle karakter og de hermed forbundne unikke og fælles karakteristika. Der tages ikke alene sigte på at beskrive de enkelte politiske systemer eller fastslå forskelle og ligheder, men der gøres også visse forsøg på at drage konklusioner af materialet med henblik på formulering af generalisationer om den politiske proces i almindelighed. Det kan i øvrigt ikke nægtes, at det først er for nylig, at opmærksomheden i mindre grad har samlet sig om stormagternes politiske organisation eller de særligt »rene« eller »usædvanlige« typer. Den komparative interesse, som lå til grund herfor, kunne til dels skyldes systemernes fælles historiske oprindelse eller deres eksemplificering af en bestemt systemtype, men også fælles geografisk og kulturel baggrund har kunnet give anledning til sammenligninger. Den hermed forbundne forskning har særligt beskæftiget sig med »constitution-making«, diktaturets væsen og praksis, den forskellige udformning af velfærdspolitik, problemer vedrørende føderation og mellemstatlig integration, legislaturers rolle og betydning, spørgsmålet om politisk ansvar og betingelserne for politisk stabilitet, samt følgerne af Afrikas og Asiens »westernization« eller »modernization«.

3. *International Relations*

Som underdisciplin for Political Science har det amerikanske studium af den internationale politik båret præg af stærke selvstændighedstendenser og tværvidenskabelige studiemåder[15]). Det første forhold skyldes det store omfang, som denne studiegren efterhånden har fået, og man sondrer i dag mellem *international law* (svarende til folkeret) og aflæggeren heraf:

[14]) En udmærket ræsonnerende bibliografi over produktionen inden for hvert af fagets hovedområder findes udarbejdet af Heinz Eulau i *A Readers Guide to the Social Sciences,* ed. by Bert F. Hoselitz (Glencoe, Ill. 1959).

[15]) Litteraturen om International Relations er efterhånden blevet ganske anselig, men som introduktion til emnet kan flg. titler anføres: C. A. W. Manning, *The University Teaching of Social Science, International Relations* (UNESCO, Paris 1954); Quincy Wright, *The Study of International Relations* (New York 1955); Stanley Hoffmann (ed.), *Contemporary Theory in International Relations* (Englewood Cliffs, N. J. 1960); Richard C. Snyder, 'Some Recent Trends in International Relations Theory and Research', i *Essays on the Behavioral Study of Politics,* ed. by Austin Ranney (Urbana, Ill. 1962), s. 103 ff.

international organizations, medens kærnen i studiet udgøres af *international politics* (opfattet som staternes indbyrdes kamp om magt og indflydelse). Det andet forhold skyldes den omstændighed, at International Relations i eminent grad er blevet »problem-oriented«, det vil sige, at man under indtryk af den verdenspolitiske spænding især har koncentreret sig om problemer i forbindelse med fredsbevarelse. Den herved opståede konflikt- eller fredsforskning har mangt og meget til fælles med den *policy-science,* som især Lassewell har gjort sig til talsmand for[16]). Den tankegang, som ligger bag ideen om »a more inclusive science of politics«, har netop sit udspring i problemløsningens strategi, og til det særlige problem om krig eller fred er det i bedste overensstemmelse med »the policy sciences« (politik-videnskaber) at alle til løsningen af dette spørgsmål relevante videnskaber inddrages for derefter gennem planmæssig anvendelse at kunne bidrage hertil. Og eftersom spørgsmålet om konflikter mellem stater normalt har været henregnet til sagområdet for International Relations, har dette medført, at denne studiegren i dag har modtaget store bidrag fra så forskelligartede fag som psykiatri, biologi, geografi, historie, semantik, økonomi, sociologi, psykologi og socialpsykologi, folkeret m. m. I den egentlige forskning har bestræbelserne især været rettet imod den udenrigspolitiske afgørelsesproces (decision making), hvorunder økologiske og psykologiske faktorer, forholdet mellem officielle og uofficielle aktører og forholdet mellem ekskutiv og legislatur er blevet undersøgt; endvidere er værdianskuelser, politisk indstilling og opinion vedrørende udenrigspolitik blevet belyst, blandt andet gennem studier over elite-grupper og offentlig mening. Den internationale politik er blevet analyseret som socialt system eller tolket ud fra ligevægts-teorier, foruden at spil-teori har været anvendt som undersøgelsesmiddel. Endelig bør det nævnes, at mellemstatlig integration i høj grad har stået i centrum for de sidste års forskning.

4. *Political Theory*

Inden for amerikansk politisk videnskab er politisk teori blevet opfattet som den gren af disciplinen, som beskæftiger sig med de fundamentale problemer inden for studiet som helhed, hvilket i første række vil sige spørgsmålet om dets metode og indhold[17]). Som sådan er det grundlæggende for arbejdet i de andre special-områder af faget, og der findes gode muligheder for at lade kurser over »scope and method« udgøre en introduktion til

[16]) Se Harold D. Lasswell, *The Analysis of Political Behavior* (New York 1948) og Harold D. Lasswell, 'The Policy Orientation', i *The Policy Sciences* ed. by Daniel Lerner & Harold D. Lasswell (Stanford, Cal. 1951), s. 3 ff.

[17]) Den politiske teoris problemer er udførligt belyst i *Approaches to the Study of Politics,* ed. by Roland Young (Evanston, Ill. 1958), Part Two, s. 115 ff.

faget som helhed. Men som oftest er det analytisk teori vedrørende principper, begreber og institutioner eller den politiske tænknings historie som gøres til genstand for pædagogisk udfoldelse. Da det imidlertid er inden for »political theory«, at de nye tendenser i særlig grad har gjort sig gældende, vil det forskningsmæssige aspekt af emnet blive gjort til genstand for særlig omtale i tredje afsnit.

Forholdet til nabovidenskaberne

Det er nævnt, at Political Science som disciplin tog sin begyndelse som en art residualkategori for en række emner, der af den ene eller den anden grund ikke kunne indpasses i deres oprindelige fag. Det forhold, at Political Science, som Lasswell udtrykker det, udgør »a microcosm of a macrocosm of law, the humanities and the social and psychological sciences« har haft til følge, at den faglige afgrænsning over for disse emner ofte kan være vanskelig at fastslå, og at forskellige kriterier har været anvendt hertil.

Traditionelt synes *jura* (eller rettere: *law*) at stå Political Science nærmest. Det kan heller ikke bestrides, at meget af den politiske videnskab beskæftiger sig med tilkomsten af love, deres indhold af påbud og forbud, og deres håndhævelse. Men uanset dette, så består der et ret skarpt skel mellem »law schools« og »departments of political science« – et forhold som måske bedst lader sig forklare historisk og psykologisk som et resultat af den politiske videnskabs forsøg på at manifestere sin egenart og sit bredere perspektiv i forholdet til sit faglige ophav[18]).

Som tidligere nævnt kan også *historie* tillægge sig en vis faglig paternitet over for Political Science, og det er uomtvisteligt, at en stor del af de studier, der giver sig ud for at være »political science«, i virkeligheden ikke kan anses for at være andet end historiske undersøgelser. Således studerer man inden for Political Science emner som de politiske ideers historie, forfatningshistorie, politiske institutioners historie, politiske parters historie, diplomatisk historie og historien om enkelte betydningsfulde poltiske begivenheder, hvorved Seeley's påstand om, at »history is past politics, politics present history« kunne synes bekræftet. Men det er alligevel mærkbart, at den historiserende tendens inden for Political Science er i aftagende. Således er det blevet anslået, at kun 10 % af Ph. D-kandidaterne i dag studerer engelsk forfatningshistorie, et emne som for blot en generation siden blev anset for en uomgængelig forudsætning for forståelsen af amerikanske politiske institutioner og derfor blev studeret af næsten alle kandidater. For

[18]) Om forholdet mellem law og political science, se Foster H. Sherwood, 'The Role of Public Law in Political Science', i *Approaches to the Study of Politics*, ed. by Roland Young (Evanston, Ill. 1958).

den nuværende generation synes det imidlertid at gælde, at Seeley's påstand ikke alene ignoreres, men at den ikke engang er blevet hørt[19]).

Det er lejlighedsvis blevet hævdet, at »political science« og »economics« er opstået ved en deling af »political economy« i det 19. århundrede. At dette ingenlunde er tilfældet turde fremgå af det ovenfor anførte, men det ændrer ikke ved det forhold, at politisk økonomi også udgjorde en af forældrene til Political Science. Imidlertid gør der sig en tilsvarende faglig afsondrethed gældende i forholdet mellem *økonomi* og politisk videnskab, som mellem »law« og Political Science. Ganske vist er den økonomiske interpretation (for det meste ikke-marxistisk) af politik et velkendt fænomen inden for Political Science, og ligeledes er det ikke få politologer, som bedriver forskning om emner, hvor økonomi og politik overgriber, for eksempel i spørgsmål vedrørende trust-lovgivningen eller ved problemer omkring naturressourcernes udnyttelse. Ganske vist er der blevet gjort forsøg på at slå bro over den faglige kløft mellem økonomisk og politisk videnskab og at retablere den politiske økonomi i fornyet skikkelse (mest ambitiøst i Robert A. Dahl & Charles E. Lindbloms *Politics, Economics and Welfare* (1953)), men uden at det dog ses at have fået videregående konsekvenser. Sammenslutningen af de to videnskaber i forskningsmæssig henseende synes at have givet de bedste resultater i studiet over afgørelsesprocesser og organisationsanalyser[20]). Som helhed må det dog erkendes, at kun meget få personer inden for Political Science synes at besidde tilstrækkelig indsigt i moderne økonomisk teori til at kunne bibringe studiet en ny dimension af egentlig politisk art. På den anden side har amerikanske økonomers uvilje imod *qua* økonomer at befatte sig med politik, når dette opfattes som formulering af normative synspunkter eller fastsættelse af målsætning, medvirket til, at det politiske element ikke er blevet taget i betragtning ved de generelle teoretikeres modelbygning. For analysen af den økonomiske politik er det ligeledes ualmindeligt, at samarbejde forekommer mellem økonomer og politologer[21]).

I den politiske videnskabs forhold til *psykologi* ændres billedet derimod. Med Graham Wallas og Charles Merriams arbejder har det psykologiske aspekt i studiet af politik vundet stærkt frem, og med Harold D. Lasswell

---

19) Om historiens forhold til den politiske videnskab, se *The Social Sciences in Historical Study,* A Report of the Committee on Historiography, Bulletin 64 (Social Science Research Council, New York 1954), s. 68 ff.

20) James G. March & Herbert A. Simon, *Organizations* (New York 1958).

21) At Anthony Downs i *An Economic Theory of Democracy* (New York 1957) har forsøgt at benytte en økonomisk model til at analysere et forholdsvis begrænset antal *politiske* problemer, rokker ikke ved det forhold, at den *økonomiske* teori så vidt muligt undgår at tage stilling til valget af politisk målsætning. For en behandling af forholdet mellem politisk videnskab og økonomisk videnskab, se Joseph Cropsey, 'On the Relation of Political Science and Economics', *American Political Science Review,* vol. 54, 1960, s. 3 ff.

fandt den psykologiske studiemåde sin fornemste talsmand inden for Political Science[22]). Aktuelle eksempler på psykologiens, og vel navnlig socialpsykologiens, indflydelse på Political Science kan hentes hos en forsker som Gabriel Almond, hvis studier over kommunismens sociale og psykologiske determinanter er et skoleeksempel herpå, ligesom det bør nævnes, at psykologiske synspunkter har været anlagt ved forvaltningsstudier[23]). Brugen af psykologisk materiale kan også registreres inden for International Relations, men i langt de fleste tilfælde sker det i forbindelse med repræsentative undersøgelser, analyser af den offentlige meningsdannelse og valgstudier. På sidstnævnte område er der i øvrigt sket en frugtbar forening af politisk videnskab, psykologi (socialpsykologi) og sociologi[24]).

En lige så stærk indflydelse på Political Science kan spores fra *sociologi* (og i nogen grad fra *kulturantropologien*). Selv om Political Science og sociologi historisk set har en del til fælles i henseende til oprindelse, så består der ikke noget indbyrdes paternitetsforhold, og disse videnskaber må i dag betragtes som »ligestillede«. Det er en grov overdrivelse, når det hævdes, at sociologi »is a method in search of a subject matter«, men det kan ikke nægtes, at mange amerikanske sociologer har påbegyndt en udforskning af emner, som i høj grad besidder politologernes interesse, og det kan ofte være svært at gøre sig klart, hvori de forskellige enkeltvidenskabers bidrag består, når det drejer sig om tværvidenskabelige forskningsprojekter. Det er imidlertid et faktum, at »political sociology« i dag udgør én af den amerikanske sociologis stærkt voksende underafdelinger med en højst interessant og sandsynligvis også frugtbar produktion. I hvert fald finder der i dag en udstrakt låntagning sted af sociologiske begreber indenfor Political Science, hvor det især er sociologer som Talcott Parsons og Robert K. Mertons »funktionelle« teorier, som har vist sig særligt anvendelige i forbindelse med komparative studier af politiske fænomener fra en fremmed kulturkreds[25]).

---

[22]) jfr. f. eks. Harold D. Lasswell, *Psychopathology and Politics* (New York 1930) & *World Politics and Personal Insecurity* (New York 1935).

[23]) Gabriel Almond, *The Appeals of Communism* (New York 1954); Herbert A. Simon, *Administrative Behavior* (New York ²1954).

[24]) Angus Cambell, Philip E. Converse, Warren E. Miller & Donald E. Stokes, *The American Voter* (New York 1960); Eugene Burdick & Arthur J. Brodbeck (eds.), *American Voting Behavior* (Glencoe, Ill. 1959).

[25]) Eksempler på stærk sociologisk begrebsanvendelse kan påvises i f. eks.: *David Apter, The Gold Coast in Transition* (Princeton, N. J. 1955); Gabriel Almond & James S. Coleman (eds.), *The Politics of the Developing Areas* (Princeton, N. J. 1960); Samuel H. Beer & Adam B. Ulam (eds.), *Patterns of Government* (New York ²1962); Lucian W. Pye, *Politics, Personality and Nation Building: Burma's Search for Identity* (New Haven, Con. 1962); Lucian W. Pye, *Communications and Political Development,* Studies in Political Development 1 (Princeton, N. J. 1963).

III.

FORSKNINGSTENDENSER

Af det foregående fremgår det, i hvor høj grad Political Science udgør et både omfattende og kompliceret studium. Når der på denne baggrund gøres et forsøg på at udstikke hovedretningerne inden for den aktuelle forskning, må det erkendes, at identifikationen heraf sker på ret subjektiv basis, og at der givetvis vil kunne anlægges helt andre synsmåder herpå, ligesom det heller ikke har kunnet undgås, at visse forskningstendenser helt eller delvis er blevet overset. I så henseende er problematikken afhængig af det overblik, man ønsker at skaffe sig – og i nærværende afhandling har det drejet sig om at anskue disciplinen i sin helhed. Det tør håbes, at dette overblik ikke er misvisende, selv om det givetvis er mangelfuldt[26]).

For nærværende iagttager synes imidlertid tre hovedtendenser at gøre sig gældende inden for den »videnskabelige« periode i amerikansk politisk videnskab. De kan sammenfattes under betegnelser som »faglig integration«, »globalt perspektiv« og »forøget teoridannelse«.

Med *faglig integration* tænkes på de bestræbelser, der har været udfoldet med henblik på at fastslå den sammenhæng i politiske fænomener, som gør det berettiget at tale om et »politisk system«. Som tidligere nævnt havde en sådan opfattelse gjort sig implicit gældende i den foregående periode, uden at man havde klargjort sig denne forudsætning eller på nogen måde underkastet den en nærmere analyse. Som følge heraf er man i dag stærkt optaget af at præcisere det politiske systems karakteristika og betingelserne for ændringer heri. Denne aktivitet synes i høj grad at have befordret en

---

[26]) Til supplerende belysning af de her omtalte forskningstendenser kan flg. litteratur anføres: Ernest S. Griffith (ed.), *Research in Political Science* (Chapel Hill, N. C. 1948); Karl Loewenstein, 'Über den Stand der Politischen Wissenschaften in den Vereinigten Staaten', *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaften*, Bd. 106, 1950, s. 349 ff; Thomas I. Cook, *op.cit.* & Charles E. Merriam, 'Political Science in the United States', *Contemporary Political Science* (UNESCO, Paris 1950); Claude E. Hawley & Lewis A. Dexter, 'Recent Political Science Research in American Universities', *American Political Science Review*, vol. 46, 1952, s. 470 ff; David Easton, *op.cit.* (New York 1953); *Research Frontiers in Politics and Government. Brookings Lectures, 1955* (Washington, D. C. 1955); Thomas I. Cook, 'The Prospects of Political Science', *The Journal of Politics*, vol. 17, 1955, s. 265 ff; Hans J. Morgenthau, 'Reflections on the State of Political Science', *The Review of Politics*, vol. 17, 1955, s. 431 ff, genoptrykt i *Dilemmas of Politics* (Chicago 1958); Dwight Waldo, *op.cit.* (UNESCO, Paris 1956); Stanley Hoffmann, 'Tendences de la science politique aux Etats-Unis', *Revue Français de Sciences Politiques*, vol. 7, 1957, s. 913 ff; Arnold Bergsträsser, 'Prinzip und Analyse in der amerikanischen wissenschaftlichen Politik' *Jahrbuch der Amerikastudien*, Bd. 3, 1958, s. 7 ff; Charles S. Hyneman, *The Study of Politics* (Urbana, Ill. 1959); Heinz Eulau, *op.cit.* (Glencoe, Ill. 1959); Roland Young (ed.), *Approaches to the Study of Politics* (Evanston, Ill. 1959); Sigmund Neumann, *op.cit.* (Köln 1960); Harold D. Lasswell, *The Future of Political Science* (New York, 1963) s. 38 ff.

faglig integration, som den eksisterende opdeling i underdiscipliner hidtil har stillet sig i vejen for. Den aktuelle beskæftigelse med »systems« er først og fremmest karakteristisk ved det – i forhold til den sædvanlige institutionelle (juridiske) beskrivelse – større antal faktorer (psykologiske, sociologiske og økonomiske), som indgår i analysen. I tilknytning hertil synes der også at være en tendens til at formulere de samme fundamentale problemstillinger inden for de forskellige underdiscipliner. Således vil det være muligt i en stor del af den nyere litteratur – under behørigt hensyn til de individuelle forskelle med hensyn til fremhævelser og systematik – at opsummere stofbehandlingen som svar på spørgsmål vedrørende identifikation af systemets eller situationens aktører, disses målsætning, deres opfattelser af situationen og deres handlingsmotiver; endvidere hvilke ressourcer og »strategier«, herunder beslutningsmåder og institutionelle normer, der ligger til grund for aktørernes afgørelser, samt endelig under hvilke betingelser et eventuelt skifte vil kunne indtræde heri. Selv om det i øvrigt må medgives, at begrebet »politisk system« ikke anvendes éntydigt af de forskellige forfattere, er der som regel ikke tale om større divergenser heri, end at det vil være muligt at anse dem for at være komplementære begreber, som kun afspejler gradsforskelle i opfattelsen hos de enkelte forskere, for eksempel vedrørende spørgsmålet om forandringer i systemet[27]). En konsekvens af dette er, at begreber og problemstillinger i stigende grad er blevet fælleseje, hvadenten man beskæftiger sig med blokdannelser i verdenspolitikken eller magtstrukturen i lokalsamfund[28]).

Selvfølgelig er dette ikke ensbetydende med, at man udelukkende har koncentreret sig om det politiske system som helhed, men udviklingen har i stigende grad været, at uanset om forskningen har beskæftiget sig med enkelte politiske institutioner eller bestemte aspekter af den politiske proces, så er disse fænomener blevet anskuet ud fra forholdsvis eksplicitte formuleringer vedrørende det system, hvori de indgår. Sådanne analyser finder sjældent sted mere i isolation eller uden forbindelse med helheden. Et godt eksempel herpå er de amerikanske valgstudier. Disse blev tidligere foretaget uden perspektiv for helheden og som et mål i sig selv, hvad enten det kunne dreje sig om at forklare, hvorfor bestemte valggrupper stemte,

[27]) Man sammenligne t. eks. begrebsanvendelsen i værker som: Karl W. Deutsch, Nationalism and Social Communication (New York 1953); David Easton, *op.cit.* (New York 1953); Morton D. Kaplan, *System and Process in International Politics* (New York 1957); Gabriel Almond & James S. Coleman (eds.), *op. cit.* (Princeton, N. J. 1960).

[28]) Eksempler herpå udgør bl. a.: Gabriel Almond, *The American People and Foreign Policy* (New York 1950); Ernst B. Haas, *The Uniting of Europe* (Stanford, Cal. 1958); Wallace S. Sayre & Herbert Kaufman, *Governing New York City* (New York 1960); Robert A. Dahl, *Who Governs? Democracy and Power in an American City* (New Haven, Con. 1961).

som de gjorde, eller belyse rent historisk, hvorfor et givet valg forløb, som det gjorde. I modsætning hertil har den nyeste valgforskning anlagt et langt bredere syn herpå, idet man har forsøgt at benytte valganalyserne til at belyse både den gensidige virkning af de forskellige former for individuel vælgeradfærd og følgerne heraf for det politiske system som helhed såvel som virkningerne af de politiske partiers og interesseorganisationers aktivitet[29]). Den samme tendens gør sig gældende inden for studier over beslutningsprocesserne (decision-making), ligesom den også kan spores i analyser af konkrete institutioner og deres rolle i det politiske liv, ja, selv inden for »public law« kan eksempler herpå fremdrages[30]).

Der er således ingen tvivl om, at denne bevidste koncentration om »det politiske system« er en hovedfaktor i tilvejebringelsen af den så stærkt eftertragtede faglige sammenhæng, som herved synes at kunne ske uden ophævelser over for den både nødvendige og frugtbare opdeling i underdiscipliner, som hidtil har eksisteret inden for Political Science. I et fagområde som International Relations forekommer det nu sjældent, at underdiscipliner som folkeret, international organisation og international politik opfattes som autonome studieområder. Snarere anses de for at være uadskilleligt forbundne midler til at klarlægge et væld af problemer, hvad enten det drejer sig om dagsaktuelle spørgsmål eller om en analytisk interpretation[31]). På samme måde er studiet af udenrigspolitikkens udformning blevet et fællesanliggende for specialisterne både inden for udenrigspolitikken og indenrigspolitikken[32]). Faget Public Administration kan opvise tilsvarende træk. Fra at have været særdeles »provinsiel« og »praktisk« i sit sigte, er Public Administration nu, som følge af den udbredte anvendelse af »det politiske system« som begrebsramme, blevet bragt ud af sin faglige isolation og placeret i den større sammenhæng. Medvirkende hertil har også været konfrontationen med administrative problemer i det internationale plan og erkendelsen af forvaltningens universelle karakter, som medførte, at man inden for denne gren af Political Science kom til at interessere sig for International Relations og Foreign Government[33]).

---

[29]) jfr. V. O. Key, *Southern Politics* (New York 1949) & *American State Politics* (New York 1956); Angus Campbel et al., *op. cit.* (New York 1960).

[30]) Gode eksempler herpå udgør førnævnte Robert A. Dahl & Charles E. Lindblom, *Politics, Economics and Welfare* (New York 1954), samt: Richard C. Snyder et al., *Foreign Policy Decision-Making* (Glencoe, Ill. 1962); Richard E. Neustadt, *Presidential Power* (New York 1960); Victor G. Rosenblum, *Law as a Political Instrument* (New York 1955).

[31]) Inis Claude, *Swords into Plowshares* (New York ²1959); Percy Corbett, *Law in Diplomacy* (Princeton, N. J. 1959).

[32]) jfr. t. eks. Gabriel Almond, *op. cit.* (New York 1950); Bernhard C. Cohen, *The Political Process and Foreign Policy* (Princeton, N. J. 1957).

[33]) Harold Stein (ed.), *Public Administration and Policy Development* (New York 1952); Dwight Waldo, *The Study of Public Administration* (New York, 1955).

Selv om det endnu ikke kan siges, at disse synspunkter også er slået igennem på lærebogsstadiet, vil det i dag ikke være muligt for den enkelte politolog at slå sig til tåls alene med viden om, hvad der eventuelt måtte ske inden for den pågældendes eget specialområde, thi den faglige integration bevirker, at hvad der finder sted inden for et enkeltområde kan have direkte betydning for andre underdiscipliner og dermed for faget som helhed.

Perspektivet i amerikansk politisk videnskab er i dag så afgjort *globalt*. Fra at have haft et dominerende hjemligt erfaringsgrundlag har der lige siden den anden verdenskrigs afslutning været lagt et stort arbejde i bestræbelserne for at indhente oplysninger om den verden, som USA befandt sig i, og som det nu for alvor skulle til at beskæftige sig med. Til dette brug måtte der ikke alene tilvejebringes data, men også foretages sammenligninger, dersom tingene skulle have mening. Som følge heraf har komparative studier været i stærk fremgang i det sidste årti[34]). Formålet med denne studieform må søges i de stigende krav om begrebsklaring inden for Political Science. Sådanne bestræbelser må i sig selv siges at være ganske nyttige, uanset om resultatet heraf gør det muligt at opstille generalisationer, som i tilstrækkelig grad kan verificeres. Den tidligere periodes overvældende interesse for amerikanske forhold havde ikke været nogen gunstig baggrund for metodiske raffinementer inden for komparative studier, og hvad der almindeligvis passerede under betegnelsen »comparative« indskrænkede sig for det meste til blot at omfatte en land-for-land beskrivelse af den formelle politiske organisation i de større europæiske stater. Som følge heraf kom den form for sammenligning, som fandtes, til at omfatte de institutioner, som besad en vis formel lighed, men som i realiteten ofte var vidt forskellige i deres funktionsudøvelse i det politiske liv. Som sådan var disse forsøg begrænsede i antal og ofte ganske ufrugtbare, simpelthen fordi man hverken kunne få tilstrækkelige oplysninger om »facts« eller formulere begreber, som tog tilstrækkelig hensyn til de i virkeligheden vidt forskellige funktioner, som udøvedes af ensbenævnte institutioner. Det kan derfor ikke undre, at når en enkelt dags begivenheder med ét kunne kuldkaste resultaterne af de gængse (formelle) sammenligningsmåder, så måtte der med tiden opstå megen kritik af måden, hvorpå disse sammenligninger blev foretaget[35]). Men utilfredsheden grundede sig også på den omstændighed, at sådanne traditionelle sammenligninger ofte hæftede sig ved de overfladiske forskelle, medens de måske mere fundamentale ligheder forblev upå-

[34]) Sigmund Neumann, 'Comparative Politics. A Half-Century Appraisal', *The Journal of Politics*, vol. 19, 1957, s. 369 ff. Om den komparative metode, se Michael Haas, 'Comparative Analysis', *The Western Political Quarterly*, vol. 15, 1962, s. 294 ff.

[35]) jfr. Roy C. Macridis, *The Study of Comparative Government* (New York 1955).

agtet. Eksempelvis var man tidligere tilbøjelig til at overse det udmærkede sammenligningsgrundlag, som industrialiseringsprocessens indvirkning på de bestående politiske institutioner kunne frembyde. Et bemærkelsesværdigt nyere forsøg i så henseende udgør det tidligere omtalte værk af Robert A. Dahl og Charles E. Lindblom (1953). Dette er ikke en komparativ studie af styreformer i traditionel forstand, men derimod en systematisk analyse af de grundlæggende sociale processer i så forskelligartede politisk-økonomiske systemer som USA og Sovjetunionen.

Den stærkeste impuls til udbygning af den komparative metode stammer imidlertid fra interessen for udviklingslandene. Realitetsbetonede studier af disse nye politiske systemer tillader hverken at gå ud fra en given tingenes tilstand inden for systemet eller den umiddelbare anvendelse af analytiske kategorier, som sædvanligvis anvendes ved behandlingen af vestlige fænomener, thi ikke blot er der fundamentale forskelle, men de nye stater undergår på én og samme tid store omvæltninger og hastige forandringer. Hertil behøves kategorier og begreber, som ikke er tids- eller kulturbundne, og efterhånden som de udvikles, vil deres anvendelighed strække sig videre end til de nye stater. Ved denne form for analyse, vil det således være en hovedopgave at opstille en for alle politiske systemer fælles begrebsramme eller referencesystem, som gør det muligt at foretage sammenligninger af systemer i deres helhed ved at aflæse variationer i referencesystemets enkelte dele. De første skridt til en løsning af denne vanskelige opgave synes nu at være gjort med den af Gabriel Almond og James S. Coleman udarbejdede og redigerede *The Politics of the Developing Areas* (1960)[36]). Som grundlag herfor har man forsøgt sig med den fra antropologien og sociologien kendte strukturelle-funktionelle analysemåde, hvorved sammenligninger mellem systemerne kan foretages (1) med henblik på frekvenshyppigheden i funktionsudøvelsen, (2) hvilke »strukturer« der udøver dem og desuden (3) »stilen« eller måden, hvorpå funktionerne udøves. Som Almond selv har fremhævet, er denne analysemåde en videreførelse af en ellers velkendt praksis inden for Political Science, hvor man længe har indset det frugtbare i at sondre mellem statsorganer og statsfunktioner[37]). Hvor langt denne form for komparativ analyse af globale fænomener kan føre er i det mindste stærkt omdiskuteret. Det har herunder været fremført, at det Almond'ske referencesystem stiller så store krav med hensyn til opdeling i underkategorier og identificering af funktionsindikatorer, at det simpelthen vil være uhåndterligt. Ligeledes har man ment, at

[36]) jfr. dog også Rupert Emerson, *From Empire to Nation* (New York 1960) og Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society* (Glencoe, Ill. 1958).

[37]) Eksempelvis kan nævnes Robert A. Dahl, *A Preface to Democratic Theory* (Chicago 1956); V. O. Key, *Politics, Parties and Pressure Groups* (New York 1960); David B. Trumann, *The Governmental Process* (New York 1951).

det stærke islæt af Parsonsk terminologi vil gøre tingene end mere uforståelige, og endelig er der blevet advaret imod forhastede, overfladiske og ukritiske forsøg på at anvende, hvad der kan synes at være en forholdsvis simpel skematik. Det værdifulde i Almonds indsats består derimod i, at den indeholder en tilskyndelse til bestandig at præcisere, hvilke antagelser der ligger til grund for givne formuleringer vedrørende det politiske system. Endvidere kan det siges, at problemerne omkring den komparative metode er blevet klart formuleret herved, selv om de måske ikke just er blevet løste, foruden at det danner et vist korrektiv til de værste vildfarelser inden for de såkaldte »area-studies«, hvor indsamlingen af kendsgerninger såvist ikke kan gøre det ud for en disciplineret analyse. Endelig tør det nok hævdes, at det globale og komparative aspekt i Almonds arbejde tjener til at understrege den centrale plads, teoridannelsen må have inden for en disciplin, der er nået til at anerkende en pålidelig klassifikation som det første skridt til at skaffe sig indsigt i fænomenerne[38]).

Et slående træk inden for nær sagt ethvert studieområde i amerikansk politisk videnskab er i dag den stigende interesse for *teoridannelse*. Som tidligere nævnt var den foregående periode i Political Science a-teoretisk, og på denne baggrund er det måske forståeligt, at »political theory« både intellektuelt og pædagogisk kom til at indtage en afsondret stilling i forhold til fagets øvrige underdiscipliner. Blandt politologer henvistes de teoretisk interesserede til at beskæftige sig med studier, som ganske vist tillod subtile formuleringer om emner, der kun var af perifer interesse for den politiske videnskab, men derfor også uden videre praktisk betydning for disciplinens forskningsmæssige bestræbelser. Teoretikerne formodedes at være beskæftiget med værdiernes verden og de hermed forbundne påstande af »bør være«-kategorien – i modsætning til det anderledes nyttige studium af »er«-fænomenerne, som optog langt den største del af fagets udøvere. Denne faglige isolation, som i øvrigt minder meget om retsfilosofiens fordrivelse fra »law«-studiet, førte også til, at teoretikerne kom til at føle sig mere i pagt med fag som filosofi, klassisk filologi og idé- eller åndshistorie, og den selvdyrkende antikvariske interesse, som fulgte heraf, var ofte medvirkende til at bibringe nytilkomne studenter den opfattelse, at »political theory« var noget, som kun besad dannelsesmæssig værdi, uden i øvrigt at være af betydning for studiet af politik. Men også det forhold, at teoretikerne i deres studier kom til at stå for en udpræget historicisme, som ikke tillod at opfatte de politiske ideer som andet end produkter af deres samtid og således kun relevante for en given historisk tilstand og dens behov, be-

[38]) Sidst har Almond videreført sin teori, se Gabriel Almond, 'Political Systems and Political Change', *The American Behavioral Scientist*, vol. VI, 1963, No. 10, s. 3 ff.

virkede at studiet af den politiske tænkning ikke blev betragtet som andet end en kuriøs tradition.

Imidlertid har de forannævnte faglige bestræbelser ført til en ny og anderledes interesse for teoretiske anliggender. Inden for så godt som alle den politiske videnskabs studieområder kan en teoretisk orientering spores i dag. Således træffer man i lærebøgerne en teoretiseren i et omfang, som var ukendt i den foregående periode. Ganske vist siger dette intet om disse teoriers tjenlighed, men ændringen er i sig selv betydningsfuld, eftersom et sådant skifte afspejler en forøget videnskabelig beskæftigelse med dette spørgsmål inden for alle områder af Political Science. Selvsagt er der ikke tale om enighed med hensyn til et bestemt teoretisk systems absolutte fortrin frem for andre. Mange opfattelser gør sig gældende og kan tidvis være i skarp opposition til hinanden, men således vil det sandsynligvis vedblive at være. Ikke desto mindre er det vel rimeligt at antage, at efterhånden som teorierne udformes med større klarhed, vil det være muligt med større sikkerhed at fastslå forskellene, samt præcisere deres anvendelsesmuligheder og grænserne for deres indbyrdes forenelighed.

Som det er at vente, er forskellene større inden for makroteorierne end mellem disse og mikroteorierne, og for teorier omhandlende et begrænset studieområde synes der at være den mindste grad af forskel. For eksempel kan det med god ret siges, at der inden for studiet af vælgeradfærd hersker en høj grad af teoretisk enighed. Til dels kan dette skyldes en forholdsvis simple problemstilling inden for dette forskningsområde, men hertil kommer også, at det netop i disse studier har været muligt at foretage et stort antal standardiserede iagttagelser i løbet af en overkommelig tidsfølge, som gør det muligt at verificere den forudgående spekulation. Mere omfattende analyser, for eksempel vedrørende det politiske system i sin helhed, må nødvendigvis arbejde med et relativt ringe antal »tilfælde« og med forholdsvis uensartede og upræcise iagttagelser, hvorfor forekomsten af ikke-verificeret spekulation vil være ret udbredt inden for dette område, ligesom store teoretiske forskelle vil gøre sig gældende.

Under disse omstændigheder kan det ikke undgås, at visse modsætninger eller tilsyneladende uoverensstemmelser forekommer mellem teorier af større eller mindre omfang. Men dersom årsagerne til disse forskelle klargøres, vil teoretiske uoverensstemmelser få konstruktiv betydning for den politiske videnskab, selv om visse vanskeligheder kan være forbundet hermed. I det mindste skulle en stigende grad af teoretisk overvejelse indebære sådanne muligheder.

Hvad den nye teoridannelse angår, så er det værd at understrege, at den ikke udelukkende er begrænset til anliggender, som må søge deres udspring i den empiriske analyse, idet man også har søgt at udnytte den overleverede tradition af politisk tænkning. Denne fornyede beskæftigelse med klas-

sikerne synes at skyldes tre forhold. For det første er man øjensynlig kommet til den erkendelse, at en konsekvent værdirelativisme ikke er mulig. Selv om det ikke kan siges, at den ekstreme etiske relativisme er en følge af den reformistiske periodes »realism« og a-teoretiske holdning, så synes det at forholde sig sådan, at efterhånden som empirisk, analytisk teori bliver mere differentieret og mere omfattende, bliver værdiproblemet tilsvarende mere og mere påtrængende[39]). De forskellige teoretiske opfattelser synes at få konsekvenser for værdianskuelserne, og eftersom disse spørgsmål hidtil har været forbeholdt politiske filosoffer, kan det ikke undre, at man på ny har helliget disse opmærksomheden. Selv om klassikerne har større betydning end som så, er det dog berettiget i denne forbindelse at omtale den fornyede interesse for disse. Det turde måske især være berettiget, når denne genoplivelse af klassikerstudiet for en stor del skyldes tyske emigranter, hvis akademiske uddannelse i så høj grad var præget af den spekulative filosofis tradition[40]). For det andet efterhånden som teoridannelse er blevet én af hovedbeskæftigelserne i Political Science i dag, har studiet af klassisk litteratur fået øget betydning, eftersom man herigennem har kunnet uddrage en vis indsigt og værdifulde iagttagelser af betydelig relevans for den aktuelle forskning[41]).

Ydermere, hvor de teoretiske problemer vedrører den rationelle analyse af grundlæggende politiske fænomener, vil den klassiske litteratur i vid udstrækning kunne bidrage til formuleringen af en præcis problemstilling og til styrkelse af den kritiske indsigt, takket være den århundredlange diskurs herom. At skyde traditionen til side som værende irrelevant er intellektuelt hovmod, som i bedste fald kan karakteriseres som spild af tidligere gjorte anstrengelser, og som i værste fald kun vil medføre en gentagelse af tidligere fremførte synspunkter. Beskæftigelsen med den klassiske litteratur må således tages som tegn på en forøget interesse for teoridannelse[42]). Endelig for det tredje bør det nævnes, at hvor teoridannelsen bliver af mere formel art, det vil sige, at den sigter imod konstruktion, manipulation og analyse af nytten og konsekvensen af forskellige teoretiske modeller over det politi-

[39]) jfr. t. eks. Tang Tsou, 'Fact and Value in Charles E. Merriam', *Southwestern Social Science Quarterly,* vol. 36, 1955, s. 9 ff; David Easton, 'Harold Lasswell: Policy Scientist for a Democratic Society', *The Journal of Politics,* vol. 12, 1950, s. 450 ff.

[40]) se t. eks. Frantz Neumann, *The Democratic and Authoritarian State* (Glencoe, Ill. 1957); værdirelativismen er udførligt behandlet hos Arnold Brecht, *Political Theory* (Princeton, 1959).

[41]) Således er Edmund Burke's teorier om repræsentationens rolle blevet benyttet i John C. Waklke, Heinz Eulau, William Buchanan & Leroy C. Ferguson, *The Legislative System* (New York 1962).

[42]) Et eksempel på en tematisk udnyttelse af klassikerlitteraturen udgør f. eks. Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War* (New York 1956).

ske system, der vil den klassiske litteratur afgive et godt grundlag for indhentning af eksempler af direkte interesse for den aktuelle teoretiseren[43]).

Disse mange tegn på en genoplivelse af den politiske teori er dog langt fra ensbetydende med, at den eksisterende arbejdsdeling inden for Political Science vil forsvinde. På den anden side er der hermed endelig gjort op med de umulige forsøg på at behandle politik systematisk uden systematisk teori, og der er ved at udvikle sig en konstruktiv vekselvirkning i forholdet mellem teori og empirisk forskning. Sandsynligvis vil en stor del af de amerikanske politologer vedblive at være deskriptive i deres studiemåde og uden synderlig interesse for teoretiske spørgsmål. Men dersom denne tendens imod fornyet teoridannelse bevarer sin styrke, er det sandsynligt, at de deskriptive studier i fremtiden vil få større betydning ved at finde sted inden for emner af mere generel interesse.

(fortsættes)

---

[43]) Skole eksemplet herpå er Robert A. Dahl, *op. cit.* (Chicago 1956).

FORTEGNELSE OVER LITTERATURANSKAFFELSER OMHANDLENDE MODERNE HISTORIE OG STATSKUNDSKAB

Udarbejdet af bibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek
cand. mag. KNUD VOHN

I tilslutning til bemærkningerne ved bibliografiens første offentliggørelse i Økonomi og Politik nr. 1, 1963 bør det anføres:

1. Litteratur omhandlende skandinaviske forhold medtages ikke, eftersom dette emneområde har en høj dækningsgrad inden for det danske biblioteksvæsen. Men som tidligere anført er svensk-sproget litteratur vedrørende ikke-skandinaviske forhold søgt indarbejdet i fortegnelsen.

2. Principielt registreres en titel kun én gang, og senere accession ved andre biblioteker vil ikke medføre genoptagelse i fortegnelsen.

3. I den foreliggende bibliografi er accessionen ved enkelte andre videnskabelige og faglige biblioteker søgt indarbejdet. Det drejer sig om følgende:

   a. Statsbiblioteket, Århus (Signatur: *Å*)
   b. Det Kongelige Garnisons Bibliothek, København (Signatur: *KG*)
   c. Institut for Samtidshistorie og Statskundskab, København (Signatur: *UnSa*)
   d. The American Library, American Embassy, København (Signatur: *Am*L).

   Dersom bogen er accessioneret på andre biblioteker end Det kongelige Bibliotek, anføres dette ved signaturen, og dersom bogen tillige findes på Det kongelige Bibliotek, anføres dette ved signaturen: *KB,* plus det pågældende biblioteks signatur. Bøger uden signatur findes på Det kongelige Bibliotek.

1. BIBLIOGRAFI:

Africa: Its Problems and Prospects. A Bibliographic Survey. Washington 1962.

Bibliography of Social Science Periodicals and Monograph Series: Albania, 1944–1961. (Foreign Social Science Bibliographies Series P-92, no. 6). Washington 1962.

Brimmer, B., et al. A Guide to the Use of United Nations Documents. New York 1962.

Hay, Stephen N. & Margaret H. Case (eds.), Southeast Asian History. A Bibliographic Guide. New York 1962. VII+138 s.

Hsüeh, Chün-tu, The Chinese Communist Movement 1937–1949. (Hoover Institution, Bibliographical Series XI). Stanford, Calif. 1962.

Index of Selected Publications of the RAND Corporation. Vol. I. 1946–1962. Santa Monica, Calif. 1962.

Katz, Saul M. & Frank McGovern, A Selected List of U. S. Readings on Development. Washington, D. C. (1962).

Kellaway, William (comp.), Bibliography of Historical Works Issued in the United Kingdom 1957–1960. London 1962. 236 s.

Kent, George O. (ed.), A Catalogue of Files and Microfilms of the German Foreign Ministry Archives 1920–1945. Vol. I. Stanford, Calif. 1962.

Köhler, J., Deutsche Dissertationen über Afrika. Ein Verzeichnis für die Jahre 1918–1959. Bonn 1962. 250 s.

Lambert, Richard D. (ed.), Resources for South Asian Area Studies in the United States. Philadelphia 1962. 320 s.

Mukherjee, A. K., Annotated Guide to Reference Materials in the Human Sciences. London 1962.

Steiner, Herbert, Bibliographie zur Geschichte der österreichischen Arbeiterbewegung 1867–1918. Wien 1962. 322 s.

NATO-OTAN, Bibliographie. Paris 1962. UnSa+KB.

Utz, Arthur, Grundsatzfragen des öffentlichen Lebens. Vol. I–II, Bibliographie. Freiburg 1960–62.

2. STATSKUNDSKAB:

Aron, Raymond, Dix-huit lecon sur la société industrielle. Paris 1962. 375. KB+Å.

Bourgin, Georges & Pierre Rimbert, Le socialisme. (Que sais-je? 387). Paris 1962.

Boyd, William, An Introduction to The Republic of Plato. London 1962.

Bredemeier, Harry C. & Richard M. Stephenson, The Analysis of Social Systems. New York 1962.

Buchheim, Hans, Totalitäre Herrschaft. Wesen und Merkmale. München 1962. 137 s.

Carré de Malberg, R., Contribution de la théorie générale de l'état. I–II. Paris (1922) 1962.

Charlesworth, James C. (ed.), The Limits of Behavioralism in Political Science. Philadelphia 1962.

Crick, Bernard, In Defense of Politics. London 1962.

Dahrendorf, Ralf, Gesellschaft und Freiheit. München 1962.

Day, James & Mortimer Chambers, Aristotle's History of Athenian Democracy. Berkeley 1962. 234 s. KB & UnSa.

Desroche, Henri, Marxisme et religions. (Mythes et Religions, 43). Paris 1962.

Diesing, Paul, Reason in Society. Five Types of Decisions and Their Social Conditions. Urbana, Ill. 1962. 262 s.

Domenach, Jean-Marie, La propagande politique. (Que sais-je? 448). Paris ²1962.

Dreitzel, Hans P., Elitebegriff und Sozialstruktur. (Göttinger Abhandlungen zur Soziologie Bd. 6). Stuttgart 1962.

Ebenstein, William, Today's Isms. Communism, Fascism, Capitalism, Socialism. Englewood Cliffs, N. J. 1962.

Eckhardt, Walter, Allgemeine Staatslehre. (Schaeffers Grundriss des Rechts und der Wirtschaft. Abt. II: Offentliches Recht und Volkwirtschaft, Bd. 27). Stuttgart 1962. 132 s.

Evan, William M. (ed.), Law and Sociology. Exploratory Essays. New York 1962.

Finer, S. E., The Man on Horseback. The

Role of the Military in Politics. London 1962.

Fredriksson, Gunnar, Det politiska språket. Malmø 1962.

Gollwitzer, Helmut, Forderungen der Freiheit. München 1962. 432 s.

Goodspeed, D. J., The Conspirators. A Study of the Coup d'État. London 1962.

Gottfurcht, Hans, Die internationale Gewerkschaftsbewegung im Weltgeschehen. Köln 1962.

Harris, Robert T., Social Ethics. New York 1962. X+320 s.

Hass, Ernst, Die Chance. Politik als angewandte Wissenschaft vom Menschen. München 1962. 256 s.

Hendrix, Gerd Peter, Das politische Weltbild Friedrich Schlegels. Bonn 1962. 198 s. KB & Å.

Hesse, Konrad, Der unitarische Bundesstaat. Karlsruhe 1962. 34 s.

Hitchner, Dell G. & William H. Harbold, Modern Government. A Survey of Political Science. New York 1962. XVIII+718 s.

Imboden, Max, Die politischen Systeme. Basel/Stuttgart 1962.

James, Walter, The Christian in Politics. London 1962. 217 s. KB & Å.

Kommunismus. Kommunismus ohne Zukunft. Das neue Programm der KPdSU. Hrsg. und erläut v. Günter Wagenlehner. Stuttgart 1962. 274 s. Å.

Krumhaar, Horst, Der Freiheitsbegriff in Miltons Prosaschriften. Berlin 1962. 129 s. KB & Å.

Laqueur, Walter & Leopold Labedz (eds.), Polycentrism. New York 1962. 259 s.

Lasswell, Harold D., Power and Personality. New York ³1962.

Lippmann, Walter, A Preface to Politics. Ann Arbor, new ed. 1962.

Lipset, Martin Seymour, Soziologie der Demokratie. (Soziologische Texte, bd. 12). Neuwied 1962.

McWhinney, Edward, Comparative Federalism. States' Right and National Power. Toronto 1962. IX+103 s.

Meijer, P. A., Chronologie en redactie van Aristoteles' politica. (Bibliotheca Classica Vangorcumiana X). Assen 1962.

Meynaud, Jean, Les groupes de pression. (Que sais-je? 895). Paris 1962.

Michels, Robert, Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy. New York ³1962.

Mills, C. Wright, The Marxists. New York 1962.

Müller, Johann Karl-Heinz, Die Rechts- und Staatsauffassung Heinrich von Kleists (Schriften zur Rechtslehre und Politik, Bd. 37). Bonn 1962. KB & Å.

Oberndörfer, Dieter (Hrsg.), Wissenschaftliche Politik. Eine Einführung in Grundfragen ihrer Tradition und Theorie. Freiburg 1962. KB & Å.

Parsons, Talcott et al. (eds.), Theories of Society. I/II. New York 1962.

Ranney, Austin, Essays on the Behavioral Study of Politics. Urbana 1962. 262 s. KB & UnSa.

Rich, A. L., Robert O. Gibbon & Lowell G. Noonan, European Politics and Government. New York 1962. VII+780 s.

Roberts, B. C., Trade Unions in a Free Society. London 1962. KB & Å.

Sartori, Giovanni, Democratic Theory. Detroit, 1962, 479 s. Å.

Schwartz, Harry (ed.), The Many Faces of Communism. New York 1962. 249 s.

Sherif, Muzafer (ed.), Intergroup Relations and Leadership. Approaches and Research in Industrial, Ethnic, Cultural, and Political Areas. New York 1962.

Smelser, Neil J., Theory of Collective Behavior. London 1962.

Smith, Henry, The Economics of Socialism Reconsidered. London 1962. 225 s. KB & Å.

Snow, C. P., Appendix to Science and Government. Cambridge, Mass. 1962.

Snyder, Louis L., The Idea of Racialism. Its Meaning and History. Princeton N. J., 1962.

Snyder, Richard C., H. W. Bruck & Burton Sapin, Foreign Policy Decision-Making. An Approach to the Study of International Politics. Glenoce Ill. 1962.

Stark, Werner, The Fundamental Forms of Social Thought. London 1962. 270 s. KB & Å.

Sternberger, Dolf, Grund und Abgrund der Macht. Frankfurt a. M. 1962.

Storing, Herbert J. et al. (eds.), Essays on the Scientific Study of Politics. New York 1962.

Theimer, Walter, Lexikon der Politik. Bern ^{6}1962.

Viereck, Peter, Conservatism Revisited. New York ^{2}1962.

Villey, Michel, Lecons d'histoire de la philosophie du droit. (Annales de la Faculté de droit et des sciences politiques de Strasbourg, 4. Coll. »Philosophie du droit«, 6). Paris 1962.

Vlachos, Georges, La pensée politique de Kant. Paris 1962. XX+590 s.

Welford, A. T. et al. (eds.), Society. Problems and Methods of Study. London 1962.

Woodcock, George, Anarchism. (Pelican Book A 622). Harmondsworth 1962. 480 s.

World Strength of the Communist Party Organizations. (Intelligence Report no. 4489 R-15. Bureau of Intelligence and Research, Dept. of State). Washington 1963.

Zetterberg, Hans L., Social Theory and Social Practice. New York, 1962.

4. INTERNATIONAL POLITIK:

Aron, Raymond, Paix et Guerre entre les nations. Paris 1962.

Bidwell, Percy W., Undergraduate Education in Foreign Affairs. New York 1962.

Boulding, Kenneth E., Conflict and Defense. A General Theory. New York, 1962.

Cahier, Philippe, Le droit diplomatique contemporain. Genève 1962.

Flechtheim, Ossip K. (Hg.), Brandherde der Weltpolitik. Berlin 1962. 136 s.

Fontenay, A. E., Von der Wende. Skizzen zum Wandel des politischen Weltbildes. Berlin 1962. 159 s.

Halle, Louis Joseph, Men and Nations. Princeton, N. J. 1962. 288 s. KB & AmL.

Manning, C. A. W., The Nature of International Society. London 1962. XI+220 s.

Schleicher, Charles P., International Relations. Englewood Cliffs, N. J., 1962.

4.1 *International organisation:*

Claude, Inis Lothair, Swords into Plowshares. The Problems and Progress of International Organization. New York ^{5}1962.

Dreier, John C., The Organization of American States and the Hemisphere Crisis. New York 1962. XII+145 s.

Gross, Ernest A., The United Nations: Structure for Peace. New York 1962.

Hadwen, John G. & Johan Kaufmann, How United Nations Decisions Are Made. New York ^{2}1962. 179 s. KB & AmL.

Higgins, Benjamin, United Nations and U. S. Foreign Economic Policy. Homewood, Ill., 1962. KB & Å.

Jenks, C. Wilfred, The Proper Law of International Organisations. London 1962. 282 s. KB & Å.

Lawson, Ruth C., International Regional Organizations; Constitutional Foundations. New York 1962. XVIII+387 s.

Macridis, Roy C. (ed.), Foreign Policy in World Politics. Englewood Cliffs, N. J., 1962.

Modelski, George (ed.), SEATO. Six Studies. Melbourne 1962. XXXIII+302 s.

Les Nations Unies au service de la paix. (Les Nations Unies chantier de l'avenir. Tom. II.). Paris 1962.

NATO; Facts About the North Atlantic Treaty Organization. Paris 1962. 320 s. KB & AmL.

Osgood, Robert Endicott, Nato: The Entangling Alliance. Chicago 1962.

4.1.1. *Europæisk integration:*

Baudry, Bernard, Euro-America. Paris 1962. 212 s.

Biggs-Davison, John, The Walls of Europe. Commonwealth—Common Market. London 1962. 90 s.

Campbell, Alan & Dennis Thompson, Common Market Law. Texts and Commentaries. London 1962. 487 s. KB & Å.

Clark, Colin, The Common Market and British Trade. New York 1962. VIII+149 s.

Hamlin, D. L. B. (ed.), The New Europe. Toronto 1962. XII+108 s.

Meade, J. E., H. H. Liesner & S. J. Wells, Case Studies in European Economic Union. The Mechanics of Integration. Ed. with an Introduction by J. E. Meade. London 1962. 424 s., KB & Å.

Mahotiere, Stuart R. de la, The Common Market. A Comprehensive Guide. London 1962.

Pryce, Roy, The Political Future of the European Community. London 1962. 108 s.

Schmitt, Hans A., The Path to European Union. From the Marshall Plan to the Common Market. Baton Rouge, Ls., 1962. XII+272 s. AmL.

Shanks, Michael & John Lambert, The Common Market To day—and Tomorrow. New York 1962. 253 s.

4.2. *Krig og krigsførelse:*

Batchelder, Robert C., The Irreversible Decision 1939–1950. An Analysis of the Events Which Shaped the Decision to Use the Atomic Bomb. Boston 1962.

Blumentritt, Günther, Strategie und Taktik. Konstanz 1962.

Giap, Vo Nguyén, People's War, People's Army. The Vietcong Insurrection Manual for Underdeveloped Countries. New York 1962. XL+217 s.

Golovine, M. N., Conflict in Space. London 1962.

Lapp, Ralph, Kill and Overkill. The Strategy of Annihilation. 1962. 197 s.

Mulley, F. W., The Politics of Western Defence. London 1962. 197 s.

Paret, Peter & John W. Shy, Guerrillas in the 1960's. (Princeton studies in world politics. 1.). Princeton, N. J., 1962. KB & Å.

Parson, Niels A., Missiles and the Revolution in Warfare. Cambridge, Mass., 1962. 245 s., KG.

Preston, Richard A., Sidney F. Wise & Herman O. Werner, Men in Arms. A History of Warfare and Its Interrelationships with Western Society. New York 1962. VIII+406 s.

Roskill, S. W., The Strategy of Sea Power. Its Development and Application. London 1962.

Teller, Edward & Allen Brown, The Legacy of Hiroshima. New York 1962.

Valeriano, N. D. & C. T. R. Bohannan, Counterguerrilla Operations. The Philippine Experience. London 1962. IX+275 s.

4.3. *Fredsbevarelse:*

Krockkow, Christian Graf von, Soziologie des Friedens. Drei Abhandlungen zur Problematik des Ost-West-Konflikts. Gütersloh 1962. 221 s.

Luard, Evan, Peace and Opinion. London 1962.

Spanier, John W. & Joseph L. Nogee, The Politics of Disarmament. A Study in Soviet-American Gamesmanship. New York 1962. VIII+226 s.

Lefever, Ernest W. (ed.), Arms and Arms Control. London 1962.

4.4. *Udviklingslandene:*

Duroselle, Jean-Baptiste et Jean Meyriat, Les Nouveaux Etats dans les Relations Internationales. (Cahiers de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, bd. 121). Paris 1962.

Galenson, Walter (ed.), Labor in Developing Economies. Berkeley, 1962. X+299 s., KB & Å.

Heintz, Peter, Soziologie der Entwicklungsländer. Köln 1962. KB & Å.

Johnson, John J. (ed.), The Role of the Military in Underdeveloped Countries. Princeton, N. J., 1962. KB & Å.

Kindermann, Gottfried-Karl (Hrsg.), Kulturen im Umbruch. Studien zur Problematik und Analyse des Kulturwandels in Entwicklungsländern. Freiburg 1962. 422 s.

Martin, Laurende W. (ed.), Neutralism and Non-alignment. The New States in World Affairs. New York 1962. XXI+249 s.

Meyer, Ernst et al., Europa und der Kolonialismus. Zürich 1962.

Millikan, Max F. & Donald L. M. Blackmer (eds.), The Emerging Nations. Their Growth and United States Policy. London (Bombay) 1962. XIV+168 s.

Perroux, Francois, L'économie des jeunes nations. I: Industrialisation et groupements de nations. Paris 1962. 252 s. A.

Shils, Edward, Political development in the New States. Haag 1962. 91 s.

Ward, Barbara, The Rich Nations and the Poor Nations. New York 1962. 159 s. KB & AmL.

Weiler, H. N. et al., Erziehungswesen im sozialen Wandel, Ghana – Ceylon – Libanon – Indien. Freiburg 1962. 66 s.

5. MODERNE HISTORIE:

Albrecht-Carrié, René, Europe since 1815. New York 1962. KB & A.

Aron, Raymond, Dix-huit leçons sur la société industrielle. (Collection idées, 19). Paris 1962.

Aron, Robert, Les grands dossiers de l'histoire contemporaine. Paris 1962.

Asprey, Robert E., The First Battle of the Marne. London 1962. 212 s. KB & KG.

Dawson, Christopher, The Dynamics of World History. New York ²1962.

Derry, T. K. & T. L. Jarman, The European World 1870–1945. London 1962. 471 s.

Detwiler, Donald S., Hitler, Franco und Gibraltar. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Bd. 27). Wiesbaden 1962.

Dugan, James & Carroll Stewart, Ploesti. The Great Groundair Battle of 1. August 1943. New York 1962. 408 s. KG.

Duroselle, J.-B., Histoire diplomatique de 1919 à nos jours. (Études politique, économique et sociales, 7). Paris ³1962.

Fabry, Philipp, Der Hitler-Stalin-Pakt 1939 bis 1941. Darmstadt 1962. 456 s.

Gatzke, Hans W., The Present in Perspective. A Look at The World Since 1945. Chicago ²1962. VI+210 s.

Habakkuk, H. J., American and British Technology in the Nineteenth Century. London 1962.

Hallgarten, George W F.., Imperialismus vor 1914. 2. Bd. München ²1962/63.

Hobsbawm, E. J., The Age of Revolution. London 1962.

Hobsbawm, Eric J., Sozialrebellen. (Soziologische Texte, Band 14). Berlin 1962.

Horne, Alistair, The Price of Glory. Verdun 1916. London 1962. 371 s. KG.

Jacobsen, Hans Adolf, 1939–1945. Der Zweite Weltkrieg in Chronik und Dokumenten. Darmstadt ³1962. 764 s.

Kelly, John S., A Forgotten Conference: the Negotiations at Peking, 1900–1901. Genéve 1962. 192 s. Diss.

Locarno-Konferenz 1925. Berlin 1962.

London, Kurt (ed.), Unity and Contradiction. Major Aspects of Sino-Soviet Relations. New York 1962. XII+464 s.

Lukacs, John, A History of the Cold War. Garden City, N. Y. 1962. 288 s.

Mehnert, Klaus, Peking und Moskau. Stuttgart 1962.

Morray, Joseph P., From Yalta to Disarmament. Cold War Debate. London 1962. 380 s. KB & Un Sa.

O'Connor, Harvey, The Empire of Oil. New York ²1962. 372 s.

O'Connor, Harvey, World Crisis in Oil. New York 1962. XIII+433 s.

Pearson, George, Towards one World. An Outline of World History from 1600 to 1960. London 1962.

Pitt, Barrie, 1918. The last Act. London 1962. 318 s. KG.

Puzzo, Dante A., Spain and the Great Powers 1936–1941. New York 1962. 302 s. KB & UnSa.

Ribbentrop, Annelies v., Verschwörung gegen den Frieden. Studien zur Vorgeschichte des Zweiten Weltkrieges. Leoni 1962. 540 s.

Snyder, Louis L., The War. A Concise History 1939–1945. London 1962. 595 s. Å.

Tuchman, Barbara W., (The Guns of) August 1914. London & New York 1962. 499 s. KB & KG.

Wüest, Erich, Der Vertrag von Versailles in Licht und Schatten der Kritik. Die Kontroverse um seine wirtschaftlichen Auswirkungen. Zürich 1962. 278 s., diss.

6. EUROPA:

Beloff, Max, Pierre Renouvin, Franz Schnabel & Franco Valsecchi (eds.), L'Europe du XIXe et du XXe siècle. I: 1 & 2; II: 1 & 2. Milan 1959/62.

Galenson, Walter, Trade Union Democracy in Western Europe. Berkeley, Cal. 1962. XVI+97 s.

Hegel, Ed. et al. (eds.), Die Sowjetunion in Europa. Vorträge. Wiesbaden 1962. 126 s.

Schechtman, Joseph, B., Postwar Population transfers in Europe 1945–1955. Philadelphia 1962. IX+417 s.

Toynbee, Arnold J., The Present-Day Experiment in Western Civilization. Oxford University Press. London 1962. 74 s.

6.1. *England, Skotland og Irland:*

Aspinall, A. et al., Parliament Through Seven Centuries. London 1962.

Boyle, Andrew, Trenchard. London 1962.

Chester, D. N. & Nona Bowring, Questions in Parliament. Oxford 1962.

Collier, Basil, The Battle of Britain. London 1962.

Fabian Essays. With a New Introduction by Asa Briggs. London 1962.

Gregory, Robert G., Sidney Webb and East Africa. Labour's Experiment With the Doctrine of Native Paramountcy. Berkeley 1962. 192 s. KB & UnSa.

Hanson, A. H. & H. V. Wiseman, Parliament at Work. A Case-book of Parliamentary Procedure, London 1962. XII +358 s.

Havighurst, Alfred F., Twentieth Century Britain. New York 1962.

Jay, Douglas, Socialism in the New Society. London 1962.

Kleine-Ahlbrandt, Wm. Laird, The Policy of Simmering. A Study of British Policy During the Spanish Civil War 1936–1939. Haag 1962. XII+161 s.

Luard, Evan, Britain and China. London 1962.

Mackintosh, John P., The British Cabinet. London 1962. XII+546 s.

Morrison, Herbert, British Parliamentary Democracy. London 1962.

Morton, Frederic, The Rothschilds. A Family Portrait. London 1962.

Nicolson, Harold, Monarchy. London 1962. 337 s. Å.

Pollard, Sidney, The Development of the British Economy 1914–1950. London 1962. 422 s.

Ramm, A. (ed.), The Political Correspondence of Mr. Gladstone and Lord Granville 1876–1886 I–II. Oxford 1962.

Robson, William A., Nationalized Industry and Public Ownership. London, rev. ed. 1962. XXXIII+544 s.

Self, Peter & Herberg J. Storing, The State and the Farmer. London 1962. 252 s. KB & Å.

Sencourt, Robert, The Reign of Edward VIII. London 1962.

Smellie, K. B., Great Britain since 1688. A Modern History. Ann Arbor, Mich. 1962.

Stern, Walter M., Britain Yesterday and Today. London 1962. 294 s.

Walker, Patric Gordon, The Commonwealth. London 1962.

Young, Roland, The British Parliament. London 1962. KB & Å.

6.2. *Tyskland, Østrig og Schweiz:*

Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945. Band VIII: *Die Kriegsjahren*. Erster Band: *4. sept. 1939 bis 18.*

März 1940. Band IX: *Die Kriegsjahre*. Zweiter Band: *18. März bis 22. Juni 1940*. Frankfurt a. M. 1962. 783 & 614 s. KB & KG.

Bachmann, Harald, Adolf Bachmann, Ein österreichischer Historiker und Politiker. München 1962. 143 s.

Bay, Achim, Der nationalsozialistische Gedanken der Grossraumwirtschaft und seine ideologischen Grundlagen. Nürnberg 1962. VII+207 s. diss.

Bennecke, Heinrich, Hitler und die SA. München 1962. 264 s.

Bethusy-Huc, Viola Gräfin von, Demokratie und Interessenpolitik. Wiesbaden 1962. 176 s.

Blumenberg, Werner, Karl Marx in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. Hamburg 1962.

Brentano, Heinrich von, Deutschland, Europa und die Welt. Reden zur deutschen Aussenpolitik. Bonn 1962. 415 s.

Burghardt, Andrew F., Borderland. A Historical and Geographical Study of Burgenland, Austria. Madison, Wisc. 1962. XII+365 s.

Busche, Manfred, Öffentliche Förderung deutscher Genossenschaft vor 1914. Berlin 1962. 157 s. Diss.

Classen, M., Die Staatliche Sozialpolitik von 1839 bis 1918. Köln 1962. 245 s. diss.

Dam, H. G. van & *Ralph Giordano* (Hrsg.), KZ-Verbrechen vor Deutschen Gerichten. Frankfurt a. M. 1962.

Demeter, Karl, Das Deutsche Offizierskorps in Gesellschaft und Staat 1650–1945. Frankfurt 1962. 321 s.

Deuerlein, Ernst (Hrsg.), Der Hitler-Putsch. (Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte, 9). Stuttgart 1962.

Deutsche Generalstäbe in Deutschland 1871–1945. Die Entwicklung der militärischen Luftfahrt in Deutschland 1920–1933. (Beiträge zur Militär- und Kriegsgeschichte. Hrsg. von militärgeschichtlichen Forschungsamt. Bd. III). Stuttgart 1962. KB & Å.

Eschenburg, Theodor, Theodor Heuss & *Georg-August Zinn* (Hrsg.), Festgabe für Carlo Schmid zum 65. Geburtstag. Tübingen 1962. KB & Å.

Franz-Willing, Georg, Die Hitlerbewegung. I. Der Ursprung. 1919–1922. Hamburg 1962. KB & Å.

Freudenfeld, Burghard (ed.), Stationen der Deutschen Geschichte 1919–1945. Internationale Kongress zur Zeitgeschichte, München 1959. Stuttgart 1962.

Friedrich, Manfred, Opposition ohne Alternative. Köln 1962. 108 s.

Gerhards, Josef Werner, Theodore Roosevelt im Urteil der Deutschen Öffentlichen Meinung (1901–1919). Mainz 1962. VIII+139 s. Diss.

Halstenberg, Gerhard, Die Verfassungsmässigkeit des Gesetzes über die Eingliederung des Saarlandes vom 23. Dezember 1956. Münster 1962. XXIV+110 s. Diss.

Heinen, Ernst, Zentrumspresse und Kriegszieldiskussion unter besonderer Berücksichtigung der »Kölnischen Volkszeitung« und der »Germania«. Köln 1962. XIV+266 s. Diss.

Hentig, Werner Otto von, Mein Leben eine Dienstreise. Göttingen 1962. 497 s.

Hertz, Frederick, The Development of the German Public Mind. London 1962. 487 s.

Heusinger, Adolf, Reden 1956–1961. Boppard am Rhein 1961. 112 s. Å.

Hubatsch, Walther (Hrsg.), Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939–1945. Frankfurt a. M. 1962.

Jonas, Klaus W., Der Kronprinz Wilhelm. Frankfurt a. M. 1962.

Kastner, Jürgen, Die Gegenzeichnung im deutschen Staatsrecht. Ein Beitrag zur Auslegung des Art. 58 des Bonner Grundgesetzes. Münster 1962. XVI+157 s. diss.

Kessler, Harry, Geschichte und Zeiten. Erinnerungen. Berlin 1962. 269 s. KB & Å.

Kissel, Hans, Der deutsche Volkssturm, 1944/45. Eine territoriale Miliz im Rahmen der Landesverteidigung. Frankfurt 1962. 173 s. KG.

Kriegbaum, Günther, Die parlamentari-

sche Tätigkeit des Freiherrn C. W. Heyl zu Herrnsheim. (Mainzer Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte. Bd. 9). Meisenheim 1962.

Leasor, James, Rudolf Hess: The Uninvited Envoy. London 1962.

Lösener, Albrecht, Grundzüge von Bismarcks Staatsauffassung. Köln 1962. 160 s. diss.

Manvell, Roger & Heinrich Fraenkel, Herman Göring. London 1962. XVI+429 s. KB & Å.

Mayer, Eugen, Skizzen aus dem Leben der Weimarer Republik. Berlin 1962.

Mulisch, Harry, Strafsache 40/61. Ein Reportage. Köln 1962.

Nicolo, Marco de, Die Sozialpolitik des Schweizerischen Gewerkschaftbundes (1880–1960). Winterthur 1962. XV+202 s. Diss.

Pross, Harry, Vor und nach Hitler. Zur deutschen Sozial-Pathologie. Freiburg 1962. 267 s.

Richter, Hans Werner, Bestandsaufnahme. Eine deutsche Bilanz 1962. Sechsunddreissig Beiträge Deutscher Wissenschaftler, Schriftsteller und Publizisten. München, Wien & Basel 1962. 592 s.

Richter, Werner, Bismarck. Frankfurt a. M .1962.

Rothfels, Hans, The German Opposition to Hitler. (Foundation for Foreign Affairs Series, 6). Chicago 1962.

Scherer, André & Jacques Grunewald (eds.), L'Allemagne et les problème de la paix pendant la première guerre mondiale. Documents extraits des archives de l'Office allemand des Affaires étrangères. Tome I: Des origines à la déclaration de la guerre sous-marine à outrance (août 1914–31 janvier 1917). (Publications de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Paris. Serie »Textes et Documents« tome III). Paris 1962. LX+719 s.

Schmidt-Volkmar, Erich, Der Kulturkampf in Deutschland 1871–1890. Göttingen 1962.

Schmorak, Dov. B., Sieben sagen aus. Zeugen im Eichmann-Prozess. Berlin 1962.

Schwarz, Hans-Peter, Der konservative Anarchist. Politik und Zeitkritik Ernst Jüngers. Breisgau 1962. 320 s.

Shell, Kurt L., The Transformation of Austrian Socialism. New York 1962. XIV+305 s.

Skorzeny, Otto, Wir kämpften – Wir verloren. Siegburg-Niederpleis 1962. 269 s. KG.

Skorzeny, Otto, Lebe gefährlich. Siegburg-Niederpleis 1962. 269 s. KG.

Sontheimer, Kurt, Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik. München 1962. 416 s.

Tobias, Fritz, Der Reichstagsbrand. Legende und Wirklichkeit. Baden 1962.

Warlimont, Walter, Im Hauptquatier der deutschen Wehrmacht 1939–1945. Frankfurt a. M. 1962. 570 s. KB & KG.

Weg in die Diktatur 1918 bis 1933, Der. Zehn Beiträge: Th. Eschenburg. E. Fraenkel, K. Sontheimer, E. Matthias, R. Morsey, O. K. Flechtheim, K. D. Bracher, H. Krausnick, H. Rothfels, E. Kogon. München 1962. 244 s.

Wighton, Charles, Heydrich. Hitler's Most Evil Henchman. London 1962.

6.3. *Benelux:*

Hatch, Alden, H. R. H. Prince Bernhard of the Netherlands. An Authorized Biography. London 1962. 280 s.

Land, L. van der, Het ontstaan van de Pacifistisch Socialistische Partij. Amsterdam 1962. 191 s. Diss.

Schöffer, Ivo, Het nationaal-socialistische beeld van de geschiedenis der Nederlanden. Een historiografische en bibliografische studie. Amsterdam u. å. 359 s. Diss.

6.4. *Frankrig:*

Armengaud, André, L'opinion publique en France et la crise nationale Allemande en 1866. Dijon 1962. XXI+121 s. Diss.

Auriol, Vincent, Jean Jaurès. Paris 1962.

Baillou, Jean & Pierre Pelletier, Les Affaires Étrangères. Paris 1962. 378 s.

Chapman, Guy, The Third Republic of France. The first Phase 1871–1894. London 1962. 455 s. KB+UnSa.

Cotteret, Jean-Marie, Le pouvoir législatif en France, Paris 1962. 188 s. Diss.

Ducasse, André, Vie et mort des Français 1914–1918. Simple histoire de la grande guerre. Paris 1962. 547 s. KG.

Estier, Claude, La Gauche hebdomadaire 1914–1962. (Kiosque, vol. 21). Paris 1962.

Freiberg, R., Die Presse der französichen Resistance. Berlin 1962. 317 s. Diss.

Gershoy, Leo, Bertrand Barere. A reluctant terrorist. Princeton, N. J. 1962.

Hamon, Léo (ed.), Les nouveaux comportements politiques de la classe ouvrière. Paris, 1962.

Herr, Richard, Tocqueville and the Old Regime. Princeton, N. J. 1962.

Jolly, Jean (ed.), Dictionnaire des parlementaires francais I–II. Paris 1960–62.

Kayser, Jacques, Les grandes batailles du radicalisme 1820–1901. Paris 1962.

Ligou, Daniel, Histoire du socialisme en France 1871–1961. Paris 1962.

Meisel, James H., The Fall of the Republic. Military Revolt in France. Michigan 1962. VII+309 s.

Michelet, Edmond, Le gaullisme passionnante aventure. Paris 1962.

Shapiro, David (ed.), The Right in France 1890–1919. (St. Anthony's Papers. Nr. 13). London 1962.

Soustelle, Jacques, L'Êspérance trahis 1958–1961. Paris 1962. KB & Å.

Troquer, André Le, La parole est à André Le Troquer. Paris 1962.

Wandycz, Piotr A., France and Her Eastern Allies 1919–1925. French-Czechoslovak-Polish Relations From the Paris Peace Conference to Locarno. Minneapolis, Minn. 1962.

Weber, Eugen, Action Francaise; Royalism and Reaction in Twentieth-Century France. Stanford 1962. XIV+594 s.

Wittig, Klaus, Die Stellung des Präsidenten der Republik nach der französischen Verfassung vom 4. Oktober 1958. Köln 1962. XIX+201 s. Diss.

Wright, Gordon, France in Modern Times. London 1962.

6.5. *Italien, Spanien og Portugal:*

Albrecht-Carrié, René, Italy from Napoleon to Mussolini. New York ²1962.

Carlyle, Margaret, The Awakening of Southern Italy. London 1962.

Fascismo e Antifascismo. Lezioni e testimonianze I/II (1918–1936/1936–1948). Milano 1962.

Giolitti, Giovanni (dalle carte di Giovanni Giolitti), Quarant'anni di politica italiana 1–3. (Testi e documenti di storia moderna e contemporanea, 6–8). Milano 1962.

Hennessy, C. A. M., The Federal Republic in Spain. Oxford 1962.

Hibbert, Christopher, Benito Mussolini. London 1962.

Izzo, Luigi, La finanza pubblica nel primo decennio dell'unità italiana. (L'organizzazione dello stato, 9). Milano 1962.

Miehsler, Herbert, Südtirol als Völkerrechtproblem. Köln 1962. 288 s.

Payne, Robert (ed.), The Civil War in Spain 1936–1939. London 1962. 377 s.

Sandfuchs, Wilhelm, Die Aussenminister der Päpste. München 1962.

Secchia, Pietro & Filippo Frassati, La Resistenza e gli alleati. (Testi e documenti di storia moderna e contemporanea, 9). Milano 1962.

Siebert, Ferdinand, Italiens Weg in den Zweiten Weltkrieg. Frankfurt 1962.

Vigorelli, Giancarlo, Le Président Gronchi. Paris 1962. II+215 s.

Zens, Peter A., Die Entwicklung der spanischen Industrie seit der Beendigung des spanischen Bürgerkrieges im Jahre 1939. Köln 1962. VI+246 s. Diss.

6.6. *Østeuropa og Balkan:*

Datner, Szymon, Janusz Gumkowski & K. Leszczynski, Genocide 1939–1945. Warszawa 1962.

Habel, Fritz Peter (ed.), Dokumentensammlung zur Sudetenfrage. Veröffentlichung des Sudeten-deutschen Archives, München. München ³1962. 210 s.

Hoffman, George W. & Fred Warner Neal, Yugoslavia and The New Communism. New York 1962.

Jędrzejewicz, Waclaw (ed.), Poland in the British Parliament 1939–1945. Vol I–III. New York 1946–1962.

Korab, Alexander, Die Entwicklung der kommunistischen Parteien in Ost-Mitteleuropa. T. 1: Polen-Ungarn-Tschechoslowakei. Hamburg 1962. 204 s.

Macartney, C. A. & A. W. Palmer, Independent Eastern Europe. London 1962.

Macdermott, Mercia, A History of Bulgaria. London 1962.

6.7. *Rusland:*

Almedingen, E. M., The Emperor Alexander II. London 1962.

Belz, Hans-Georg, Die Idee des Föderalismus in der Verfassung der UdSSR von 1936. Göttingen 1962. 129 s. Diss.

Brzezinski, Zbigniew K., Ideology and Power in Soviet Politics. London 1962.

Erfurt, Werner, Die sowjetrussische Deutschland-Politik. München 1962.

Gasteyger, Curt W. (Hrsg.), Perspektiven der sowjetischen Politik. Der XXII. Parteitag. Köln 1962. 340 s.

Coure, Leon, The Siege of Leningrad. Stanford, Calif. 1962. KB & Å.

Gouré, Leon, Civil Defense in the Soviet Union. Berkeley 1962. 207 s. Å.

Grottian, Walter, Lenins Anleitung zum Handeln. Theorie und Praxis sowjetischer Aussenpolitik. Köln 1962. 440 s.

Hazard, John N., The Soviet System of Government. Chicago ²1962. XIV+262 s.

Holt, Robert & John E. Turner (eds.), Soviet Union. Paradox and Change. New York 1962. XV+240 s.

Kalnins, Bruno, Rysslands historia och statsskick. Stockholm 1962. 151 s. Å.

Kilmarx, Robert A., A History of Soviet Air Power. London 1962. 359 s. Å.

Kindersley, Richard, The First Russian Revisionists. A Study of »Legal Marxism« in Russia. Oxford 1962. 260 s. KB & Å.

Kochan, Lional, The Making of Modern Russia. London 1962.

Kosa, John, Two Generations of Soviet Man. A Study in the Psychology of Communism. Chapel Hill, N. C. 1962. VIII+214 s.

Kruglak, Theodore E., The Two Faces of Tass. Minneapolis, Minn. 1962. KB & Å.

Lederer, Ivo J. (ed.), Russian Foreign Policy. New Haven, Conn. 1962.

Rudy, Zvi, Ethnosoziologie sowjetischer Völker. Bern 1962.

Stökl, Günther, Russische Geschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart. Stuttgart 1962.

Swayze, Harold, Political Control of Literature in the USSR, 1946–1959. (Russian Research Center Studies, 44). Cambridge, Mass. 1962.

Triska, Jan F. (ed.), Soviet Communism. Programs and Rules. San Francisco 1962. X+196 s.

Vakar, Nicholas, The Taproot of Soviet Society. New York 1962.

Wheeler, Geoffrey, Racial Problems in Soviet Muslim Asia. London 1962.

7. MELLEMØSTEN:

Abou, Sélim, Le bilinguisme Arabe – Francaise au Liban. Paris 1962. 502 s. Diss.

Berger, Morroe, The Arab world today. New York 1962.

Burns, E. L. M., Between Arab and Israeli. London 1962. 236 s. KG.

Canko, Kamuran, Die Agrarverfassung und die Bodenreform der Türkischen Republik. Freiburg 1962. 116 s. Diss.

Frye, Richard N., The Heritage of Persia. London 1962.

Haim, Sylvia G. (ed.), Arab Nationalism. Berkeley, Los Angeles 1962.

Issawi, Charles & Mohammed Yeganeh, The Economics of Middle Eastern Oil. New York 1962. XIV+230 s.

Lang, David Marshall, A Modern History of Georgia. London 1962. KB & Å.

Lenczowski, George, The Middle East in World Affairs. Ithaca ³1962. 749 s. KB & UnSa.

Marlowe, John, The Persian Gulf in The Twentieth Century. London 1962. KB & Å.

Orga, Irfan and Margarete, Atatürk. London 1962.

8. ASIEN OG AUSTRALIEN

Barnett, A. Doak, Communist China in Perspective. New York 1962. VI+88 s.

Barve, S. G., With Malice Towards None. A Critique of New India's Plans and Aspirations. Bombay 1962.

Beckmann, George M., The Modernization of China and Japan. New York 1962. 724 s.

Bowie, Robert R. & John K. Fairbank (eds.), Communist China 1955–1959. Policy Documents with Analysis. Cambridge, Mass. 1962.

Burns, Creighton, Parties and People. A Survey Based on the La Trobe Electorate. Melbourne 1962.

Butwell, Richard, Southeast Asia Today – And Tomorrow. London 1962.

Chakravarti, India's China Policy. Bloomington, Ind. 1962.

Chang, Chung-li, The Income of the Chinese Gentry. Seattle 1962.

Coedes, G., Les peuples de la péninsule Indochinoise. Paris 1962.

Datta, Amlan, Socialism, Democracy and Industrialization. London 1962.

Du Bois, Cora, Social Forces in Southeast Asia. Cambridge, Mass. 1962.

Embree, Ainslie T., Charles Grant and British Rule in India (Columbia Studies in the Social Science, No. 606). New York 1962. 320 s.

Epstein, T. S. Economic Development and Social Change in South India. Manchester 1962. 353 s. KB & Å.

Etienne, Gilbert, La voie chinoise. Paris 1962.

Griffiths, Percival, Modern India. London ³1962.

Hargreaves, Reginald, Red Sun Rising. The Siege of Port Arthur. London 1962. 210 s. KG.

Ho, Ping-Ti, The Ladder of Success in Imperial China. Aspects of Social Mobility, 1368–1911. New York 1962. XVIII+385 s.

Hsieh, Alice Langley, Communist China's Strategy in the Nuclear Era. New York 1962. 204 s.

Ito, Masanori, The End of the Imperial Japanese Navy. London 1962. 240 s.

Jackson, W A.. Douglas, The Russo-Chinese Borderlands. New York 1962. 126 s. KB & Å.

Kennedy, J., A History of Malaya. A. D. 1400–1959. London 1962.

Leckie, Robert, Conflict. The History of the Korean War 1950–53. London & New York 1962. 448 s. KB & KG.

Moon, Penderell, Divide and Quit. Berkeley/Los Angeles 1962. KB & Å.

Narayan, S., Trends in Indian Planning. London 1962.

O'Ballance, Edgar, The Red Army of China. London 1962. 232 s. KG.

Palmier, Leslie, Indonesia and the Dutch. London 1962. 194 s.

Purcell, Victor, China. London 1962.

Pye, Lucian W., Politics, Personality, and Nation Building: Burma's Search for Identity. New Haven, N. J. 1962.

Quigley, Harold S., China's Politics in Perspective. Minneapolis 1962.

Ravenholt, Albert, The Philippines. A Young Republic on the Move. Princeton, N. J. 1962. X+204 s.

Sampurnanand. Memories and Reflections. London 1962.

Sarbadhikari, Pradip, India and the Great Powers. A Study of the Policy of Nonalignment and of India's Relations with the U. S. A. and the U. S. S. R. (1947–1961). London 1962. 108 s. diss.

Scalapino, Robert A. & Junnosuka Masumi, Parties and Politics in Contemporary Japan. Berkeley, Calif. 1962.

Spector, Ivar, The First Russian Revolution. Its Impact on Asia. Englewood Cliffs, N. J. 1962. X+180 s.

Teng, Ssu-Yü, Historiography of the Taiping Rebellion. Cambridge, Mass. 1962.

Tobing, O. L., Contributions to the Study of the Indonesian Identity. Macassar 1962.

Turner, Roy (ed.), India's Urban Future. Berkeley 1962.

Wilber, Donald N., Afghanistan. Its People, Its Society, Its Culture. (Survey of World Cultures, Nr. 11). New Haven, Conn. 1962.

Wolpert, Stanley A., Tilak and Gokhale: Revolution and Reform. Berkeley, Calif. 1962.

Wu, Yü-Dschang, Die Hsinhai Revolution 1911. Eine Bedeutende demokratische Revolution im China der Neuzeit. Peking 1962.

Zagoria, Donald S., The Sino-Societ Conflict 1956–1961. Princeton, N. J. 1962.

9. AFRICA:

Abdel-Malek, Anouar, Égypte Société Militaire. Paris 1962. 379 s.

Aron, Robert et al., Les origines de la guerre d'Algérie. Paris 1962. 332 s.

Bohannan, Paul & George Dalton, Markets in Africa. (Northwestern university African studies, 9). Zonen 1962.

Busia, K. A., The Challenge of Africa. New York 1962. 150 s.

Carreira, A., Social and Economic Organization of People of Portuguese Guinea. Washington, D. C. 1962.

Clarke, P. H. C., A Short History of Tanganyika. London 1962.

Duchemin, Jacques C., Histoire du F. L. N. Paris 1962. 330 s.

Favrod, Charles-Henri, Le F. L. N. et l'Algérie. Paris 1962. 348 s.

Fox, Frederic, 14 Africans vs. one American. New York 1962.

Gadalla, Saad M., Land Reform in Relation to Social Development Egypt. (University of Missouri Studies, vol. XXXIX). Columbia, Miss. 1962. XIII+139 s.

Gersdorff, Ralph von, Wirtschaftsprobleme Portugiesisch-Afrikas. Bielefeld 1962.

Italiaander, Rolf, Schwarze Haut im roten Griff. Düsseldorf 1962. 420 s.

Kessel, Patrick & Giovanni Pirelli, Le peuple algérien et le guerre. Lettres et témoignages 1954–1962. Paris 1962. XVIII+757 s.

Landau, Rom, Hassan II. King of Morocco. London 1962. 95 s. Å.

Lowenstein, Allard K., The Brutal Mandate. A Journey to South West Africa. New York 1962.

Lumumba, Patrice, Congo, my Country. With a Foreword and Notes by Colin Legum. Transl. by Graham Heath. London 1962. 195 s. Å.

Metcalfe, G. E., Maclean of the Gold Coast. London 1962.

Milon, René, Marxisme, communisme et socialisme africain. Paris 1962.

Nkrumah, Kwame, Towards Colonial Freedom. London 1962.

Paulme, Denise, Une société de Côte d'Ivoire hier et aujourd'hui: Les Bété. (Le monde d'outre-mer passé et présent. 2. série. Documents, 8). Paris 1962.

Plum, Werner, Die Gewerkschaften der Maghreb. Hannover 1962.

Rake, Alan, Tom Mboya: Young Man of New Africa. New York 1962.

Rayner, William, The Tribe and Its Successors. An Account of African Traditional Life and European Settlement in Southern Rhodesia. London 1962.

Reenen, T. H. van, Land. Its Ownership and Occupation in South Africa. Cape Town 1962.

Wells, F. A. & W. A. Warmington, Studies in Industrialization: Nigeria and the Cameroon. London 1962. 266 s. KB & Å.

Willequet, Jacques, Le Congo Belge et la

Weltpolitik. (Université libre de Bruxelles. Travaux de la faculté de philosophie et lettres. Tome 22). Bruxelles, Paris 1962.

Yesufu, T. M., An Introduction to Industrial Relations in Nigeria. London 1962. 190 s. KB & Å.

10. AMERIKA:

10.1. *USA og Canada:*

Aitken, Thomas, A Foreign Policy for American Business. New York 1962. 159 s. AmL.

Almond, Gabriel A., The American people and Foreign Policy. New York ²1962.

Asbell, Bernard, When F. D. R. Died. London 1962.

Barlow, Richard Burgess, Citizenship and Conscience. Philadelphia 1962. 348 s.

Bemis, Samuel Flagg, American Foreign Policy and the Blessings of Liberty and other Essays. New Haven, Con., 1962. 423 s.

Binkley, Wilfred E., American Political Parties. New York ⁴1962.

Blaisdell, Lowell L., The Desert Revolution. Baja California 1911. Madison 1962. XIII+268 s.

Borning, Bernard C., The Political and Social Thought of Charles A. Beard. Seattle, Wash., 1962. XXV+315 s.

Chester, Edward W., Europe Views America; A Critical Evaluation. Washington 1962. 182 s. AmL.

Christenson, Reo. M. & Robert O. McWilliams, Voice of the People. New York 1962.

Clark, S. D., The Developing Canadian Community. Toronto 1962. XIV+248 s.

Cole, Wayne S., Senator Gerald P. Nye and American Foreign Relations. Minneapolis, Min., 1962. 293 s.

Conant, James B., Thomas Jefferson and the Development of the American Public Education. Berkeley 1962. 164 s. KB & AmL.

Cox, Oliver C., Capitalism and American Leadership. New York 1962.

Davis, Calvin DeArmond, The United States and the First Hague Peace Conference. New York 1962. XII+236 s.

Dawson, W. F., Procedure in the Canadian House of Commons (Canadian Government Series, 12). Toronto 1962. X+271 s.

Dorough, C. Dwight, Mr. Sam. A Biography of Samuel T. Rayburn. New York ²1962. XVII+597+XVII s.

Duckett, Alvin Laroy, John Forsyth. Political Tactician. Georgia 1962. VIII+263 s.

Dupre, J. Stefan & Sanford A. Lakoff, Science and the Nation. Policy and Politics. Englewood Cliffs, N. J., 1962.

Durden, Robert F., Reconstruction Bonds & Twentieth Century Politics. South Dakota v. North Carolina (1904). Durham, N. C., 1962. XI+274 s.

Eells, Richard, The Government of Corporations. New York 1962. XIII+338 s.

Essien-Udom, E. U., Black Nationalism. Chicago 1962.

Fehrenbacher, Don E., Prelude to Greatness. Lincoln in the 1850's. Stanford, Calif., 1962.

Galloway, George B., History of the House of Representatives. New York 1962.

Gilpin, Robert, American Scientists and Nuclear Weapons Policy. Princeton, N. J., 1962.

Goals for Americans, comprising The Report of the President's Commission on National Goals and Chapters Submitted for the Consideration of the Commission. Programs for Action in the Sixties. New York 1962.

Goold-Adams, Richard, The Time of Power. A Reappraisal of John Foster Dulles. London 1962. 320 s.

Gottfried, Alex, Boss Cermak of Chicago. A Study of Political Leadership. Seattle, Wash., 1962.

Griswold, A. Whitney, The Far Eastern Policy of the United States. New Haven, Con., 1962.

Grodinsky, Julius, Transcontinental Railway Strategy 1869–1893. A Study of Businessmen. Philadelphia 1962. XXI+443 s.

Groves, Leslie R., Now It Can Be Told. The Story of the Manhattan Project. New York 1962. 464 s. KB & AmL.

Guttmann, Allen, The Wound in the Heart. America and the Spanish Civil War. New York 1962. IX+292 s.

Hays, Samuel P., The Response to Industrialism: 1885–1914. (The Chicago History of American Civilization). Chicago 1962.

Higham, John (ed.), The Reconstruction of American History. London 1962.

A Historical Summary of United States-Korean Relations. With a chronology of important developments 1834–1962. Far Eastern Series 115. (Dept. of State Publ. 7446). Washington 1962.

Hodges, Luther H., Businessman in the Statehouse. Six Years as Governor of North Carolina. New York 1962. VIII+324 s.

Hofstadter, Richard, Social Darwinism in American Thought. Boston ²1962.

Hoyt, Edwin P., The Vanderbilts and Their Fortunes. New York 1962.

Huntington, Samuel P. (ed.), Changing Patterns of Military Politics. New York 1962. 272 s. KB & Å.

Kennedy, John F., To Turn The Tide. New York 1962. KB & Å.

Lane, Robert E., Political Ideology. Why the American Common Man Believes What He Does. New York 1962. XI+509 s.

Letwin, W. (ed.), A Documentary History of American Economic Policy Since 1789. Chicago 1962. 406 s.

Lomax, Louis E., The Negro Revolt. London 1962. XIV+271 s.

Lubove, Roy, The Progressives and the Slums. Tenement House Reform in New York City, 1890–1917. New York 1962. XVIII+284 s.

McCarthy, Joe, The Remarkable Kennedys. London 1962.

Macdonald, Austin F., American City Government and Administration. New York ⁶1962.

McGregor, F. A., The Fall and Rise of MacKenzie King: 1911–1919. Toronto 1962. 358 s.

McPhee, William N. & William A. Glaser (eds.), Public Opinion and Congressional Elections. Glencoe, Ill., 1962.

Mason, Alpheus Thomas, The Supreme Court. Palladium of Freedom. Ann Arbor, Mich., 1962.

Matthews, Donald R. (ed.), North Carolina Votes. Chapel Hill, N. C., 1962. X+315 s.

Meisel, John, The Canadian General Election of 1957. (Canadian Government Series, 13). Toronto 1962.

Mikesell, Raymond F. (ed.), U. S. Private and Government Investment Abroad. Eugene, Or., 1962.

Mitchell, William C., The American Polity. A Social and Cultural Interpretation. New York 1962. XIV+434 s.

Montgomery, John D., The Politics of Foreign Aid. American Experience in Southeast Asia. New York 1962. XV+336 s.

Morris, Clarence (ed.), Trends in Modern American Society. Philadelphia, Penn., 1962. 191 s.

Mott, Frank Luther, American Journalism. A History: 1690–1960. New York ³1962.

Murphy, Walter F., Congress and The Court. Chicago 1962.

Nevins, Allan & Irving Stone (eds.), Lincoln: A Contemporary Portrait. New York 1962. KB & Å.

Nixon, Richard, Six Crisis. Garden City, N. Y., 1962. 460 s. KB, Å & AmL.

O'Connor, Raymond G., Perilous Equilibrium. The United States and the London Naval Conference of 1930. Lawrence, Ks., 1962. 188 s.

Packard, Vance, The Pyramid Climbers. New York 1962.

Packer, Herbert L., Ex-Communist Witnesses. Four Studies in Fact Finding. Stanford, Calif., 1962. 279 s. KB & Å.

Peck, Merton J. & Frederic M. Scherer, The Weapons Aquisition Process. An Economic Analysis. Boston 1962.

Penniman, Howard R., The American Political Process. Princeton, N. J., 1962. 145 s.

Perkins, Dexter, The American Approach to Foreign Policy. Cambridge, Mass., 1962.

Perkins, Dexter, America's Quest for Peace. Indianapolis, Ind., 1962.

Perkins, Dexter & Glyndon G. Van Deusen, The United States of America. A History. New York 1962. 2 vols. AmL.

Peterson, Merrill D., The Jefferson Image in the American Mind. New York 1962.

Pletcher, David M., The Awkward Years. American Foreign Relations under Garfield and Arthur. Columbia, Miss., 1962. XVI+381 s.

Pollack, Norman, The Populist Response to Industrial America. Midwest Populist Thought. Harvard 1962. 166 s.

Probst, George E. (ed.), The Happy Republic. A Reader in Tocquevilles America. New York 1962. 617 s. AmL.

Riddell, Walter A. (ed.), Documents on Canadian Foreign Policy 1917–1939. Toronto 1962.

Ridge, Martin, Ignatius Donnelly. The Portrait of a Politician. Chicago 1962. X+427 s.

Robinson, James A., Congress and Foreign Policy-Making. A Study in Legislative Influence and Initiative. Homewood, Ill., 1962.

Rollins, Alfred B. jr., Roosevelt and Howe. New York 1962. XII+479+XVIII s.

Rossiter, Clinton, Conservatism in America. New York ²1962.

Rovere, Richard H., The American Establishment and Other Reports, Opinions and Speculations. New York 1962.

Schlesinger, Arthur M., The Politics of Hope. Some Searching Explorations into American Politics and Culture. Boston 1962.

Sinclair, Andrew, Prohibition. The Era of Excess. Boston 1962.

Steinberg, Alfred, The Man from Missouri. The Life and Times of Harry S. Truman. New York 1962.

Swanberg, W. A., Citizen Hearst, London 1962.

Thompson, Mack, Moses Brown. Reluctant Reformer. Chapel Hill, N. C., 1962.

Toynbee, Arnold, America and the World Revolution. London 1962.

Truman, Harry S., Freedom and Equality. Columbia, Miss., 1962. XXX+85 s.

Waite, P. B., The Life and Times of Confederation, 1864–1867. Politics, Newspapers, and the Union of British North America. Toronto 1962. VI+379 s.

Warner, W. Lloyd, American Life. Dream and Reality. Chicago 1962.

Weigley, Russell F., Toward an American Army. Military Thought from Washington to Marshall. New York 1962. XI+297 s.

Westin, Alan F. (ed.), The Uses of Power. 7 Cases in American Politics. New York 1962.

Wilson, James Q., The Amateur Democrat. Club Politics in Three Cities. Chicago 1962.

Wolfskill, George, The Revolt of the Conservatives. A History of the American Liberty League 1934–40. Boston 1962.

Woods, H. D. & Sylvia Ostry, Labour Policy and Labour Economics in Canada. Toronto 1962. XVII+534 s.

Wooster, Ralph A., The Secession Conventions of the South. Princeton, N. J., 1962.

10.2. *Latinamerika:*

Alexander, Robert J., Prophets of the Revolution. Profiles of Latin American Leaders. New York 1962. KB & Å.

Berle, Adolf A., Latin America. Diplomacy and Reality. New York 1962. XII+144 s.

Cline, Howard F., Mexico. Revolution to evolution 1940–1960. London 1962. KB & Å.

Cochran, Tomas C. & Ruben E. Reina, Entrepreneurship in Argentine Culture.

Torcuato Di Tella and S. I. A. M. Philadelphia 1962. XI+338 s.

Dozer, Donald Marquand, Latin America. An Interpretive History. New York 1962.

Dreier, John C. (ed.), The Alliance for Progress. Problems and Perspectives. Baltimore, Mar., 1962. XVIII+146 s.

Hanson, Earl Parker, Puerto Rico. Ally for Progress. Princeton, N. J., 1962. 136 s. (Van Nostrand Searchlight Book. 7). Å.

Ingram, James C., Regional Payments Mechanisms. The Case of Puerto Rico. Chapel Hill, N. C., 1962.

International Commission of Jurists. Cuba and the Rule of Law. Geneve 1962.

Kalijarvi, Thorsten V., Central America. Land and Lords and Lizards. Princeton, N. J., 1962. 128 s. KB & Å.

Lantz, Benne, Castros Kuba. Stockholm 1962. 165 s. Å.

Lindahl, Göran G., Uruguay's New Btah. A Study in Politics During the First Coegiado, 1919–1933. Stockholm 1962. 369 s. diss. KB & Å.

Madariaga, Salvador de, Latin America Between the Eagle and the Bear. London 1962.

Mai, Wolfgang, Westindien und England. Beziehungen und Verflechtungen eines Kolonialgebietes mit seinem Mutterland. Münster 1962. III+124 s. Diss.

Martz, John D., Columbia. A Contemporary Political Survey. Chapel Hill, N. C., 1962. IX+384 s.

Morray, J. P., The Second Revolution in Cuba. New York 1962. VIII+171 s.

Palmer, Thomas W. jr., Search for a Latin American Policy. Gainsville, Florida, 1962.

Smith, Raymond T., British Guiana. London 1962. KB & Å.

Smith, Robert F., The United States and Cuba. Business and Diplomacy, 1917–1960. New York 1962.

Urquidi, Victor L., Free Trade and Economic Integration in Latin America. Berkeley 1962. 190 s. KB & Å.

Weyl, Nathaniel, Red Star over Cuba. The Russian Assault On the Western Hemisphere. New York 1962.

DEN INTERNATIONALE ØKONOMISKE SITUATION

Årsmøderne i Den internationale Valutafond (IMF) og Den internationale Bank for Genopbygning og Udvikling (IBRD). – Rapport om udviklingshjælpen fra OECD-landene. – FN-konferencen om handel og udvikling i 1964.

ÅRSMØDERNE I DEN INTERNATIONALE VALUTAFOND (IMF) OG DEN INTERNATIONALE BANK FOR GENOPBYGNING OG UDVIKLING (IBRD)

Årsmøderne i IMF og IRBD var i år imødeset med særlig spænding. Kritikken af det internationale betalingssystem var taget til i styrke siden det seneste møde i Washington i september 1962, og udviklingslandenes betalingsbalanceproblemer tegnede sig så alvorligt som nogensinde. I denne vanskelige situation havde begge institutioner skiftet ledelse; IMF som følge af Per Jacobsson's død og IBRD ved Eugene Black's overgang til anden virksomhed. Deres efterfølgere, Pierre-Paul Schweitzer (Frankrig) og George Woods (US), førte sig frem med en vis forsigtighed, men fik dog begge vist initiativ.

IMF's årsrapport omfattende perioden op til 30. april 1963 offentliggjordes kort før mødet. Den er som sædvanlig stærk i argumentationen, men ret forsigtig i konklusionerne. Det bestående betalingssystems relative stabilitet og sandsynlige modstandsevne fremhæves, samtidig med at de endnu uudnyttede samarbejdsmuligheder inden for rammerne af IMF antydes. Gennemgangen konkluderer:

> "Although it is by no means certain that policies now being pursued (i industrilandene, NT), or those that might become necessary in the future, would lead to large balance payments disequilibria, most countries already have sufficient reserves or access to credit arrangements, particularly in the Fund, to finance the kind of disequilibria that might occur. If improvement or enlargement of the credit facilities is needed, it may be more important and feasible to concentrate on the adaption or enlargement of the existing multilateral arrangements through the Fund than to seek to establish supplementary or alternative arrangements outside. In this connection, it should be evident that the Fund, in its further evolution, would be capable of accomodating itself to the emerging needs for such enlarged facilities."

Hvis det internationale betalingssystems opgave udelukkende var at skabe en smidigt fungerende mekanisme til udligning af midlertidige skævheder på industrilandenes indbyrdes vare- og tjenestebalancer, ville det være svært at være uenig i denne vurdering. Årsagen til, at den interna-

tionale valutariske likviditet forekommer utilstrækkelig, er imidlertid snarere at finde i kapitalbevægelsernes voldsomme og skiftende omfang end i den stadige vækst i samhandelen. Og et hovedpunkt i kritikken mod det nuværende system med den meget heterogene likviditetsbasis – guld og IMF-tilgodehavender på den ene side, nøglevalutaer på den anden side – er netop, at selve systemet befordrer såvel kapitalbevægelsernes omfang som deres mangel på stabilitet. Der er således ikke i IMF-rapporten givet noget effektivt svar på den af Triffin og mange andre rejste kritik[1]).

Hvis der på IMF-årsmødet var nogen fundamental uenighed i rapportens konklusioner, kom de ikke åbent frem. Den franske finansminister, hvis indlæg altid påhøres med særlig interesse, da det antages at repræsentere den højeste grad af ortodoksi i synspunkterne på monetære reformer, advarede mod en vis »nomadisme de la pensée«, en overdreven reformiver, der ikke tog hensyn til de store fremskridt, som det nuværende system trods alt også indebar. Han var dog kritisk over for systemet af tre grunde: 1) det indeholder ikke tilstrækkeligt stærke selvregulerende kræfter til en nogenlunde hurtig elimination af over- og underskud, 2) det er ikke virkelig gensidigt, idet nøglevalutalandene har en fortrinsstilling, og 3) der er for stor afstand mellem guldandelene i de enkelte landes valutareserver. Der var således tydeligvis også fra konservativt hold en vis reformvilje, eller dog i al fald en vilje til at tage problemerne op i lidt mere langsigtet perspektiv end hidtil.

Der blev under mødet givet meddelelse om nedsættelse af to arbejdsgrupper, hvis opgave det er at rapportere til næste IMF-møde i Tokyo i september 1964 om betalingssystemets funktionsduelighed og det fremtidige internationale likviditetsbehov. Mandaterne er nogenlunde enslydende og uigennemskuelige; det eneste, der står fast, er, at reformer indeholdende forslag om variable valutakurser eller om ændringer i guldprisen ikke vil indgå i overvejelserne.

Den ene arbejdsgruppe arbejder helt inden for IMF. Fondens vedtægter forudser en gennemgang af medlemslandenes kvoter hvert femte år, og da den seneste gennemgang fandt sted i 1958–59, står denne opgave i al fald for. IMF-arbejdsgruppen vil dog ikke begrænse sit arbejde til denne form for forbedring af den internationale likviditet; en forlængelse af trækningsperioden vil måske også indgå i overvejelserne.

Den anden arbejdsgruppe har en snævrere medlemskreds. Dens nedsættelse blev meddelt af den amerikanske finansminister Dillon på vegne af de ti industrilande, der sidste år indgik en aftale – kaldet General Arrangements to Borrow – i hvilken de forpligtede sig til at låne IMF beløb op til 6 mia. $. De ti lande er Belgien, Canada, Frankrig, Italien, Japan,

[1]) omtalt i DEN INTERNATIONALE ØKONOMISKE SITUATION i Økonomi og Politik 1963, nr. 2.

Nederlandene, Sverige, UK, US og Vesttyskland; Schweiz vil formentlig i nær fremtid tilslutte sig aftalen. Disse ti landes samtykke er naturligvis en forudsætning for, at reformer overhovedet kan gennemføres. De ti lande vil mødes på viceminister- eller departementchefplan med korte mellemrum i det kommende år; det første møde har allerede fundet sted i Paris i begyndelsen af november under forsæde af den amerikanske vicefinansminister Roosa, men resultaterne af arbejdet må foreløbig forventes omgivet af mere end almindelig hemmelighedsfuldhed.

Det giver en bedre baggrund for arbejdsgruppernes til dels overlappende undersøgelser, at den krisestemning, der omgav USA's betalingsbalancesituation i sommer, er lettet noget, efter at det har vist sig, at underskuddet i tredje kvartal faldt kraftigt. Medens USA's valutatab i andet kvartal androg godt 5 mia. $ i sæsonudjævnet årsrate, faldt dette tal i månederne juli–september efter den foreløbige opgørelse til knap 2 mia. $. Det er især den private kapitaleksport, der har bidraget hertil; stigningen i den korte rente i USA og ikke mindst renteudligningsafgiften har haft virkning. Afgiften er endnu ikke vedtaget af kongressen, det er endda tvivlsomt, om den bliver det i noget nær den foreslåede skikkelse. Usikkerheden omkring lovforslaget – kombineret naturligvis med vished om, at en eventuel lov vil få tilbagevirkende kraft til sommeren 1963 – har imidlertid været tilstrækkelig til at opnå den ønskede dæmpning af den udenlandske låntagning i New York.

Selv om USA's problemer således ikke har en helt så akut karakter som for få måneder siden, er det endnu alt for tidligt at sige, at de er nær en løsning. Selv med en velvillig bedømmelse af de forholdsregler, som de amerikanske myndigheder hidtil har truffet, er det svært at tro på opnåelsen af ligevægt i løbet af 1964–65. Dette er måske mere beklageligt af taktiske end af økonomiske grunde, idet fortsat betydelige underskud på USA's betalingsbalance kan stille sig hindrende i vejen for en frugtbar meningsudveksling i arbejdsgrupperne om de mere langsigtede problemer. Det er således også af denne grund vanskeligt at spå om udfaldet af de overvejelser, som nu er igangsat.

Det var atter i år i overvejende grad industrilandenes indbyrdes betalingsproblemer, der dominerede diskussionen på IMF-mødet. IMF kan ikke inden for sine nuværende rammer yde noget væsentligt bidrag til finansieringen af den økonomiske udvikling i resten af verden; hertil kræves større og mere langfristede kreditter. Alligevel har IMF i 1963 taget et skridt til forbedrede finansieringsvilkår for udviklingslandene, der vel tåler sammenligning med, hvad man har kunnet gøre for industrilandene. I en erklæring af 27. februar afgav IMF tilsagn om en mere liberal politik ved finansieringen af kortsigtede svingninger i de råvareproducerende landes eksportindtægter. Disse lande havde ønsket automatiske trækningsret-

tigheder i IMF, når udviklingen i eksportindtægterne afveg fra den langsigtede stigende tendens. IMF kunne ikke tiltræde en sådan automatisk ordning; man ønskede ikke at fraskrive sig muligheden for i hvert enkelt tilfælde at skønne over, hvorvidt situationen motiverede særlige trækningsrettigheder. Man gav tilsagn om, at råvareproducenterne i fremtiden vil kunne trække normalt ikke over 25 pct. af deres kvote til finansiering af fald i eksportindtægterne, såfremt IMF kan overbevises om: 1) at faldet i indtægterne er forbigående og skyldes omstændigheder uden for modtagerlandets kontrol, og 2) at det pågældende land er villigt til at samarbejde med IMF om andre forholdsregler til en styrkelse af betalingsbalancen. Samtidig gav man tilsagn om i undtagelsestilfælde at dispensere fra den maksimumsgrænse på 200 pct. af kvoten, ved hvilken IMF nægter at modtage yderligere tilgodehavender i et medlemslands valuta. Endelig erklærede man at ville overveje en forhøjelse af de råvareproducerende landes kvoter, såfremt enkelte lande skulle rejse ønske herom[2]).

Den nye finansieringsordning er – sin begrænsede rækkevidde til trods – blevet hilst med tilfredshed af en række udviklingslande. I hvilken grad den vil blive udnyttet, afhænger især af villigheden til at acceptere IMF's økonomisk-politiske medicin. IMF-rapporten kritiserer stærkt den overambitiøse politik, der føres i en række udviklingslande; den fører til inflation, som man derefter søger at holde nede ved en række uortodokse og til dels uhensigtsmæssige midler: priskontrol, importrestriktioner og bilateralisering af handelen, multiple valutakurser. Man sigter hermed næppe blot til de latinamerikanske lande, hvor IMF's råd hidtil har haft mere end vanskeligt ved at trænge ind, men også til flere asiatiske lande, bl. a. Ceylon og Indonesien, hvor en omlægning af den økonomiske politik synes påtrængende.

IMF lægger ikke skjul på, at et afgørende bidrag til strukturproblemerne i udviklingslandenes eksport må komme fra industrilandene i form af en mere liberal importpolitik, lavere told- og afgiftssatser for de importerede forbrugsvarer og eventuelt særlige markedsarrangementer. Disse spørgsmål rejses således år efter år i konsultationerne med de vesteuropæiske og nordamerikanske medlemslande.

Samtidig med mødet i IMF foregik årsmødet i Den internationale Bank for Genopbygning og Udvikling (IBRD) og de to mindre institutioner, som i de senere år er blevet udskilt af IBRD, Den internationale Finansieringsinstitution (IFC) og Den internationale Sammenslutning for økonomisk Udvikling (IDA).

På mødet i 1962 hævdede IBRD's afgående direktør, at man var ved at nærme sig grænsen for udlånsmulighederne. Visse lande var blevet i

[2]) IMF Annual Report 1963, Appendix III C: Compensatory Financing of Export Fluctuations.

stand til at dække deres lånebehov på det private kapitalmarked, medens andre (og flere) ikke kunne påtage sig forrentningen af yderligere lån. En række opgaver var gledet ind i den bilaterale udviklingshjælp, der har et langt større omfang end IRBD's eller andre internationale institutioners programmer.

Ser man på årsrapporten for perioden 1. juli 1962–30. juni 1963, synes denne vurdering af udviklingen at holde stik. Bruttostigningen i IBRD's udlån androg 449 mill. $ mod 882 mill. året før; samtidig er IBRD's langfristede obligationsgæld for første gang faldet, selv om man har optaget enkelte lån på vesteuropæiske kapitalmarkeder.

Rapporten og den tale, hvormed George Woods fremlagde den i Washington, understreger imidlertid kraftigt, at der ikke er grund til at forudse noget fald i IBRD's aktivitet. Udsving i långivningen fra år til år påvirkes kraftigt af administrative forsinkelser, især i modtagerlandene, og der var ved årets udgang et betydeligt antal lån på vej. Woods indrømmer imidlertid, at en vis nyorientering i långivningen synes påkrævet; man kan ikke fortsat udelukkende lægge vægt på store infrastrukturprojekter inden for kraftforsyning og transport. Derimod er der i en overskuelig fremtid enormt behov for lån til landbrug, industri og undervisning.

TABEL 1

Udlån pr. 30. juni 1963 fra IBRD fordelt på formål og områder.

Mill. US $	Afrika	Asien og Mellemøsten	Australien	Europa	Nord- og Sydamerika	Total
Genopbygning	–	–	–	497	–	497
Udviklingsformål:						
Kraftforsyning	252	516	129	464	975	2336
Transportvæsen	443	1023	132	103	560	2261
Kommunikation	5	–	–	–	22	27
Land- og skovbrug ..	59	179	103	88	100	529
Industri, minedrift, pengeinstitutter ...	120	562	53	312	82	1129
Andre udviklingsformål	40	75	–	90	–	205
Ialt	918	2355	418	1057	1739	6486
Samlede udlån	918	2355	418	1554	1739	6983

Afvigelser mellem totaltal og summen af enkeltposter skyldes afrundingsfejl.
Kilde: International Bank for Reconstruction and Development 1962–1963, Eighteenth Annual Report, p. 18.

IBRD's lån til landbrugsformål har hidtil overvejende finansieret vandingsanlæg og oversvømmelseskontrol. Fremover vil man søge at supplere denne form for støtte med hjælp til opbygningen af finansieringsinstitutter for landbruget og direkte långivning til mindre omfattende projekter som f. eks. lagringsfaciliteter og udbygning af de lokalveje, ad hvilke landbrugsvarerne transporteres til markedet.

Et nyt træk i långivningen til industrielle formål kan blive finansiering af importen af større investeringsgoder eller reservedele til sådanne; denne form for støtte ville kunne udfylde de huller i et lands udviklingsplan, der opstår, når al disponibel valuta er øremærket til betaling af bundne hjælpeydelser fra et eller flere giverlande. Alvorlige finansieringsvanskeligheder af denne art har således hæmmet den nuværende indiske femårsplan. Også for industrien vil IBRD gerne i større omfang selv eller gennem IFC yde støtte til finansieringsinstitutter; IBRD kan ikke låne til private uden statsgaranti, og der viser sig ofte vanskeligheder ved at opnå en sådan, hvad enten dette skyldes uvillighed hos den private virksomhed over for øget statslig kontrol eller politiske vanskeligheder for regeringen i det pågældende udviklingsland ved at give garanti. En mellemvej er derfor påkrævet.

Lån til udbygning af undervisningsvæsenet fremhæves også i George Woods's tale som et felt, hvor IBRD kan spille en større rolle. IDA har i det forløbne år ydet lån til skolebyggeri i Tunesien, og man håber især at finde egnede projekter inden for den faglige videre uddannelse. Dette arbejde vil selvsagt foregå i nær kontakt med UNESCO, FAO og andre interesserede organer.

Endelig vil IBRD søge at spille en mere aktiv rolle i formidlingen af den private kapitaleksport fra industrilande til udviklingslande. På IBRD's initiativ vil FN's økonomiske regionalkommissioner i løbet af de nærmeste måneder diskutere oprettelsen af en frivillig voldgiftsinstitution til bilæggelse af stridigheder om behandlingen af private direkte investeringer. Sideløbende hermed fortsætter IBRD sin deltagelse i udformningen af en international aftale om forsikring mod investeringsrisici; en rapport fra IBRD om dette spørgsmål forelå allerede i foråret 1962, og spørgsmålet er nu, som det skal omtales nedenfor, under drøftelse i OECD.

En udvidelse af de private investeringer kan imidlertid ikke tilvejebringes alene gennem industrilandenes foranstaltninger. Det er helt i pagt med IBRD's traditioner, at George Woods's tale sluttede med en indtrængende appel til udviklingslandene om selv at medvirke:

> "For my part, however, I believe that, to a great extent the attitudes of many of the less-developed countries toward foreign private investment are based on the outdated past rather than on present facts. And I am convinced that those of our members who adopt as their national policy a welcome for international investment – and that means, to mince no words about it, giving foreign investors a fair opportunity to make attractive profits – will achieve their development objectives more rapidly than those who do not. For a country which is known to be hospitable to private investment will have access over the years to a much larger and more stable pool of capital than its neighbor which relies solely on government-to-government aid . . ."

Medens IBRD's lån ydes på normal forretningsmæssig måde – dvs. for tiden til 5 1/2 pct. med tillæg af 1 pct. i årlig kommission og afdragsperioder på cirka 15 år – er vilkårene for IDA's meget lempeligere: et administrationsbidrag på 3/4 pct. årlig og en 50-årig afdragsperiode, hvoraf de første 10 er afdragsfrie. Den store forskel i vilkårene for de to institutioners långivning medfører, at IDA aldrig savner ivrige låntagere. Udlånene steg i 1962–63 med 260 mill. $ mod 101 mill. det foregående år. Med den hast, ekspansionen har fået, har det været nødvendigt at stille forslag om en forøgelse af institutionens resourcer, og man diskuterede på mødet en bidragsskala for yderligere indbetalinger på 750 mill. $ fordelt på halvårlige rater, hvoraf den første forfalder i efteråret 1965. Det er dog langtfra sikkert, at alle lande tilslutter sig forslaget. En opfordring sidste år til medlemslandene om frivillig forøgelse af bidragene medførte kun en gunstig reaktion fra Sverige, som i løbet af 1963 indbetalte yderligere 10 mill. $. Tyskland har ventileret den tanke, at IBRD's overskud eventuelt i fremtiden kan overføres til IDA, da en yderligere konsolidering af IBRD ikke forekommer påkrævet. IDA's kapitalkrav vil under alle omstændigheder i de kommende år være særdeles betydelige; i modsætning til IBRD modtager den jo ikke løbende afdrag på sine udlån.

RAPPORT OM UDVIKLINGSHJÆLPEN FRA OECD-LANDENE

På OECD-ministermødet i november 1962 indmeldte Danmark sig blandt deltagerne i Development Assistance Committee (DAC). I denne komité har en kreds af OECD-lande i flere år diskuteret udviklingshjælpens tilrettelæggelse og kortlagt dens faktiske omfang. Deltagelsen i DAC indebærer ikke direkte økonomiske forpligtelser, men den gør det naturligvis vanskeligere at afslå deltagelse i initiativer, som man er nået til enighed om i komiteen; Danmarks deltagelse i det i 1962 oprettede konsortium for udviklingshjælp til Tyrkiet må således ses som en konsekvens af den danske deltagelse i DAC. Det bliver vanskeligt at undslå sig for at deltage i det tilsvarende konsortium for Grækenland. Deltagerlandene er nu Belgien, Canada, Danmark, Frankrig, Italien, Japan, Nederlandene, Norge, Portugal, UK, US og Vesttyskland. Man bemærker navnlig, at Sverige og Schweiz trods deres betydelige udviklingshjælp har ønsket at stå udenfor; disse lande har følt, at deltagelsen i DAC i nogen grad ville kompromittere det indtryk af neutralitet, som deres stilling uden for NATO måtte have efterladt i udviklingslandene.

For kort tid siden udkom den årlige rapport fra gruppen (Development Assistance Efforts and Policies, 1963 Review, OECD September 1963). Den indeholder en yderst læseværdig oversigt over såvel de principielle

spørgsmål, der har været til debat i komiteen, som hjælpens omfang og sammensætning.

Komiteen arbejder på den måde, at der hvert år foregår en omhyggelig gennemgang af de enkelte landes hjælpeprogrammer (Annual Aid Review). Samarbejdet om bistand tager en række former varierende fra rene kreditoraftaler om moratorieordninger (f. eks. for Argentina) til en grundig gennemgang af et modtagerlands samlede udviklingsprogram i et konsortium af bidragydere; DAC har således været initiativtager til konsortierne for Grækenland og Tyrkiet, ligesom man deltager i de af IBRD oprettede konsortier for Indien og Pakistan. På et mere forberedende stadium er undersøgelserne af behovet for hjælp i enkelte andre lande, for øjeblikket Østafrika og Thailand. Endelig diskuterer man undertiden en hel regions problemer, således som det i de seneste måneder har været tilfældet for Latinamerikas vedkommende. De mange erfaringer, som herunder indhøstes, sammenfattes i DAC's diskussioner om principspørgsmål.

Der må nødvendigvis være betydelig vilkårlighed ved enhver afgrænsning af begrebet »økonomisk bistand«. I DAC's rapport reserveres denne betegnelse for offentlige gave- og hjælpeydelser samt lån med en løbetid på mindst 5 år. En del af den private kapitaleksport til udviklingslandene har utvivlsomt også karakter af bistand, selv om de private kapitalbevægelser normalt foretages af økonomiske snarere end af filantropiske grunde.

TABEL 2

Udviklingshjælp og privat kapitaleksport til udviklingslandene fra deltagerne i dag.

Mill. US $	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
Udviklingshjælp[1]):							
Belgien	20	20	23	79	101	92	97
Canada	29	48	92	60	75	62	50
Danmark	3	2	5	14	6	7	9
Frankrig	648	819	884	832	837	943	996
Italien	36	155	45	43	55	66	66
Japan	61	58	254	112	125	214	165
Nederlandene	48	23	39	49	47	69	86
Norge	8	8	–	4	10	9	1
Portugal	3	3	1	17	37	30	37
UK	205	234	276	377	406	441	417
USA	1996	2083	2388	2310	2817	3493	3604
Vesttyskland	149	300	278	337	324	589	427
I alt DAC-deltagere	3206	3753	4285	4232	4836	6015	5957
Privat kapitaleksport, netto	2440	3369	2669	2222	2582	2636	(2443)
Udviklingshjælp og privat nettokapitaleksport	5646	7122	6954	6454	7418	8651	(8400)

[1]) Offentlig nettokapitaleksport, dvs. alle ikke-militære gaveydelser og lån på mindst fem års løbetid.
Kilde: Development Assistance Efforts and Policies, 1963 Review, OECD, September 1963, p. 79.

Undertiden kan offentlige garanti- eller kredittilsagn give også den private kapitaleksport karakter af bistand, men det lader sig ikke opgøre. Derimod kan man give et skøn over den samlede private kapitaleksport; for OECD-landene som helhed må det antages, at de offentliggjorte tal overvurderer eksporten noget, idet der under fejl og udeladelser i betalingsbalancestatistikken skjuler sig en del kortfristede kapitalbevægelser fra udviklingslandene tilbage til OECD-landene.

Omfanget af den samlede kapitaleksport fremgår af Tabel II. Størrelsesordenen af den egentlige udviklingshjælp lå i 1961 og 1962 på 6 mia. $. Den er steget stærkt siden 1956, det første år med sammenlignelige data, hvilket ikke alene skyldes, at en række lande i disse år har opbygget en indsats næsten fra grunden, men også at de traditionelle store giverlande har udvidet deres programmer stærkt. USA har således holdt sin andel af de samlede ydelser på godt 60 pct., medens UK har øget sin.

Det er kun en meget beskeden del af de 6 mia. $, der i 1962 gik til internationale organisationer. Den samlede multilaterale hjælp på 0,7 mia. $ fordelte sig nogenlunde ligeligt på Det europæiske økonomiske Fællesskab's Udviklingsfond, FN's tekniske samarbejde og kapitaltilførsler til IBRD og IDA[3]). Af de bilaterale ydelser var halvdelen gaveydelser, knap 1 mia. $ salg af overskudsvarer fra landbruget mod betaling i lokal valuta (»soft loans«) og knap 1/2 mia. $ låneydelser mod tilbagebetaling i lokal valuta. De resterende 1,3 mia. $ blev ydet som lån med tilbagebetaling i konvertibel valuta (»hard loans«); det er således kun en mindre andel af hjælpen, der belaster modtagerlandenes betalingsbalance.

Man skal ikke tillægge det forhold, at udviklingshjælpen stagnerede fra 1961 til 1962 nogen større betydning. Tallene i Tabel II viser de overførte beløb (disbursements); en oversigt over tilsagn om udviklingshjælp ville have vist et andet billede. Et problem, som man i det forløbne år har vist megen opmærksomhed i DAC, er netop den betydelige tidsafstand mellem tilsagn og udnyttelse[4]). Også inden for EEC er man stødt på problemet; Udviklingsfonden er kommet ind på at finansiere en række såkaldte pre-investment surveys, der skulle være egnede til at nedbringe denne administrative forsinkelse.

Om binding af hjælpeydelserne, dvs. indskrænkning af modtagerlandets valgmuligheder til hvad giverlandet kan levere, har rapporten nogle besindige bemærkninger at gøre. For øjeblikket er to tredjedele af udviklingshjælpen bundet, og andelen er stigende, ikke mindst fordi USA som

[3]) Faldet i Vesttysklands ydelser fra 1961 til 1962 skyldes udelukkende, at landet i 1961 overtog IBRD obligationer for 200 mill. $.

[4]) Tidsafstanden er betydeligt større for østlandenes udviklingsbistand, idet tilsagn dér af politiske grunde ofte gives på et tidspunkt, hvor projekterne endnu ikke er på et definitivt stadium.

følge af sine betalingsbalancevanskeligheder søger at binde hele sit hjælpeprogram. En vis redressering af denne udvikling kan nok forekomme ønskelig, men det må ikke overses, at en binding i mange tilfælde reelt ikke betyder nogen indskrænkning af hjælpens effektivitet. Dette gælder ikke alene i de tilfælde, hvor hjælpen eo ipso er bundet, som f. eks. i det tekniske samarbejde eller ved leveringer fra overskudslagre, men også ved leveringer af større kapitalgoder; en betingelse for, at den ledsagende ekspertbistand kan udnyttes fuldt ud, er det ofte, at eksperterne kan komme til at arbejde med materiel, som de kender til bunds. Hvis modtagerlandets indkøbsmyndigheder er vågne, og giverlandets tilbud fremkommer under behørig indre konkurrence, skulle de væsentligste ulemper ved bindingen være elimineret. Dette gælder naturligvis i særlig grad i de tilfælde, hvor et udviklingsland får hjælp fra en række udviklede lande.

En arbejdsgruppe under DAC har beskæftiget sig med lånevilkårene med det formål at tilstræbe en bedre samordning, især i form af mere ensartede proportioner i de enkelte landes programmer mellem gaver, soft loans og hard loans. Man er herunder blevet foruroliget over omfanget af den rentebyrde, som påhviler visse modtagerlande, og man anbefaler derfor en fortsættelse af den tendens til længere afdragsperioder, som har kunnet iagttages i de seneste år. Der er grænser for, hvor langt man kan komme ad denne vej; nogle lande yder lån udelukkende til klart definerede, rentable projekter, hvor det fremtidige udbytte af investeringen tydeligvis kan dække en normal renteudgift, medens andre lande, især USA, giver lån også til formål, hvor rentabilitetsberegninger meget vanskeligt lader sig gennemføre.

Spørgsmålet er nært sammenhængende med den grad af indflydelse, som giveren tilstræber i modtagerlandet. USA har, såvel gennem Alliancen for Fremskridt i Latinamerika som i sine øvrige programmer, søgt en betydelig indflydelse, idet man har ønsket at deltage i udformningen af modtagerlandets udviklingsplan og undertiden direkte har stillet krav om gennemførelsen af økonomiske og sociale reformer som betingelse for ydelsen af bistand. Andre lande, hvoriblandt vel især Vesttyskland og Japan bør nævnes, har finansieret konkrete projekter uden at rejse krav om indflydelse på den udviklingsplan, i hvilken det støttede projekt spiller en vigtig rolle. Man kan ikke sige, at USA har haft større held med sin aktive politik, som er blevet angrebet i udviklingslandene såvel fra konservativ som venstreorienteret side. Det er interessant at bemærke, at udenrigskomiteen i USA's Senat i en rapport for nylig hævdede, at USA burde overveje at gøre en større del af sin udviklingshjælp multilateral; gennem en international organisation ville det efter komiteens opfattelse være lettere at få indseende med hjælpens indpasning i modtagerlandets økonomiske udviklingsplan, end det har vist sig at være for USA alene.

Rapportens afsnit om dette spørgsmål munder ud i en påvisning af behovet for mere omhyggelig vurdering af bistandens virkning på den økonomiske udvikling. Selv om en betydelig del af udviklingshjælpen ydes ud fra militære og politiske overvejelser og som sådan ikke udtømmende kan beskrives ved dens økonomiske konsekvenser, er der overalt behov for en sådan tilbageskuende vurdering. Man må ikke blive for optaget af nuværende og fremtidige projekter til at anvende tid på en nøje gennemgang af de indhøstede erfaringer.

Det område inden for udviklingshjælpen, der er i den hastigste ekspansion, er det tekniske samarbejde. Udgifterne hertil voksede i 1962 med godt 25 pct., og de ville formentlig være steget endnu hurtigere, såfremt mangelen på kvalificerede eksperter havde været mindre udtalt. For de lande, der ikke har en fortid som kolonimagt, er ekspertuddannelsesproblemet særlig påtrængende; der savnes fuldstændig tradition for, at beskæftigelse med udviklingslandenes forhold kan være et erhverv. Ved udgangen af 1962 opholdt ca. 60.000 eksperter fra OECD-landene sig i udviklingslandene; samtidig havde finansiel støtte bragt mere end 40.000 unge fra Asien, Afrika og Latinamerika til Vesteuropa og Nordamerika på videreuddannelse.

Ved siden af den egentlige udviklingshjælp foregår der en ikke ubetydelig privat nettokapitaleksport, især i form af direkte investeringer, til udviklingslandene. Det er tydeligt i oversigten i Tabel II, at dette bidrag til den økonomiske udvikling i modsætning til de offentlige ydelser har været stagnerende i en årrække, omkring et niveau på 2 1/2 mia. $. Selv om man tog de korte kreditter (under 5 år) med, ville billedet ikke være lysere; tallene må endda antages at overvurdere kapitalstrømmen noget på grund af den tilbagestrømning, der må skjule sig i posten fejl og udeladelser på OECD-landenes betalingsbalancer. Ser man på den geografiske fordeling af de private investeringer, har der været et klart fald i lande uden for de førende olieproducentområder Venezuela, Nordafrika og Mellemøsten; det er i det hele taget de råvareproducerende industrier, der tegner sig for den helt overvejende del af de private investeringer. DAC har indledt drøftelser med det kontaktorgan, som medlemslandenes industriforbund og arbejdsgiverforeninger har oprettet ved OECD (BIAC), om konkrete foranstaltninger til fremme af private investeringer i udviklingslandene. Et vigtigt led i disse foranstaltninger ville en international investeringsgarantiordning være, men diskussionen af en ekspertgruppes rapport i DAC i sommer tydede ikke på, at en sådan ordning lader sig gennemføre. De lande, der allerede har nationale ordninger, viser ingen interesse for at samordne deres initiativ med en fremtidig international politik, og de øvrige lande, der frygter, at en konkurrence mellem industrilandene om den bedste investeringsgarantiordning kan blive en dyr og uoverskuelig

affære, har ikke kunnet trænge igennem med nye forslag. Spørgsmålet står på dagsordenen til det forestående ministermøde i OECD, men man tør næppe knytte større forhåbninger hertil. De mindre lande, heriblandt Danmark, må herefter overveje, om de ønsker at igangsætte nationale ordninger.

Selv om der kan tages skridt til fremme af den private kapitaleksport, fx. i form af særligt liberale afskrivningsregler for investeringer i udviklingslandene og skattefrihed ved eksport af brugte maskiner, er der inden for DAC en vis utilbøjelighed til at love for meget på dette område. Ligesom IBRD mener man, at udviklingslandene selv gennem deres økonomiske politik udøver den afgørende indflydelse på omfanget af de internationale private investeringer. Med de erfaringer, der i det sidste årstid har kunnet indhøstes i Nordafrika og i flere sydøstasiatiske lande, kan det ikke undre, om de private investeringer fortsat vil vise stagnation eller fald.

FN-KONFERENCEN OM HANDEL OG UDVIKLING I 1964

Der er hidtil kun kommet få meddelelser frem om forberedelserne af den verdenskonference om handel og udvikling, som skal finde sted i det kommende år. Den forberedende komité og dens fem underkomiteer har holdt to langvarige møder og skal igen træde sammen i januar for endeligt at udforme dagsordenen. Konferencen vil foregå i Genève fra midten af marts 1964 og må antages at blive af mindst tre måneders varighed. Den vil dermed blive sideløbende med den såkaldte Kennedy-runde inden for GATT, således at Genève i ganske usædvanlig grad vil blive centrum for den handelspolitiske interesse.

Dagsordenens sammensætning anes af de opgaver, som den forberedende komités underkomiteer har fået tildelt: 1) råvareproblemer, 2) handel med færdigvarer og halvfabrikata, 3) finansieringsordninger til udvidelse af samhandelen, 4) institutionelle problemer og 5) procedurespørgsmål. Den mest intensive debat synes at kunne ventes om punkterne 1, 3 og 4.

Om råvareproblemerne er synspunkterne nogenlunde klart definerede. Frankrig er under forberedelserne fremkommet med forslag om markedsordninger for de varer, der erfaringsmæssigt svinger stærkt i pris som følge af skarp konkurrence mellem producenterne. Ordningerne skulle i første række have form af prisgarantier og måtte derfor formentlig ledsages af produktionsreguleringer. Det er heroverfor blevet hævdet, at spillerummet for at gennemføre prisforhøjelser er stærkt begrænset af mulighederne for substitution af syntetiske stoffer. En række lande samler sig om det mindre ambitiøse at lette adgangen til industrilandenes markeder mest muligt. Når man ser, hvor store vanskeligheder der har været ved at opnå tilslutning

inden for GATT til forslag om nedsættelse af told og forbrugsafgifter på forskellige tropiske produkter, må man nære alvorlig tvivl om industrilandenes politiske vilje til at give indrømmelser af denne art.

Om finansieringsproblemerne må det ventes, at det af IMF tagne initiativ, især hvis det ledsages af en forhøjelse af kvoterne, har løst de mest påtrængende problemer i forbindelse med kortfristede svingninger i råvareproducenternes eksportindtjening. I det omfang prisordninger eller lettere markedsadgang lader sig gennemføre, vil også behovet for særlige finansieringsarrangementer aftage. Tunisien har fremsat et meget omfattende forslag om en verdensomspændende aftale om forsikring mod svingninger i eksportindtægter, men det er mere end tvivlsomt, om der kan skabes tilslutning hertil.

De institutionelle problemer står i forgrunden, især p. gr. a. udviklingslandenes utilfredshed med GATT. Forslagene spænder fra mindre reformer af GATT til oprettelsen af en ny international handelsorganisation. Her er det umuligt at forudse, hvorledes man skal komme til enighed.

En faktor, der gør en vurdering af konferencens forløb endnu mere usikker, er tilstedeværelsen af USSR og de østeuropæiske lande, der ikke deltager i GATT's arbejde. De vil uden tvivl angribe især EEC for at hæmme samhandelen med udviklingslandene, men måske vil disses kritik af COMECON for det samme lægge en dæmper på sådanne indlæg. UK har samtidig fremlagt forslag, der søger at tilsikre, at handelspolitiske koncessioner fra de industrialiserede lande i GATT ledsages af tilsvarende indrømmelser fra USSR og de østeuropæiske landes side; disse forslag er sikre på at give anledning til meget vanskelige og langvarige diskussioner.

Udviklingslandene har store forventninger til verdenskonferencen. Der synes blandt OECD-landene at brede sig det indtryk, at forventningerne er ved at blive spændt lidt for højt; kontrasten til de opnåelige resultater er tydelig. Konferencen har til formål at understrege sammenhængen i verdensøkonomien og især betydningen af handelspolitiske indrømmelser og øget udviklingshjælp fra industrilandene. Disse sammenhænge er velkendte, men det massive politiske pres fra udviklingslandene under konferencen kan bidrage til at skabe et klima for gensidig forståelse og imødekommenhed, som ikke kunne nås på anden måde. Faren for, at konferencen gennem relativt magre resultater fortrinsvis kommer til at føre mere bitterhed med sig, er imidlertid ikke ubetydelig.

18/11/63.
N. Th.

DEN DANSKE ØKONOMISKE SITUATION

Den danske økonomi er blevet mærkbart forbedret i 1. halvår 1963 og synes nu at befinde sig i en ligevægtssituation, karakteriseret ved høj beskæftigelse, stabile priser, en stærkt forbedret handelsbalance og – ikke mindst som følge heraf – en lettelse i de stramme likviditetsforhold, der har været fremherskende det sidste års tid.

Dette indtryk bekræftes af oplysningerne om den samlede betalingsbalance i 1. halvår.

Det fremgår af tabellen, at den indtrufne forbedring i hovedsagen skyldes eksportstigningen. Bemærkelsesværdigt er det dog, at importen, der er

TABEL 1.

Betalingsbalancen 1. halvår mio. kr.

	1. kvt.		2. kvt.		1. halvår	
	1962	1963	1962	1963	1962	1963
Vareimport i alt[1]) (c.i.f.), ...	3533	3395	3545	3770	7078	7165
incl. udgifter vedr. søfragt på:						
danske skibe	35	30	30	30	65	60
udenlandske skibe	160	160	165	170	325	330
Ialt udg. vedr. søfragt	195	190	195	200	390	390
Vareimport i alt (f.o.b.).....	3338	3205	3350	3570	6688	6775
Vareexport i alt (f.o.b.)	2754	3020	2744	3295	5498	6315
Nettovareexport (f.o.b.)	−584	−185	−606	−275	−1190	−460
Fragtindtægter, netto	125	130	125	120	250	250
Rejseindtægter, netto	6	−10	27	46	33	36
Renter, udbytter, netto	–	−5	−5	−15	−5	−20
Øvrige vare- og tjenesteposter, netto	60	65	55	70	115	135
Ændring i nettostilling o. f. udl.	−393	−5	−404	−54	−797	−59
heraf: Nationalbanken	−75	50	47	415	−28	465
Private banker	−14	261	−215	17	−229	278
Stat og kommuner ...	−59	−278	−129	−309	−188	−587
Private vks. i. øv.	−120	90	−140	−50	−260	40
Mangler	−125	−128	33	−127	−92	−255

[1]) Tallene omfatter special- og transithandel mellem Danmark, Færøerne, Grønland og udlandet samt import og export af ikke-monetært guld, medens handelsstatistikkens tal alene omfatter Danmarks udenrigshandel, excl. handel med ikke-monetært guld.

vokset ret kraftigt gennem de seneste år, i årets første halvdel kun er steget med ca. 1 %. Tjenestebalancen er stort set uændret, idet en stigning i rentebetalingerne til udlandet er blevet opvejet af en øget indtjening på balancens øvrige poster. Den samlede betalingsbalance, der i 1. halvår 1962 forringedes med ca. 800 mio. kr., viser en tilbagegang på kun ca. 60 mio. kr. i første halvdel af indeværende år. Som følge af denne udvikling har såvel nationalbanken som de private banker kunnet forbedre deres nettostilling over for udlandet ganske væsentligt, hvorimod statens og kommunernes nettogæld er blevet forøget ved omfattende låntagning.

Bag den ændrede økonomiske situation ligger imidlertid en række modgående tendenser, således at man ikke med sikkerhed tør sige, om den opnåede forbedring vil kunne fastholdes.

Denne problemstilling er emnet i den sidst afgivne redegørelse (af 18. sept.) fra formandsskabet for Det økonomiske Råd. Der foretages heri dels en gennemgang af udviklingen siden det økonomisk-politiske forlig i maj-juni sidste år, dels en vurdering af de ekspansive og kontraktive kræfter, der formodes at ville være afgørende for det økonomiske forløb i de nærmest følgende måneder.

Efter at have omtalt hovedpunkterne i udviklingen – forbedringen af handelsbalancen, stabiliseringen af priserne og det formindskede pres på arbejdsmarkedet – understreges det, at en tilfredsstillende forklaring på den hurtige stabilisering næppe kan gives på indeværende tidspunkt. Den internationale højkonjunktur har muliggjort en kraftig stigning i industrieksporten, samtidig med at prisstigninger og lempeligere importvilkår har medført en gunstigere udvikling af landbrugseksporten, end man kunne forvente. Af betydning for den indenlandske efterspørgsel har især været den finansielle stramning, der indledtes med den uændrede udskrivningslov og siden blev udbygget med omsen og den skærpede regulering af byggeriet. Den kontraktive virkning af disse foranstaltninger er i årets første måneder blevet forstærket gennem virkningen på beskæftigelsen – især i byggefagene – af den langvarige frostperiode. Som følge heraf er der indtrådt et fald såvel i den indenlandske omsætning som i vareimporten, hvilket har begunstiget eksporten i form af ledig produktionskapacitet, »idet det næppe havde været muligt at imødekomme den udenlandske efterspørgsel i det omfang, der er sket, såfremt den hidtidige stigning i det indenlandske forbrug og i investeringerne var blevet opretholdt«.

Det er imidlertid et bemærkelsesværdigt træk ved redegørelsen, at udviklingen ikke i hovedsagen betragtes som en følge af den førte politik. »Efter de foregående års kraftige stigning i erhvervenes investeringer og i indkøbene af varige forbrugsgoder må man regne med, at der på begge områder er indtrådt en selvstændig dæmpning af efterspørgslen. Denne udvikling er blevet forstærket gennem den økonomiske politik.« Der er her

tale om en vekselvirkning mellem forbrug og investering, idet den lavere forbrugsefterspørgsel har fremkaldt »en nedjustering af investeringsplaner og investeringsaktivitet«. Der henvises i denne forbindelse til den nylig publicerede undersøgelse af virksomhedernes investeringsplaner for sidste halvdel af indeværende år. Som omtalt i »Økonomi og politik« nr. 2, side 128, viste undersøgelsen totalt et fald på ca. 20 % sammenlignet med sidste års investeringsniveau.

På baggrund af det historiske forløb foretages en vurdering af de impulser, der skønnes at ville være afgørende for udviklingens retning i de kommende måneder.

Den internationale højkonjunktur ventes at ville fortsætte, ikke mindst i lyset af den opgang, der langsomt synes at gøre sig gældende i de angelsaksiske lande. I forbindelse med den stabilisering af omkostningsforholdene, der er sket herhjemme, skulle dette muliggøre en fortsat stigning i industrieksporten, om end næppe af samme størrelse som i 1. halvår. Heller ikke for landbrugseksportens vedkommende regner man med nogen væsentlig forringelse af afsætningsforholdene. Derimod må importen antages at vokse noget kraftigere i den resterende del af året, således at der for året som helhed bliver tale om en noget større vækst end den beskedne stigning på på 1 %, der har kunnet konstateres i 1. halvår. Da imidlertid høstudsigterne tegner ret lyse, hvorved importbehovet af foderstoffer m. v. reduceres, regner formandsskabet med, at der også fremover vil være nogenlunde lige-vægt på den samlede betalingsbalance.

Såvel den forøgede eksportindtjening som den nylig gennemførte diskontonedsættelse[1]) vil virke stimulerende på den indenlandske aktivitet. Hertil kommer iværksættelsen af øget offentligt byggeri i efterårsmånederne samt lempelser af byggerestriktionerne for mindre ombygnings- og reparationsarbejder. Endelig udbetaltes pr. 1. sept. en dyrtidsportion som kompensation for tabte pristalspoints, svarende til en lønforhøjelse på ca. 3/4 %.

I kontraktiv retning virker stramningen af finanspolitikken, der sætter ind med den bundne opsparing[2]), samt den fortsatte nedgang i industriens investeringsaktivitet. Hertil kommer væksten i arbejdsstyrken, hvis beskæftigelse vil kræve en vis ekspansion. Det nævnes endelig, at man ikke ud fra stabiliseringen af prisniveauet kan slutte, at lønglidningen er ophørt, »idet en eventuel ny lønglidnings prismæssige virkninger kan være blevet opvejet gennem en ringere fortjeneste i erhvervslivet som følge af prisregulering og hårdere konkurrence«. På denne baggrund, konkluderer formandsskabet,

[1]) Nationalbankens diskonto blev den 19. august nedsat fra 6½ til 6 procent, og den 12. november til 5½ procent.

[2]) I slutningen af oktober vedtog folketingen et ændringsforslag fra finansministeren, ifølge hvilket der sker en tidsmæssig forskydning i indbetalingen af den bundne opsparing. Dette medfører, at kun ca. 350 mio. kr. af det samlede beløb på 520 mio. kr. vil blive indbetalt i indeværende finansår.

»er det ikke uden videre givet, at det ved en fastholdelse af den stramme økonomiske politik vil være muligt at opretholde den indeværende, stadig meget høje beskæftigelse«. Denne pessimistiske – om end hypotetisk formede konklusion – kan måske umiddelbart forekomme lidt overraskende, men må ses i lyset af det indledningsvis nævnte synspunkt, at der, bortset fra virkninger af den økonomiske politik, er tale om selvstændige tendenser i økonomien til en konjunkturnedgang.

Som retningslinier for en ændret politik i tilfælde af konjunkturtilbageslag fremsætter formandsskabet følgende:

1. » . . . Frem for foranstaltninger, der énsidigt påvirker byggeaktiviteten, må man i givet fald foretrække lempelser, der sikrer en bedre udnyttelse af produktionsmulighederne i almindelighed. Dette kan opnås ved ændringer i penge- og finanspolitikken, og det fortsat høje renteniveau her i landet taler formentlig for, at det særlig bliver en lempelse i pengepolitikken, der kommer i betragtning.

2. En eventuel lempelse af den stramme penge- og finanspolitik må ske . . . under hensyntagen også til de virkninger, som en lempelse kan få på det videre økonomiske forløb i 1964. Det må herved erindres, at der fra marts 1964 i hvert fald sker en forhøjelse af lønindkomsterne på et par procent . . ., og man kan ikke udelukke, at januarpristallet kan udløse en ny dyrtidsregulering af lønningerne. Endvidere sker der til foråret en automatisk lempelse af finanspolitikken derved, at den bundne opsparing kun vedrører indeværende finansår.

3. Endelig bør en lempelse af den økonomiske politik kun finde sted inden for de snævre grænser, som sættes af hensynet til at bevare konkurrenceevnen over for udlandet og opretholde den balance, der nu synes at præge økonomien. Bevarelse af løn- og prisstabilitet må derfor være en forudsætning for at foretage en forsigtig tilpasning af den stramme økonomiske politik, hvis udviklingen i beskæftigelsen i de kommende måneder skulle gøre en sådan tilpasning ønskelig«.

Der kan næppe siges i de senest forløbne måneder at være fremkommet oplysninger, som indicerer en definitiv bevægelse bort fra denne balancesituation.

Beskæftigelsen ligger fortsat højt, omend ledigheden såvel procentuelt som absolut ligger en smule over sidste års niveau. Den er dog fremdeles lavere end for to år siden. Den meget betydelige stigning i arbejdsmændenes ledighed i oktober måned skyldes især vejrforholdene. Desuden har der i månedens sidste del været tale om nogen stigning i arbejdsløsheden inden for jern- og metalindustrien.

I tredie kvartal har såvel antallet af beskæftigede i industrien som antallet af arbejdstimer været ca. 4 % lavere end i 1962. Nedgangen er noget større inden for produktionsmiddelindustrien end inden for konsumvare-

TABEL 2.

Den gennemsnitlige ledighed efter de ugentlige opgørelser.

1000 ledige.

	2. kvt.		juli		aug.		sept.		okt.	
	1962	1963	1962	1963	1962	1963	1962	1963	1962	1963
Arbejdsmænd	8.6	12.3	3.6	4.5	5.7	5.2	8.7	5.1	6.5	9.5
Byggefag	0.1	0.6	0.0	0.0	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.3
Andre mænd	2.3	3.7	1.3	2.0	1.6	2.4	2.4	3.2	3.2	4.3
Kvinder	1.9	2.3	1.0	1.3	1.2	1.4	1.4	1.7	1.7	2.4
Ialt	12.9	18.9	5.9	7.8	8.5	9.1	12.7	10.1	11.5	16.6

industrien[3]. Forskellene mellem de enkelte industrier er ikke store. Typisk er der tale om en beskæftigelsesnedgang på 4–5 %, dog noget større for fodtøjs- og beklædningsindustrien og for træ- og møbelindustrien. Derimod er beskæftigelsen nogenlunde uændret inden for papirindustrien, nærings- og nydelsesmiddelindustrien samt tekstilindustrien. Opgørelsen er baseret på oplysninger fra større virksomheder, hvilket måske giver en svag overvurdering af beskæftigelsesnedgangen.

TABEL 3.

Indeks for industriens beskæftigelse.

1955 = 100.

	1. kvt.		2. kvt.		3. kvt.	
	1962	1963	1962	1963	1962	1963
Antal arbejdstimer:						
Næringsmiddelind.	109	108	117	118	108	107
Tekstilind.	96	90	93	86	76	76
Fodtøj, beklædn.	108	102	104	96	85	80
Træ, møbler	116	112	117	110	104	96
Papir, grafisk ind.	112	112	111	113	100	102
Kemisk ind.	105	100	104	102	93	88
Sten-, ler- & glasind.	100	92	113	106	107	103
Jern- & metalind.	130	128	130	123	110	104
Transportmiddelind.	119	114	117	111	101	97
Anden industri	123	124	123	120	107	103
Konsumvareind.	110	108	111	108	97	94
Prod.middelind.	122	118	124	117	108	102
I alt	115	112	117	112	102	98
Antal beskæftigede i alt .	121	119	122	118	123	118

Dette stemmer overens med oplysningerne om ordrebeholdninger og om industriens omsætning. Inden for samtlige brancher af jern- og metalin-

[3]) En del af denne nedgang er sæsonmæssig, idet beskæftigelsesindekset ikke er korrigeret for ferier.

dustrien var ordrebestanden pr. 1. juli i år lavere end sidste år på samme tidspunkt. For flertallet af brancher svarede ordrebestanden til ca. 1 kvartals beskæftigelse[4]), for maskinfabrikkernes og de elektromekaniske fabrikkers vedkommende noget mere, og jernskibsværfternes ordrebeholdning dækkede over 3 kvartalers beskæftigelse. Betragter man imidlertid den del af ordrerne, der skønnes at ville komme til udførelse i juli kvartal, dækker denne kun i få tilfælde et fuldt kvartals beskæftigelse. Variationerne mellem de forskellige brancher er i øvrigt betydelig. Industriens omsætning i 1. halvår i år ligger totalt et par procent højere end i samme periode i fjor, med en lidt kraftigere stigning i salget af egne varer og en lidt svagere stigning i videresalget af indkøbte produkter. Når hensyn tages til den i mellemtiden indtrufne prisstigning, er den samlede produktion derfor næppe ændret væsentligt. Betragtes de enkelte industrier, er billedet dog mere nuanceret. For en lang række industrier har der været tale om stigninger på 0–5 %, men for f. eks. næringsmiddelindustrien, lædervareindustrien (excl. fodtøjsind.), olie- og kulprodukter samt den grafiske industri har stigningen andraget omkring det dobbelte. Møbelindustriens omsætning er gået lidt tilbage (ca. 3 %). Et noget kraftigere fald er indtrådt for sten-, ler- og glasindustrien (ca. 6 %), men er især udtalt for transportmiddelindustrien (16 %).

TABEL 4.

Industriens omsætning[1]).

mio kr.

	1. kvt.		2. kvt.		1. halvår	
	1962	1963	1962	1963	1962	1963
Omsætning[2]):						
Egne varer .	5.180	5.325	5.639	5.733	10.819	11.058
I alt	5.714	5.858	6.276	6.343	11.990	12.201

[1]) Opgørelsen bygger på indberetninger fra ca. 4.600 industrivirksomheder, dækkende ca. 95 % af den samlede industriproduktion. Beløbene er opgjort netto for skatter og omsætningsafgifter.
[2]) Excl. exportslagterier.

Byggeaktiviteten har i 1. halvår i år ligget en del lavere end i samme periode sidste år og med nedgangen overvejende koncentreret i årets første måneder. For påbegyndelsernes vedkommende var der tale om et fald på i alt 24 %. Som følge af regeringens beslutninger om at udskyde iværksættelsen af nyt offentligt byggeri til efter den 1. september var nedgangen især kraftig på dette område. Også for det regulerede kontorbyggeri var der tale om et betydeligt fald. Derimod lå påbegyndelserne inden for fabriks- og værkstedsbyggeri kun en smule under sidste års niveau, og for landbrugets avlsbygninger var der tale om en ret kraftig stigning. Fuldfø-

[4]) Ordrebeholdninger opgøres som et indeks over antal arbejdstimer med 1961 gns. som basis.

relserne lå kun ca. 1 % lavere end sidste år, også her med en langt kraftigere nedgang for det regulerede byggeri. Dette har betydet, at det igangværende byggeri er blevet reduceret med ca. 3 %. Fordelt på geografiske områder afspejler byggeaktiviteten omfanget af den offentlige regulering, således at der for byområdernes vedkommende var tale om en nedgang, og for landkommunernes vedkommende om en mindre stigning.

TABEL 5.

Byggevirksomheden i 1. halvår.

Stigning eller fald fra 1. halvår 1962 til 1. halvår 1963.

	Påbegyndelser		Fuldførelser		Igangværende	
	1000 m²	%	1000 m²	%	1000 m²	%
Beboelsesejendomme	−475.6	−24.6	79.3	5.6	−186.1	−5.1
Erhvervsejendomme	−77.2	−6.6	−52.1	−5.6	237.3	12.2
heraf: Fabriker m. v.	−20.0	−3.3	−26.5	−5.2	217.7	19.6
Avlsbygn.	40.3	25.6	1.0	1.2	33.5	25.2
Kontorbygn.	−80.8	−36.3	−37.9	−24.0	−22.6	−5.2
Andre	−16.7	−9.2	11.3	6.2	8.7	3.3
Ikke-erhvervsejend.	−310.3	−70.2	−46.0	−14.5	−271.3	−23.3
heraf offt. ejede	−244.3	−76.9	−34.0	−14.0	−224.0	−23.8
Ialt	−863.1	−24.3	−18.8	−0.7	−220.1	−3.3

Specielt for boligbyggeriets vedkommende var antallet af lejligheder under opførelse medio året, i alt 36.845, af nogenlunde samme omfang som i 1961, men noget lavere end sidste år.

Som helhed synes tallene at vidne om, at den stigning i byggeaktiviteten, der satte ind i april synes at skulle fortsætte, således at man i den nærmeste fremtid kan regne med nogenlunde fuld beskæftigelse inden for området. Denne tendens vil som nævnt blive forstærket gennem iværksættelse af øget offentligt byggeri. Hertil kommer de for nylig indførte lempelser i reguleringen af mindre reparations- og ombygningsarbejder.

Det offentlige byggebudget[5]) for 3-års perioden 1963/64 til 1965/66 omfatter byggearbejder til et samlet beløb på ca. 2075 mio. kr. Heraf påregnes i 1963/64 igangsat arbejde til en samlet udgift på omkring 650 mio. kr., af hvilken ca. 150 mio. kr. antages at ville blive afholdt i indeværende finansår. Af dette beløb vedrører ca. 55 mio. kr. statens egne arbejder, ca. 59 mio. kr. arbejder med statstilskud og ca. 40 mio. kr. arbejder, hvortil der ikke ydes statstilskud. Pr. 1. april var der offentligt byggeri i gang til

[5]) Budgettet omfatter staten, kommunerne samt visse koncessionerede virksomheder. Uden for budgettet falder byggeri på Færøerne og Grønland, NATO-finansierede anlæg samt visse typer af socialt byggeri. De samlede offentlige byggeudgifter udgør ca. 25 % af de offentlige investeringer og ca. 5–6 % af de samlede investeringer i landet.

et beløb af ca. 1500 mio. kr. Udgiften ved fortsættelsen af disse arbejder i indeværende finansår anslå stil ca. 450 mio. kr.

Den forbedring af landbrugets indtjeningsforhold, der kunne konstateres i 1. halvår synes at skulle fortsætte. Der var for perioden under ét tale om en stigning i værdien af den animalske produktion på ca. 7 %, medens de producerede mængder totalt viste et fald på knapt 1 %. For månederne juli og august under ét var produktionsværdien ca. 140 mio. kr. eller godt 12 % større end i 1962, medens produktionsmængden viste et fald på ca. 9 %. For ostevarer var der tale om en værdistigning på ca. 30 % mod en mængdestigning på ca. 7 %. For okse- og kalvekød m. v. var de tilsvarende procenter 9 resp. 3 %, og for svinekød og flæsk 15 resp. 4 %. Smørproduktionen var ca. 14 % mindre og værdien ca. 4 % større end i samme periode i 1962. De hidtil fremkomne oplysninger om prisudviklingen i september og oktober tyder på, at priskonjunkturen for landbrugets varer vil fortsætte, dog måske med et mindre fald for okse- og kalvekød m. v.

I en nylig offentliggjort undersøgelse over landbrugets priser og omkostninger i høståret 1962/63 når Landøkonomisk Driftsbureau til det resultat, at der for samtlige produkter gennemsnitligt har været tale om en stigning på ca. 11 % i forhold til foregående høstår, mod en stigning på ca. 6 % fra høståret 1960/61 til 1961/62. Prisudviklingen for de vegetabilske produkter viser dog en stigning på ca. 16 % fra 1961/62 til 1962/63 mod ca. 9 % for husdyrproduktionens vedkommende. Hovedelementerne bag denne fremgang har været de særlige pristillæg i medfør af hjemmemarkedsordningen, udlodningerne fra kornudligningsfonden som tillæg til noteringerne for æg og fjerkræ, prisstigninger på eksportmarkederne, især det engelske baconmarked, samt visse lempelser i importreguleringen, især i Italien. Også på omkostningssiden er der sket prisstigninger, for foderstoffer således gennemsnitligt ca. 7 %, for maskiner og redskaber ca. 3 % og byggematerialer 7–15 %. Endelig er arbejdslønningerne steget med 9–17 %. På denne baggrund og under hensyntagen til den store høst i 1962 regner driftsbureauet med nogen bedring i landbrugets driftsresultat i det forløbne høstår.

Den tendens til stagnation i detailomsætningen, der var fremherskende i 1. halvår, synes i juli-august at være blevet lidt afsvækket. Totalt lå omsætningsværdien ca. 5 % højere end i samme periode sidste år, dog med en stigning på 8 % for nærings- og nydelsesmidler – i et vist omfang udtryk for de forhøjede landbrugspriser – 3 % for beklædningsvarer og endelig en nedgang på 7 % for andre forbrugsvarer, hvilket formentlig afspejler de ekstraordinære store indkøb forud for omsens indførelse sidste år. Således er tilbagegangen især udtalt for radio- og fjernsynsapparater samt møbler og tæpper. Set i forhold til de foregående måneder viser omsætningen dog i alle tilfælde en stigning. Når man tager i betragtning, at prisudviklingen

TABEL 6.

Detailomsætningsindeks.

1961 gns. = 100.

	1. halvår		juli-aug.	
	1962	1963	1962	1963
Nærings-og nydelsesmidler .	105	116	116	127
Beklædning m. v.	100	101	108	111
Andre forbrugsvarer	102	100	126	117
I alt	104	110	116	122

i år har været ret stabil, må man formentlig regne med, at der er sket nogen forbedring i handelens indtjening.

Vareimporten synes langsomt på vej mod en normalisering. Ganske vist lå den i juli måned ca. 15 % eller 236 mio. kr. under 1962-niveauet, men det må tages i betragtning, at importen i denne måned sidste år har unormalt høj som følge af hamstringsprægede indkøb forud for omsens indførelse. Alene nedgangen i importen af motorkøretøjer andrager ca. 106 mio. kr., og for maskiner og instrumenter er der tale om en nedgang på ca. 20 mio. kr.

For kvartalet som helhed var importen knap 6 % mindre end sidste år, men dog 18 % større end i 1961. Importen af landbrugsråstoffer var af omtrent samme omfang som i 1961 og kun ca. 20 mill. kr. mindre end i 1962. Der er således sket en forøgelse af importen af andre varer end korn m. v., der for kvartalet under ét var ca. 140 mill. kr. mindre end i samme periode sidste år. Importen af råvarer til industrien er kun steget med ca. 4 % i forhold til 1961 og kun med ca. 2 % i forhold til 1962. Den beskedne stigning skyldes bl. a. en nedgang i importen af jern og stål. Nedgangen i brændselsimporten skyldes et fald i importen af flydende brændsel på ca. 36 mill. kr. Bag importnedgang af forarbejdede varer ligger som nævnt en meget betydelig nedgang i importen af motorkøretøjer og maskiner. Sammenlignet med 1961 er der dog tale om en stigning på omkring 26 %. Importen af nærings- og nydelsesmidler har været en smule mindre end sidste år, men ligger dog ca. 34 % højere end i 1961.

TABEL 7.

Vareimport mio. kr.

	1. halvår		juli		aug.		sept.	
	1962	1963	1962	1963	1962	1963	1962	1963
Råstoffer til landbruget ...	679	571	167	94	109	73	84	65
Råstoffer til industrien ...	1544	1485	294	293	259	260	277	292
Brændsel	842	934	133	153	159	142	159	136
Forarbejdede varer	3572	3670	840	673	529	580	574	610
Nærings- og nydelsesmidler	393	460	92	77	75	69	67	73
Ialt	7030	7124	1526	1290	1131	1124	1161	1176

For eksportens vedkommende var der i juli kvartal tale om en stigning på 442 mio. kr. eller ca. 16 % i forhold til sidste år og en stigning på ca. 22 % i forhold til 1961. Af den samlede stigning vedrører ca. 145 mio. kr. landbrugseksporten, især eksporten af svinekød, flæsk m. v. (ca. 87 mio. kr.) og okse- og kalvekød m. v. (ca. 34 mio. kr.) Skibsleverancerne har fremdeles spillet en væsentlig rolle. For kvartalet under ét var eksporten af transportmidler ca. 130 mio. kr. større end sidste år, hvoraf skibsleverancerne udgjorde knap 120 mill. kr. Maskineksporten er i forhold til 1962 kun steget med ca. 35 mill. kr. eller omkring 7 %. I forhold til 1961 er der dog tale om en stigning på ca. 28 %. Den noget svagere stigningstakt afspejler formentlig i et vist omfang en ændring i den udenlandske konjunktur, der nu i højere grad synes at domineres af offentligt og privat forbrug, og i mindre grad af investeringsefterspørgsel. Også for metalvareeksporten var væksten i forhold til 1962 ringe, men for de fleste andre industriprodukter er der fremdeles tale om en kraftig ekspansion.

TABEL 8.

Vareexport mio. kr.

	1. halvår		juli		aug.		sept.	
	1962	1963	1962	1963	1962	1963	1962	1963
Landbrugsvarer	2888	3100	453	481	458	480	396	491
Fiskeprodukter	216	244	41	43	40	42	48	45
Nærings- og nydelsesmidler	82	107	17	21	18	18	18	23
Oliekager, olie m. v.	139	145	25	28	26	28	21	26
Medicinalvarer	85	84	15	16	12	13	16	16
Andre kemiske produkter	169	209	25	32	25	33	39	39
Maskiner, instrumenter	871	1058	173	180	144	166	183	189
Møbler	75	86	12	15	13	16	15	20
Andre trævarer	69	79	12	14	12	14	13	18
Teketil og beklædning	181	219	25	26	32	41	36	48
Transportmidler	184	389	28	92	8	38	22	60
Metalvarer	151	184	26	30	25	28	34	43
Andre varer	343	362	55	59	61	72	70	84
I alt	5453	6266	907	1037	876	987	901	1102

Som følge af den fortsatte forbedring af handelsbalancen er der sket en stadig forbedring af landets valutastilling. For juli kvartal andrager denne for nationalbanken og de private banker under ét ca. 530 mio. kr., der kun i ringe omfang kan henføres til offentlig låntagning i udlandet[6]). Tallene giver formentlig en svag overvurdering af den indtrådte forbedring, idet de ikke er korrigeret for en eventuel forøgelse af den private gældsstiftelse i udlandet.

[6]) I juli kvartal er der kun indgået ca. 55 mio. kr. som provenu af offentlige lån i udlandet.

TABEL 9.

Nettovalutabeholdning pr. 1. oktober.

	1961	1962	1963
Nationalbanken	1.206	1.158	2.136
De private banker	−36	−312	−171
I alt	1.170	846	1.965

I oktober måned er der sket en yderligere forbedring af valutastillingen med ca. 90 mio. kr. for nationalbanken og de private banker under ét. Heraf skyldes ca. 25 mio. kr. indgået provenu af offentlige lån i udlandet.

På baggrund af den meget betydelige forbedring af handels- og betalingsbalancen og den heraf afledte likviditetsforbedring har nationalbanken i to tempi, pr. 19. 8. og pr. 12. 11., nedsat diskontoen fra 6,5 til 5,5 %. Der er fra bankens side blevet fremhævet, at nedsættelsen var blevet gennemført, dels fordi den nu indtrufne forbedring i så høj grad skyldes en eksportstigning, medens importnedgangen tidligere oftest havde været udslaggivende, og dels fordi forbedringen i valutastillingen var fortsat også efter ophøret af den offentlige lånoptagelse i udlandet. Endelig tydede oktoberpristallet på en nogenlunde stabil prisudvikling[7]).

Den forøgelse af likviditeten, der gjorde sig gældende i 1. halvår af 1962 – i hovedsagen som følge af, at forringelsen af valutastillingen blev mere end kompenseret af nedgangen i statens kassemæssige stilling – ophørte omkring midten af året, og blev i årets sidste del som følge af den kraftige forøgelse af statens kasseoverskud afløst af en mærkbar nedgang. Trods store opkøb af obligationer fra nationalbankens side – i perioden september–december 1962 opkøbtes obligationer til en kursværdi af ca. 375 mio. kr. – faldt kurserne dog med 3–4 points, svarende til en stigning i den effektive rente på lidt under 1/2 %. Den beskedne kursstigning, der var indtruffet i 1. halvår, blev herved neutraliseret, og ved årets udgang svarede renteniveauet nogenlunde til niveauet ved årets begyndelse, dog synes den ret store nytilgang af højtforrentede obligationer at have medført et lidt lavere kursniveau for denne gruppes vedkommende.

Kreditefterspørgslen var året igennem betydelig, og bankernes udlån voksede med næsten 14 %, medens indlånene steg med ca. 9 %. Denne ekspansion synes især at være blevet finansieret ved en forøgelse af bankernes gæld til udlandet, der i løbet af året voksede med omkring 500 mio. kr., medens deres nettogæld til nationalbanken voksede med ca. 100 mio. kr. I begyndelsen af indeværende år indtrådte en vis forbedring af likviditeten, dels som følge af den lavere aktivitet, dels som følge af det mindre udbud af obligationer fra byggeriet. Endelig aflastede den forøgede låntag-

[7]) Fra juli til oktober steg pristallet fra 100,9 til 101,4.

ning i udlandet i et vist omfang det indenlandske kapitalmarked. Efter en mindre tilbagegang ved begyndelsen af 2. kvartal, hvor byggeaktiviteten tog stærkt til, fortsatte denne udvikling, styrket af den gunstige handelsbalance, således at der ved kvartalets slutning var indtrådt en meget betydelig forbedring i likviditeten. Bankernes nettogæld til udlandet, der ved udgangen af året androg ca. 600 mio. kr. var ult. juni faldet til omkring det halve, især p. g. a. øgede tilbagebetalinger. Bankernes stilling over for nationalbanken stadig blevet forbedret, et forhold der har givet sig udslag i såvel gældsformindskelse som forøgelse af tilgodehavender. Medens nettogælden ult. 1962 udgjorde ca. 30 mio. kr., var der ved udgangen af august tale om et nettotilgodehavende på omkring 700 mio. kr. Denne betydelige forbedring må ses i lyset af den relativt beskedne stigning i bankernes udlån og obligationsbeholdninger.

Denne udvikling har betydet, at den effektive rente er faldet en del i forhold til niveauet omkring årsskiftet, således at den nu – trods en vis tilvækst i udbudet – for de fleste papirer ligger et par procent lavere end sidste år ved samme tid.

Det er usikkert i hvilket omfang det indtrufne rentefald umiddelbart vil påvirke aktiviteten. Dels synes der generelt at være tale om en noget svagere stigningstakt i økonomien, dels er en betydelig del af byggeriet underkastet direkte regulering, og den af regeringen bebudede liberalisering vil formentlig først gøre sig gældende i større udstrækning i begyndelsen af det nye år.

Når man også fremover må regne med en nogenlunde fuld beskæftigelse hænger det sammen dels med en stabilisering af forbrugsefterspørgselen, dels med en fortsat gunstig eksportkonjunktur og dels med statsfinansernes ekspansive virkning. Ifølge finanslovforslaget stiles der mod et overskud på drifts- og anlægsbudgettet på ca. 510 mio. kr., eller lidt mindre end i det foregående finansår. Samtidig er udgiftsniveauet imidlertid vokset med ca. 1250 mio. kr. Hertil kommer likviditetsvirkningen af statsfinanserne. For første halvdel af indeværende finansår har der været tale om et kasseunderskud på ca. 240 mio. kr. For hele finansåret 1963/64 blev i finansloven budgetteret med et kasseoverskud på ca. 500 mio. kr., et tal der dog vil være påvirket af de seneste ændringer vedrørende opkrævningen af den bundne opsparing.

H. K.
16. 11. 1963.

POLITISK KRONIK

UDLANDET

Juli 1963

2. – På grund af uenighed om sprogspørgsmålet indgiver den belgiske regering Lefèvre, en koalition af det kristelig sociale parti og socialdemokratiet, sin afskedsbegæring, men kong Baudouin nægter at modtage den, og 5/7 meddeler Lefèvre kongen, at der i regeringen er opnået enighed om et kompromis.

3. – FN's tidligere generalsekretær, fhv. udenrigsminister Trygve Lie, indtræder i den norske regering som industriminister (se 18/6).

4. – Præsident de Gaulle ankommer til Bonn for at deltage i det første arbejdsmøde i henhold til den fransk-tyske samarbejdstraktat.

5. – Den kinesiske delegation til konferencen om de ideologiske uoverensstemmelser i den internationale kommunistiske bevægelse ankommer til Moskva i en atmosfære kendetegnet ved skarp offentlig polemik fra begge sider. Delegationen ledes af generalsekretæren i det kinesiske kommunistparti, Teng Hsiao-ping, medens M. Suslov leder den russiske delegation. Samtalerne slutter 20/7, uden at der er opnået enighed; i det udsendte kommuniqué hedder det, at man har besluttet at afbryde forhandlingerne på ubestemt tid. – 14. Pravda offentliggør brevet af 14/6 (se 20/6) fra det kinesiske kommunistiske partis centralkomité samt et svar i form af et åbent brev fra det russiske kommunistiske partis centralkomité til partiets medlemmer. De kinesiske kommunistledere anklages for at være parat til at ofre millioner af menneskeliv i en atomkrig, for at ville genoplive Stalins regeringsmetoder og for at organisere splittelsesarbejde i andre kommunistiske partier, og der udtales formodning om, at de er mere nationalister end kommunister.

Æthiopien afbryder de diplomatiske forbindelser med Portugal. – 16. Senegal spærrer havne og flyvepladser for fly fra Portugal og forbyder indførsel af portugisiske varer. – 24. Det portugisiske udenrigsministerium protesterer mod Portugals udelukkelse fra FN's økonomiske kommission for Afrika. – 31. FN's sikkerhedsråd vedtager en resolution, hvori Portugal opfordres til at give sine besiddelser i Afrika selvbestemmelsesret, og hvori alle stater anmodes om ikke at levere Portugal våben, som kan anvendes til undertrykkelse af frihedsbevægelser (se 17/7). Vedtagelsen er enstemmig, men Storbritannien, Frankrig og USA undlader at stemme.

6. – På den kristelig-sociale unions (CSU) kongres i München genvælges fhv. forsvarsminister Franz-Josef Strauss som partiets formand.

7. – Ved valget i Argentina af valgmænd til præsidentvalget får den radikale folke-

union, hvis kandidat er Arturo Illia, knap 2,4 mill. stemmer, de intransigente radikale (kandidat: Oscar Alende) godt 1,5 mill. stemmer og det demokratiske fremskridtsparti (kandidat fhv. præsident Pedro Aramburu) 1,3 mill. stemmer. De tidligere præsidenter Peron og Frondizi (de intransigente radikale) opfordrer til at stemme blank, men antallet af blanke stemmesedler udgør kun ca. 16 pct. af det samlede stemmetal mod en tredjedel ved foregående valg. – 31. Arturo Illia vælges til præsident med 261 stemmer, medens Oscar Alende og Pedro Aramburu får henholdsvis 81 og 73 stemmer. Præsident Guido løslader ekspræsident Arturo Frondizi, der har været fange siden statskuppet 29/3 1962.

8. – Ved forhandlinger i London er der opnået enighed om, at føderationen Malaysia, bestående af Malaya, Singapore, Nord Borneo og Sarawak, skal træde i kraft 31/8. Sultanen af Brunei meddeler, at Brunei ikke vil underskrive overenskomsten. – 10. Præsident Sukarno udtaler, at Malayas premierminister, Tunku Abdul Rahman, har brudt sit løfte om ikke at oprette føderationen uden tilslutning fra Nord Borneos befolkning, og erklærer, at Indonesien ikke vil anerkende Malaysia (se 1/6).

Den amerikanske regering blokerer alle cubanske tilgodehavender i USA, i alt ca. 33 mill. $.

9.–12. – Under det græske kongepars officielle besøg i London iværksættes fjendtlige demonstrationer af venstreorienterede elementer, der kræver løsladelse af de politiske fanger i Grækenland. (se 11/6).

10. – Den syriske viceministerpræsident og indenrigsminister, general Amin el Hafez, udnævnes til forsvarsminister og chef for generalstaben, efter at den hidtidige forsvarsminister general Mohammes Ziyad el Hariri 7/7 er blevet arresteret og derefter deporteret til Paris. Hariri ledede kuppet 8/3, men er i modsætning til Hafez ikke medlem af Baath-partiet. – 18. Et kupforsøg i Damascus slås ned efter blodige kampe, og der foretages de flg. dage en række henrettelser. – 22. Præsident Nasser angriber det syriske regime og erklærer, at en union med Syrien er en umulighed, så længe Baath-partiet er ved magten. – 27. General Hafez udnævnes til præsident for revolutionsrådet og øverstkommanderende for de væbnede styrker.

Efter at der i Jordan 6/7 er afholdt valg til repræsentanternes hus, danner chefen for den provisoriske regering, Sherif Hussein bin Nasser (se 20/4) nyt ministerium.

11. – EEC's ministerråd har besluttet at opretholde kontakten med Storbritannien gennem Den vesteuropæiske Union.

Ecuadors præsident, Arosemena, styrtes ved et militærkup, og en militærjunta på 4 mand under ledelse af flådens øverstkommanderende, Ramón Castro Jijon, tager magten. – 31. USA anerkender det nye styre i Ecuador.

32 afrikanske stater (underskrivere af Addis Abeba pagten, se 26/5) anmoder om indkaldelse af FN's sikkerhedsråd for at behandle »den eksplosive situation« i Sydafrika. – 13. Den indiske regering spærrer samtlige havne og flyvepladser for skibe og fly fra Sydafrika. 16/7 tager Senegal samme skridt og forbyder al vareindførsel fra Sydafrika.

13. – Ved en folkeafstemning i de pågældende områder godkendes med overvældende flertal en lov, hvorefter Benin og Delta provinserne i Vest Nigeria udskilles som en særlig region, således at Nigeria herefter består af 4 regioner (forbundsstater).

16. – I Marokko arresteres en lang række ledere af oppositionspartiet Den nationale union af folkelige kræfter (UNFP), anklaget for komplot mod statens sikkerhed og forfatningsmæssige institutioner. – 28. De lokale valg i Marokko resulterer i en overvældende sejr for regeringspartiet, Fronten

til forsvar for de konstitutionelle institutioner (FDIC). Oppositionspartierne boycotter valgene, men ifl. indenrigsministeriets opgørelse er valgdeltagelsen 76 pct.

17. – Portugals forsvarsminister meddeler, at der er udbrudt oprør i portugisisk Guinea, og at oprørerne holder 15 pct. af området besat. Han erklærer, at oprørerne er uddannet i nordafrikanske og kommunistiske lande.

Den japanske regering under Hayato Ikeda omdannes.

18. – Præsident Kennedy foreslår i et budskab til kongressen en række foranstaltninger til forbedring af betalingsbalancen.

20. – I New Delhi underskrives en luftforsvarsoverenskomst mellem USA, Storbritannien og Indien.

22. – Efter en konference i London meddeles, at Britisk Honduras fra 1/1 1964 vil opnå indre selvstyre. – 24. Guatemala, der gør krav på Britisk Honduras, afbryder de diplomatiske forbindelser med Storbritannien.

23. – Victor Marijnen, det katolske folkeparti, danner ny hollandsk regering. Den nye regering er ligesom den afgående under de Quay, i hvilken Marijnen var landbrugsminister, en koalitionsregering af det katolske folkeparti, de liberale og de to protestantiske partier, den kristelig historiske union og det antirevolutionære parti. Joseph Luns fortsætter som udenrigsminister.

25. – Ved forhandlinger i Moskva (se 10/6), påbegyndt 15/7, er der opnået enighed mellem Sovjetunionen, Storbritannien og USA om en aftale om standsning af forsøg med kernevåben undtagen forsøg under jorden. Aftalen står åben for alle stater. Den skal løbe på ubestemt tid, men kan opsiges af hver af de kontraherende parter med 3 måneders varsel, hvis det skønnes, at ekstraordinære begivenheder på kernevåbenområdet sætter nationens højeste interesser på spil. – 26. Ministerpræsident Khruschchev udtaler i et interview i Pravda og Izvestija, at den afspænding, som aftalen betyder, giver en gunstig lejlighed til at bringe andre internationale problemer nærmere til en løsning og nævner i denne forbindelse en ikke-angrebspagt mellem NATO og Warszawapagtens magter, foranstaltninger for at hindre pludselige angreb, reduktion af de fremmede styrker i Øst- og Vesttyskland samt Tysklandsspørgsmålet. – 28. Udenrigsminister Dean Rusk erklærer, at aftalen muligvis betegner et vendepunkt i forholdet mellem Øst og Vest, og at der ved hans planlagte besøg i Moskva for at underskrive aftalen muligvis vil blive bragt andre internationale spørgsmål på bane. – 29. Præsident de Gaulle giver til kende, at Frankrig under de nuværende forhold ikke vil tiltræde aftalen, men inden udgangen af 1963 selv vil fremsætte forslag. – 31. Den kinesiske regering betegner aftalen som svindel og et forsøg fra de tre magters side på at konsolidere deres monopolstilling. Undtagelsen for forsøg under jorden er til fordel for den amerikanske imperialisme, og Sovjetunionen har ved at slutte aftalen vendt sig mod fredens kræfter og mod Kina.

28. – Fernando Belaunde Terry indsættes som Perus præsident (se 9/6) og udnævner en regering med Oscar Trelles Montes, det folkelige aktionsparti (PAP), som ministerpræsident. (Efter valget 9/6 består deputeretkammeret af 50 PAP og PCD, 58 APRA, 27 Odrista-tilhængere (den nationale union) og 5 uafhængige). – 29. De diplomatiske forbindelser med Venezuela, suspenderet efter militærkuppet 29/7 1962, genoprettes.

30. – FN's økonomiske og sociale råd (ECOSOC) vestager med 6 stemmer mod 2 (10 undlader at stemme) en resolution, hvorefter Sydafrikas deltagelse i arbejdet i den økonomiske kommission for Afrika

suspenderes, indtil apartheid-politikken er opgivet (se 11/7).

31. – The Peerage Act, der giver overhusmedlemmer adgang til for livstid at give afkald på deres adelskab og lade sig indvælge i underhuset, træder i kraft. Lord Stansgate (A. N. Wedgwood Benn) og Lord Altrincham (John Grigg) giver straks afkald på deres adelskab.

August 1963

1. – På en konference i London er det besluttet, at Malta skal opnå uafhængighed senest 31/5 1964.

Ved forhandlinger i Kabul er opnået enighed om at slutte en grænseoverenskomst mellem Afghanistan og Kina.

2. – Tunesien og Madagascar afbryder de diplomatiske forbindelser med Portugal (se 5/7). – 6. Guinea spærrer havne og flyvepladser for portugisiske skibe og fly. – 12. Ministerpræsident Salazar forsvarer Portugals politik over for sine oversøiske territorier og anklager vestmagterne for at bane vej for kommunismen i Afrika. – 15. Æthiopien spærrer havne og flyvepladser for portugisiske fly og forbyder import fra og eksport til Portugal. Det samme gør Libyen 22/8. – 30. Den portugisiske regering har indbudt FN's generalsekretær, U Thant, til et besøg i Lissabon med det formål at få fjernet misforståelser m. h. t. Portugals politik over for sine oversøiske territorier.

5. – Udenrigsministrene Dean Rusk, Gromyko og Lord Home underskriver i Moskva-traktaten mellem USA, USSR og Storbritannien om forbud om kernevåbenforsøg (se 25/7). I en fælles udtalelse betegnes traktaten som et vigtigt første skridt til formindskelse af international spænding og styrkelse af freden. Fra 8/8 er der adgang for alle andre stater til at underskrive traktaten, og de fleste benytter sig heraf. Kinas afvisende holdning giver anledning til en heftig polemik med Sovjetunionen. 16/8 beslutter forbundsregeringen i Bonn at underskrive traktaten, efter at USA og Storbritannien har meddelt Sovjetunionen, at de ikke anerkender Østtysklands underskrift. Samtidig med sin underskrift 19/8 afgiver forbundsregeringen en erklæring om, at forbundsrepublikken ikke hermed anerkender noget område som stat, som den ikke allerede har anerkendt.

Statscheferne i Indonesien, Malaya og Philippinerne er på en konference i Manila blevet enige om at anmode FN om at sende en kommission til Nord Borneo og Sarawak for at undersøge, om befolkningen ønsker tilslutning til Malaysiaføderationen. På konferencen har regeringscheferne i de 3 lande bekræftet beslutningerne på udenrigsministerkonferencen i Manila (se 1/6) om forstærket samarbejde (Maphilindo). 12/8 udnævner generalsekretær U Thant en kommission på 9 medlemmer, som skal rejse til Borneo. – 28. På et møde i Singapore er Malaya, Singapore, Sabah (Nord Borneo) og Sarawak samt Storbritannien enedes om, at Malaysiaføderationen skal træde i kraft 16/9 (se 8/7).

7. – FN's sikkerhedsråd (se 11/7) vedtager en resolution, der opfordrer alle stater til at standse udførsel af våben til Sydafrika. Vedtagelsen er enstemmig, men Storbritannien og Frankrig undlader at stemme.

9 – Den spanske regering beslutter at give øen Fernando Po og territoriet Rio Muni (tilsammen tidligere Spansk Guinea) selvstyre. Fernando Po og Rio Muni har ligesom de øvrige spanske besiddelser i Afrika, Spansk Sahara og Ifni-enklaven i Marokko, hidtil haft status som

oversøiske provinser med repræsentation i Cortes.

14. – I Algeriet (se 22/6) nedlægger Ferhat Abbas, i sin tid chef for eksilregeringen, sit hverv som nationalforsamlingens præsident. 16/8 ekskluderes han af den nationale befrielsesfront (FLN). – 28. Nationalforsamlingen vedtager et forfatningsforslag, hvorefter FLN bliver det eneste tilladte politiske parti i Algeriet, og som giver præsidenten meget vidtgående beføjelser.

15. – Efter 3 dages uroligheder i Brazzaville i (det tidligere franske) Congo træder præsident Fulbert Youlou tilbage, og 16/8 dannes med hærens og fagforeningsledernes støtte en provisorisk regering under ledelse af Alphonse Massemba-Débat.

Marokkos justitsminister Bahnini oplyser, at de arresterede UNFP-ledere (se 16/7) havde forberedt et statskup til 20/7, hvorunder kong Hassan skulle være myrdet.

16. – Udenrigsminister Dean Rusk erklærer, at konflikten i Syd Vietnam mellem regeringen og buddhisterne (se 11/6) er så meget mere beklagelig, som der netop nu er gjort fremskridt i kampen mod de kommunistiske Viet Cong guerillastyrker. – 21. Spændingen i Syd Vietnam når et højdepunkt. Præsident Ngo Dinh Diem proklamerer krigstilstand. Hæren besætter en række pagoder, og ledende buddhister arresteres. Det amerikanske udenrigsministerium erklærer, at aktionen er en direkte krænkelse af regeringens løfte om en forsonligere politik over for buddhisterne.

Mellem Canada og USA er der opnået enighed om de betingelser, hvorunder kernevåbenammunition vil blive stillet til rådighed for de canadiske styrker (se 11/5).

20. – Israel kræver FN's sikkerhedsråd indkaldt i anledning af en række episoder ved den israelsk-syriske grænse. – 21. Syrien, der giver Israel skylden, kræver ligeledes sikkerhedsrådet indkaldt. Den forenede arabiske Republik sætter sine styrker i alarmberedskab.

22. – Resultatet af en revision af de politiske processer i Tjekoslovakiet i årene 1949–54 offentliggøres. En række henrettede, deriblandt generalsekretær i det kommunistiske parti Rudolf Slansky, er blevet rehabiliteret.

23. – Efter 4 dages debat på grundlag af udvalgsindstillingerne om Kings Bay-sagen (se 18/6) vedtager stortinget med 76 stemmer (de 4 ikke-socialistiske partiers 74 og socialistisk folkepartis 2 mand) mod 74 (arbejderpartiet) et mistillidsvotum til ministeriet Gerhardsen. Et tillægsforslag af SF's fører, Finn Gustavsen, gående ud på, at regeringskrisen bedst løses ved, at der søges dannet en ny regering af arbejderpartiet, får kun SF's egne 2 stemmer. – 27. Højres parlamentariske fører, John Lyng, danner koalitionsregering, bestående af 5 repræsentanter for højre, 4 for centerpartiet, 3 for kristeligt folkeparti og 3 for venstre. Erling Wikborg (kr. f.) bliver udenrigsmin., Dagfinn Vårvik (c.) finansmin., Kaare Meland (h.) industrimin., Håkon Kyllingmark (h.) forsvarsmin., Kaare Willoch (h.) handelsmin., Olaf Kortner (v.) kirke- og undervisningsmin., Bjarne Lyngsted (v.) kommunalmin., Kjell Bondevik (kr. f.'s parlamentariske fører) socialmin., Lars Leiro (c.) samfærdselsmin., Hans Borgen (c.) landbrugsmin., Onar Onarheim (h.) fiskerimin., Petter Koren (kr. f.) justitsmin., Ole Myrvoll (v.) løn- og prismin. og Karen Grönn Hagen (c.) chef for familie- og forbrugerdepartementet.

30. – Den finske regering Karjalainen (se 13/4 1962) indgiver sin afskedsbegæring, efter at de tre fagforbunds (FFC-) repræsentanter i ministeriet er gået af, fordi regeringen har besluttet en forhøjelse af landbrugets producentpriser uden forøgelse af levnedsmiddelsubsidierne.

Den amerikanske regering suspenderer en kredit til udbygning af en lufthavn i Pakistan, efter at der mellem Pakistan og Kina er afsluttet en luftfartsaftale, som bl. a. giver kinesiske fly landingsrettigheder i Pakistan.

September 1963

2. – Præsident Kennedy udtaler, at regeringen i Syd Vietnam ved sin politik over for buddhisterne har mistet kontakten med befolkningen og derved handlet meget uklogt, da kampen mod kommunisterne ikke kan vindes uden befolkningens støtte. – Premierminister Nehru går ved en udenrigspolitisk debat i det indiske parlament ind for afholdelse af en konference af buddhistiske stater om stillingen i Syd Vietnam. – 9. Præsident Kennedy erklærer, at en standsning af den amerikanske hjælp til Syd Vietnam vil være skadelig og kun gavne kommunisterne. USA vil derfor ikke trække sig tilbage, men gøre sin indflydelse gældende for at hidføre en afspænding i Syd Vietnam. – 12. FN's generalsekretær, U Thant, fordømmer forfølgelsen af buddhisterne.

Iraks præsident, Aref, afslutter et besøg i Damascus, hvorunder han har forhandlet med præsidenten for revolutionsrådet, general Hafez, og andre repræsentanter for den syriske regering. Der er opnået enighed om forstærket militært og økonomisk samarbejde, bl. a. skal et fælles økonomisk råd forberede en økonomisk union mellem de to lande.

3. – Premierminister Verwoerd foreslår Storbritannien, at administrationen af protektoraterne Bechuanaland, Basutoland og Swaziland overtages af Sydafrika, som hurtigere og mere effektivt vil kunne føre dem frem til uafhængighed og velstand. Den britiske regering afviser forslaget. – 6. Mali spærrer havne og flyvepladser for sydafrikanske skibe og fly og forbyder import fra og eksport til Sydafrika (se 7/8). – 10. Udenrigsminister Eric Louw kritiserer vestmagternes holdning over for Sydafrika og truer med, at Sydafrika kan ændre sin holdning i kampen mod kommunismen, f. eks. ved at opsige overenskomsten med Storbritannien om adgang til at benytte flådebasen Simonstown og ved at unddrage guldmarkedet i London Sydafrikas guldproduktion. – 18. FNs særlige udvalg om apartheidpolitikken anbefaler nye foranstaltninger mod Sydafrika, bl. a. forbud mod udvandring til Sydafrika og en effektiv våbenembargo, og det henstilles til generalforsamlingen og sikkerhedsrådet af overveje muligheden for at udelukke Sydafrika af FN. – 23. Den forenede arabiske Republik afbryder de økonomiske forbindelser med Sydafrika. – 25. På FNs generalforsamling fordømmer udenrigsminister Per Hækkerup apartheidpolitikken, men erklærer, at også de hvide sydafrikaneres rettigheder må sikres.

5. – Algeriets regering omdannes. – 7. Belkacem Krim (udenrigsminister i eksilregeringen), der opholder sig i Schweiz, nedlægger sit mandat som medlem af nationalforsamlingen og fordømmer i et åbent brev Ben Bellas diktatur. – 8. Ved folkeafstemningen om den nye forfatning afgives godt 5 mill. ja-stemmer, knap 100.000 nej-stemmer. Antallet af stemmeberettigede er ca. 6,3 millioner. Opfordring til at boycotte afstemningen, udgået fra Ait Ahmed (Front des Forces Socialistes) følges især af berberne i Kabylen. – 15. Ved præsidentvalget får Ben Bella, der er eneste kandidat, over 5,5 af 6,3 mill. mulige stemmer. – 30. Ben Bella hævder, at Marokko koncentrerer tropper ved grænsen til Algeriet for at støtte berbernes opstand i Kabylen.

6. – Sovjetunionen protesterer over for USA og Storbritannien imod, at en repræsentant for Formosa-Kina i Washington har underskrevet traktaten om standsning af kernevåbenforsøg. Sovjetunionen anerkender kun én kinesisk stat, nemlig Den kinesiske Folkerepublik (se 5/8). – 7. Ministerpræsident Fidel Castro erklærer, at Cuba ikke foreløbig vil underskrive traktaten om standsning af kernevåbenforsøg. – 24. USA's senat ratificerer traktaten med 80 stemmer mod 19.

10. – Præsident Kekkonen opfordrer formanden for det finske folkepartis rigsdagsgruppe, Esa Kaitila, til at undersøge mulighederne for at danne en af centrum domineret parlamentarisk flertalsregering (se 30/8). Kaitila påtager sig opgaven, men opgiver 17/9 forsøget. – 18. Præsident Kekkonen udtaler ved rigsdagens 100 års jubilæum, at i Finland er en regering af alle partier den eneste mulighed, hvis man vil have en langvarig og stabil regering. – 19. Kekkonen overdrager til rigsdagens formand, agraren Kauno Kleemola, at undersøge mulighederne for en samlingsregering eller en anden løsning af regeringskrisen på parlamentarisk basis. Tanken om en regering også omfattende folkedemokraterne afvises straks af samlingspartiet, det svenske folkeparti og det finske folkeparti; kun agrarerne erklærer sig uden reservationer rede til at gå ind i en regering af alle partier. Ved månedens udgang synes stillingen at være den, at der kun er to muligheder tilbage: et ministerium af samme type som Karjalainens afgående og en embedsmandsregering.

12. – I Ankara underskrives overenskomsten om Tyrkiets associering med EEC.

14. – Rapporten fra FN-missionen i Nord Borneo og Sarawak (se 5/8) går ud på, at befolkningens flertal ønsker tilslutning til Malaysia. – 15. Udenrigsminister Subandrio erklærer, at Indonesien ikke accepterer rapporten og ikke vil anerkende Malaysia. – 16. Efter at føderationen Malaysia er trådt i kraft, angriber demonstranter den britiske ambassade i Djakarta. – 17. De diplomatiske forbindelser mellem Malaysia og Indonesien afbrydes, og Malaysia hjemkalder sin ambassadør i Philippinerne. – 18. Demonstranter sætter ild på den britiske ambassade i Djakarta. Malaysia indfører alarmberedskab og beslutter at tage skridt til indkaldelse af reserver. – 19. Den indonesiske regering beklager begivenhederne i Djakarta og lover at sikre britiske statsborgeres liv og ejendom. – 20. Præsident Sukarno beordrer de forskellige regeringsdepartementer til at overtage britiske firmaer i Indonesien. Det tilføjes, at formålet ikke er nationalisering, men at sikre produktionen. – 22. Ved valget til lovgivende forsamling i Singapore besætter premirminister Lee Kuan Yew's parti, folkets aktionsparti, 37 af i alt 51 pladser. – 23. Indonesien forbyder udførsel af olie og naturgas til Malaysia, og tinkoncentrater vil blive sendt til Europa til smeltning i stedet for til Penang i Malaya. – 25. Indonesien sender faldskærmstropper til grænsegarnisoner i Borneo.

15. – Den forenede arabiske Republik afbryder de økonomiske forbindelser med Portugal.

16. – Statsminister Lyng (se 23/8) forelægger den nye norske regerings tiltrædelseserklæring for stortinget. Under debatten herom, der begynder 18/9, fremlægger fhv. statsminister Einar Gerhardsen på arbejderpartiets vegne et radikaliseret program, som vinder bifald fra Finn Gustavsen, s. f. – 20. I stortinget stemmer arbejderpartiets 74 medlemmer for et forslag om, at regeringen bør lægge arbejderpartiets erklæring til grund for sit arbejde, medens et forslag fra s. f., hvorefter arbejderpartiets erklæring giver et bedre grundlag for arbejdet end regeringserklæringen, får s. f.'s 2 stemmer. For tilslutning til regeringserklæringen stemmer regeringspartiernes 74 medlemmer. Som følge af det således konstaterede »negative flertal« mod regeringen indgiver statsminister Lyng 21/9 ministeriets afskedsbegæring. – 23. De kommunale valg viser fremgang for arbejderpartiet, højre og centerpartiet, tilbagegang for kristeligt folkeparti, venstre og især kommunisterne. Partiernes procentvise andel af stemmerne er: a. 45,99 (forrige gang 43,72), h. 19,70 (18,61), komm. 1,79 (3,83), kr. f. 6,80 (7,43), cp. 8,27 (7,91), v. 8,31 (8,86), s. f., der ikke opstillede ved det foregående valg, 2,80, andre, især upolitiske lister 6,34 (9,56). – 25. Kongen udnævner ny

arbejderpartiregering med Einar Gerhardsen som statsminister. Tre af ministrene i Gerhardsens foregående regering, kommunalmin. Oskar Skogly, fiskerimin. Nils Lysö og landbrugsmin. Einar Wöhni, er ikke medlemmer af den nye regering, og to, justitsmin. Jens Haugland og handelsmin. O. Chr. Gundersen, har andre porteføljer. Ministeriets sammensætning er herefter: Halvard Lange udenrigsmin., Gudmund Harlem forsvarsmin., O. Chr. Gundersen justitsmin., Andreas Cappelen finansmin., Jens Hauglund kommunalmin., Leif Granli landbrugsmin., Helge Sivertsen kirke- og undervisningsmin., Trygvé Lie industrimin., Erik Himle handelsmin., Trygve Bratteli samfærdselsmin., Magnus Andersen fiskerimin., Aase Bjerkholt familie- og forbrugermin., Karl Trasti pris- og lønmin. og Olaf Gjærevoll socialmin.

17. – Parlamentsvalget i Iran (Persien), det første hvor kvinder har valgret og valgbarhed, resulterer i en overvældende sejr for den nationale unions kandidater, der støtter shahens reformprogram.

21. – Tjekoslovakiets ministerpræsident, Viliam Siroky, og en række andre ministre afskediges, og Siroky udstødes af det kommunistiske partis præsidium. Til ny ministerpræsident udnævnes Josef Lenart, hidtil præsident for det slovakiske nationalråd.

26. – Overenskomsten af 1953 mellem Spanien og USA om amerikanske baser i Spanien forlænges for 5 år.

Det græske parlament opløses, og der udskrives nyvalg til 3/11. Lederen af det største oppositionsparti (centrumsunionen), Papandreou, kræver ministeriet Pipinelis' afgang som betingelse for at deltage i valget. – 29. Kong Paul udnævner et upolitisk forretningsministerium under ledelse af højesteretspræsident Stylianos Mavromihalis.

DANMARK

Juli 1963

2. – Den faste voldgiftsret kender havnearbejdernes beslutning om at nægte at losse sydafrikanske varer ulovlig.

5. – Havnearbejderne i Københavns frihavn nægter at losse sydafrikanske varer fra det svenske skib »Lommaren«, som derefter sejler til Århus.

6. – Forsvarsminister Victor Gram udtaler, at forudsætningen om, at vi fortsat kunne regne med våbenhjælp udefra, ikke synes at holde stik, og at vi må forudse, at videreførelsen af materielanskaffelsesprogrammet i alt væsentligt må ske for nationale midler.

15. – Vesttysklands udenrigsminister, Gerhard Schröder, ankommer til Odense, hvor han indleder et 3 dages officielt besøg i Danmark.

17. – Ved afslutningen af udenrigsminister Gerhard Schröders besøg meddeles, at den danske og den vesttyske regering er enige om, at der snarest bør skabes fortløbende kontakt mellem Danmark og EEC.

18. – Malayas premierminister, Tunku Abdul Rahman, ankommer til København på officielt besøg.

19. – Den faste voldgiftsret idømmer 34 havnearbejdere i København og Århus, som nægtede at losse sydafrikanske varer, en personlig bod på 35 kr. hver. Desuden skal havnearbejdernes fagforeninger i København og Århus betale henholdsvis 8000 og 3000 kr. for ikke med tilstrækkelig styrke at have forsøgt at afværge aktionen.

26. – Fællesklubberne inden for Havnearbejdernes Fællesforbund i København erklærer i en udtalelse, at man uanset voldgiftsrettens kendelse vil fortsætte aktionen mod sydafrikanske varer.

29. – Ved åbningen af Færøernes lagting meddeler lagmanden, Hakon Djurhuus, at landsstyret ønsker Færøernes repræsentation i folketinget afskaffet og en revision af hjemmestyreloven med henblik på udvidet selvstyre.

30. – Regeringen beslutter, at Danmark skal tiltræde aftalen om standsning af forsøg med kernevåben.

31. – Østrigs udenrigsminister, Bruno Kreisky, ankommer til København på officielt besøg.

Reguleringspristallet er faldet fra 102 (101,6) i april til 101 (100,9) i juli (januar 1963 = 100). Nedgangen skyldes lavere priser på kartofler og grønsager samt sukker. Det nye pristal medfører ingen ændring af arbejder- og tjenestemandslønningerne.

August 1963

7. – Finansminister Poul Hansen nedsætter to udvalg. Det ene skal udarbejde forslag til ændringer i skatte- og boliglovgivningen med sigte på at modvirke uligheder i boligudgiftens størrelse for henholdsvis lejere og ejere af egen bolig. Det andet, ejendomsskatteudvalget, skal beskæftige sig med vurderingsreglerne og

reglerne om grundstigningsskyld samt muligheden for at gennemføre mere ensartede regler for påligning og opkrævning af ejendomsskatterne til stat og kommune.

8. – Den faste voldgiftsret afsiger foreløbig kendelse, hvorefter en strjke på Esbjerg Andels-Slagteri, der har løbet siden 1/8, er ulovlig og arbejdet straks skal genoptages.

9. – Danmarks ambassadører i Washington, London og Moskva underskriver aftalen om standsning af forsøg med kernevåben.

Fhv. minister Bertel Dahlgaard udtaler ønsket om, at det kommende valg kombineres med en folkeafstemning om kildeskat og skattefradragsret.

De strejkende slagteriarbejdere i Esbjerg vedtager at fortsætte den ulovlige strejke, indtil slagteriet genindfører 6 dages arbejdsugen (arbejderne har tidligere godkendt 5 dages arbejdsugen).

12. – Udenrigsminister Per Hækkerup har besvaret et spørgsmål fra Poul Møller (k. f.) om indholdet af de informationer, regeringen har indhentet i fællesmarkedslandene om disse landes syn på jordlovene i forhold til Romtraktaten. Poul Møller er ikke tilfreds med svaret og har anmodet udenrigsministeren om at fremsende de pågældende indberetninger til folketingets markedsudvalg.

Dansk Smede- og Maskinarbejder Forbunds 75-års jubilæumskongres åbnes af formanden, folketingsmand Hans Rasmussen, der udtaler, at fagbevægelsen står på tærsklen til stigende indflydelse gennem økonomisk og industrielt demokrati. Statsminister J. O. Krag erklærer, at en stram finanspolitik fortsat er nødvendig, og formanden for LO, Eiler Jensen, gør sig til talsmand for opsamling af midler i fonds, der ikke ledes af privatkapitalistiske særinteresser, men gennem investeringer kan modvirke tendensen til monopolisering af dansk erhvervsliv. Han hilser med tilfredshed, at der i helhedsløsningen er indarbejdet bestemmelser om opbygning af en fond, der skal danne grundlaget for ydelsen af tillægspension.

13. – Folketingets udvalg om de ikke færdigbehandlede 3 jordlovsforslag (se 28/6) holder møde og bemyndiger formanden, Kaj Jensen (s.), til efter forhandling med ministrene at afgøre, om udvalget skal fortsætte arbejdet på det foreliggende grundlag, eller om det skal afvente nye forslag fra regeringen.

I sin kongresberetning (se 12/8) opfordrer Hans Rasmussen fagbevægelsen til at lægge vægt på den politiske indflydelse. Han ønsker arbejdstiden fastsat ved lov og rejser spørgsmålet om oprettelse af en fælles produktionsfond, til hvilken virksomhederne skulle indbetale en del af deres overskud.

Den faste voldgifsret idømmer slagteriarbejderne i Esbjerg, der endnu ikke har genoptaget arbejdet, en bod på i alt 78.000 kr. for tiden til og med 8/8.

16. – Regeringen beslutter, at der i september i folketingets markedsudvalg skal optages forhandlinger om ændringer i de 4 jordlove, der forkastedes ved folkeafstemningen, og at landbrugsminister Skytte med landbokommissionen skal drøfte tanken om en decentralisering af jordlovsudvalgets arbejde ved oprettelse af lokale jordbrugsnævn.

17. – Nationalbanken meddeler, at diskontoen fra 19/8 nedsættes med 1/2 pct. til 6 pct.

20. – På grundlag af den ekstraordinære rets undersøgelse tildeler landbrugsminister Skytte efter beslutning i regeringen docent ved landbohøjskolen, dr. Kjeld Wamberg, irettesættelse for tjenesteforseelser i tre tilfælde, men følger ikke højskolens krav om afskedigelse.

21. – Havnearbejdere i Aalborg afbryder losningen af det svenske skib »Hallaren«, der bl. a. medfører en ladning mangan-

erts fra Sydafrika, da demonstranter opfordrer til boycot af fartøjet. Episoden fører den næste dag til nedlæggelse af alt arbejde i havnen.

22. – Udenrigsministeriet har anmodet den danske ambassadør i London om at fremsætte en beklagelse over for de britiske myndigheder i anledning af beslutningen om at åbne for import af 27.000 t smør ud over de kvanta, der er fastsat i kvotaordningerne, idet den danske regering frygter, at den øgede import vil føre til prisfald og gøre ophævelsen af den britiske smørtold illusorisk.

23. – Bankerne og sparekasserne beslutter i anledning af diskontonedsættelsen og de deraf følgende nedsættelser af pengeinstitutternes udlånsrentesatser at nedsætte de maksimale rentesatser for indlån med 1/4 pct. For de skattebegunstigede opsparingsformer sker dog ingen nedsættelse af indlånsrenten.

24. – Formanden for Handels- og Kontormedhjælpernes Forbund, Erling Dinesen, har modtaget statsminister J. O. Krags opfordring til ham om at blive arbejdsminister. Arbejds- og socialminister Kaj Bundvad fortsætter som socialminister.

Havnearbejderne i Aalborg vedtager at fortsætte strejken. Efter et fællesmøde mellem LO og arbejdsgiverforeningen er arbejdet på »Hallaren« givet fri.

Slagteriarbejderne i Esbjerg er for den ulovlige strejke idømt en bod på i alt 175.000 kr.

25. – Statsminister J. O. Krag advarer vælgerne mod at stemme på SF, idet han henviser til begivenhederne i Norge (se Udlandet 23/9), og dementerer rygterne om efterårsvalg.

Fhv. minister Poul Sørensen (k. f.) erklærer, at det vil være naturligt, om man ved gennemførelsen af nye jordlove afskaffer grundværdistigningsskylden. En folkeafstemning, der går regeringen imod, skal ikke automatisk medføre et regeringsskifte, men et nederlag som det, der er tilføjet ministeriet Krag ved folkeafstemningen, må begrænse en regerings muligheder.

26. – Frankrigs premierminister, Georges Pompidou, ankommer til København på et 3 dages officielt besøg.

27. – Folketingets ombudsmand udbeder sig en redegørelse fra politimesteren i Fåborg i anledning af en klage over en 19 timers lang afhøring af en husmand.

28. – Handelsminister Baunsgaard forelægger på et møde med repræsentanter for rederierne og de søfarendes organisationer skitse til forslag om nye bemandingsregler m. m.

31. – Japans udenrigsminister, Ohira, ankommer til København på besøg i Danmark efter indbydelse af udenrigsminister Per Hækkerup.

Undervisningsminister K. Helveg Petersen udtaler på det radikale venstres hovedbestyrelsesmøde, at der i folkeafstemningens nej til jordlovene utvivlsomt også lå et nej til staten, selv om der samtidig i praktisk taget alle lande er en tendens til at ville lægge mere og mere over på staten med det resultat, at udgiftsbudgettet vokser.

September 1963

1. – Handelsminister Baunsgaard (r. v.) udtaler, at eventuelle tyske ønsker om et udvidet militært samarbejde med Danmark ikke vil blive imødekommet.

3. – Statsminister J. O. Krag meddeler en delegation af havnearbejdere for hele landet, at regeringen fordømmer den sydafrikanske raceadskillelsespolitik, men ikke

vil etablere boykot over for den sydafrikanske union.

I Aalborg er havnearbejderne gået i gang med losningen af »Hallaren«, der nu foregår uforstyrret af demonstranter.

Den tjekoslovakiske regering kræver i en note til den danske regering en københavnsk vognmand og hans chauffør straffet for udsmugling af et tjekisk ægtepar til Østrig.

4. – Forsvarminister Victor Gram (s.) meddeler, at der ikke foreligger konkrete planer om ændringer i det øvelsesmæssige samarbejde inden for NATO, hvorfor der i denne henseende ingen problemer har været at tage stilling til for regeringen eller dens forsvarsudvalg (se 1/9).

Det afsluttede statsregnskab for 1962–63 viser, at de samlede drifts- og anlægsudgifter har ligget 434 mill. kr. højere end forudsat ved omsforliget (8540 mill. kr.).

Den konservative folketingsgruppes formand, fhv. minister Poul Sørensen, der selv er medlem af radiorådet, udtaler ønske om en ny radiolov, der fjerner det politiske element fra den daglige ledelse i radio og fjernsyn.

5. – I London er en dansk regeringsdelegation blevet orienteret om den britiske regerings planer om kontrol med baconproduktionen.

6. – Det er aftalt, at Danmark genoptager kontakten med Fællesmarkedet, idet udenrigsminister Per Hækkerup i spidsen for en embedsmandsdelegation 8/10 skal have et møde med Fællesmarkedets kommission i Bruxelles.

På det nordiske udenrigsministermøde i Stockholm er det besluttet at nedsætte et fælles embedsmandsudvalg, der inden åbningen af FNs 18. generalforsamling skal undersøge, hvorledes man bedst gennem normale kanaler lægger tryk på Sydafrika for at få det til at ændre apartheidpolitikken.

7. – Ved Socialdemokratiets årsmøde vender statsminister J. O. Krag sig mod konservative udtalelser om, at helhedsløsningen ensidigt er vendt mod funktionærer og tjenestemænd, medens smedeforbundets medlemmer er blevet begunstiget.

Økonomiminister Kjeld Philip har meddelt Skivekredsens radikale venstre, at han ikke ønsker genopstilling ved næste folketingsvalg.

8. – Udenrigsminister Per Hækkerup udtaler i et interview til Associated Press, at økonomisk pression over for Sydafrika vil være en tvivlsom fremgangsmåde. Man må også prøve på at forstå det hvide mindretals situation og søge positive udveje for en løsning for de hvide på ligeberettigelsens grund.

Finansminister Poul Hansen tilkendegiver på Socialdemokratiets årsmøde, at der ikke skal ventes lempelse i skatter og afgifter. I en omtale af kildeskatten siger han, at partiets program forudsætter skattefradragsrettens ophævelse, og når der alligevel i nogen tid har været arbejdet med et kildeskatteforslag, hvori skattefradragsretten er bevaret, er årsagen, at der i befolkningen må antages at være flertal for kildeskat, men også flertal for besvarelse af skattefradragsretten.

9. – Tanganyikas præsident, Julius Nyerere, ankommer til København på 2 dages officielt besøg i Danmark.

10. – Folketingsudvalget om de 3 ikke færdigbehandlede jordlovsforslag (se 13/7) beslutter, at der skal nedsættes et udvalg, hvor også kommunerne skal være repræsenteret.

13. – USA's vicepræsident, Lyndon B. Johnson, ankommer til København på 3 dages officielt besøg i Danmark.

Tjenestetiden i flyvevåbnet, telegraftropperne og pansertropperne, i alt over 5000 mand, vil fra 1/1 1964 blive nedsat fra 16 til 14 måneder (søværnet har i forvejen 14 måneders tjenestetid).

Atomoplysningsudvalget, nedsat af regeringen efter henstilling fra en række videnskabsmænd i 1960, afgiver betænkning, »atomvåbenproblemer«.

16. – Efter et møde i folketingets markedsudvalg beslutter regeringen, trods udenrigsministerens betænkeligheder, at offentliggøre en række dokumenter, der dannede grundlag for statsminister J. O. Krag's udtalelser i radio og TV forud for folkeafstemningen om, at forslaget om bopælspligt indeholdt det eneste mulige nationale værn for dansk jord, hvis Danmark kom i EEC. Dokumenterne indeholder oplysninger, indhentet af danske embedsmænd fra embedsmænd i andre lande under fortrolig form.

17. – Kulturminister Bomholt har tildelt kontorchef Vagn Jensen, undervisningsministeriet, en irettesættelse, fordi han i sin egenskab af formand for Danmarks Naturfredningsforening har foreslået en kommune, der havde overtrådt naturfredningsloven, at betale 10.000 kr. til naturfondet for at opnå en indstilling om dispensation.

Forretningsudvalget for havnearbejdernes landskonference kræver af de 100 folketingsmænd, der har opfordret til boykot af sydafrikanske varer (se 9/5), at de gør deres indflydelse gældende i folketinget og sætter handling bag ord.

18. – Formandskabet for Det økonomiske Råd har tilstillet regeringen en redegørelse for den økonomiske situation, hvori det bl. a. hedder, at det ikke uden videre er givet, at det ved en fastholdelse af den stramme finanspolitik vil være muligt at opretholde den nuværende, stadig meget høje beskæftigelse; men der er snævre grænser for en ændring af den stramme økonomiske politik.

19. – På et møde mellem Dansk Arbejdsgiverforening, LO og havnearbejdernes organisationer fastsættes en samlet bod på 13.000 kr. til afgørelse af samtlige de boykotsager mod skibe med sydafrikanske varer, som endnu ikke er afgjort i den faste voldgiftsret.

21. – Finansminister Poul Hansen (s.) udtaler, at regeringen ikke tænker på at opgive den bundne opsparing. Skulle der vise sig muligheder for en lempelse af den økonomiske politik, må lettelserne komme renteområdet til gode.

Ved åbningen af Venstres landsmøde udtaler partiets formand, fhv. statsminister Erik Eriksen, at det er en urimelig og umoden tanke, at Venstre skulle tage initiativet til et samarbejde, endsige et regeringssamarbejde med Socialdemokratiet.

Til udkast til et nyt partiprogram for Venstre er der indkommet 175 ændringsforslag, de fleste fra kredsen omkring »Liberal Debat«.

22. – På Venstres landsmøde forkastes »Liberal Debat«s ændringsforslag til det nye program.

Ved åbningen af De uafhængiges landsmøde angriber formanden, Iver Poulsen, v. og k. f. for ikke at have udnyttet regeringens nederlag ved folkeafstemningen om jordlovene.

Dansk Samling vedtager på sit årsmøde en udtalelse, hvori der kræves en grundlovsrevision. Partiet ønsker en reform, der afskiller udøvende, lovgivende og dømmende magt og bremser organisationernes magtmisbrug. Skovejer Harald Høgsbro genvælges som partiets formand.

23. – På Venstres landsmøde genvælges partiets formand, Erik Eriksen, med akklamation. Til valget af næstformand opstiller »Liberal Debat« biskop H. Dons Christensen, Ribe, der får 106 stemmer, men fhv. minister Axel Kristensen genvælges med 299 stemmer. Formanden for »Liberal Debat«, sognepræst Finn Riber Jensen, advarer Venstre mod at binde sig for stærkt til nogen side, og ekspeditionssekretær Niels Westerby udtaler, at Erik

Eriksen efter et valg ikke bør udelukke en ren venstreregering, ligesom en bred samarbejdsregering kan blive en mulighed. Erik Eriksen afviser i sit svar en samarbejdsregering med socialdemokraterne.

På landsmødet er det vedtaget, at partiets navn herefter skal være »Venstre, Danmarks liberale parti«.

24. – Ved et møde på Københavns Rådhus af repræsentanter for danske og svenske kommuner vedtages det at oprette et Øresundsråd om spørgsmål af fælles interesse for Øresundsregionen.

Vejdirektoratet udsender en rapport om det fremtidige vejsystem i Nordsjælland. Vejnettets udbygning i de kommende år anslås at ville koste ca. 600 mill. kr.

Formanden for De samvirkende jyske Husmandsforeninger, Emanuel Vestbo, advarer mod nedsat produktion.

25. – Udenrigsminister Per Hækkerup udtaler i FN's generalforsamling, at Danmark finder en pressionspolitik over for Sydafrika nødvendig for at komme apartheidpolitikken til livs.

Regeringen har besluttet at nedsætte en kommission om håndværkets og den mindre industris forhold med professor Poul Milhøj som formand.

Fhv. statsminister Viggo Kampmann nedlægger sit folketingsmandat fra 1/10.

Forretningsudvalget for Danmarks Retsforbund konstituerer fhv. folketingsmand Kristian Kristensen som partiets formand, efter at fhv. folketingsmand Niels Andersen har trukket sig tilbage fra posten.

27. – De nordiske udenrigsministre har afslået en indbydelse fra den sydafrikanske regering til at besøge landet for at sætte sig ind i forholdene.

PUBLIKATIONER

UDGIVET AF

INSTITUTET (FRA 1960 SELSKABET) FOR HISTORIE
OG SAMFUNDSØKONOMI

Arbejdslønnen i Danmark under skiftende Konjunkturer ca. 1850–1913. Af Jørgen Pedersen. Gyldendalske Forlag. 1930, 389 S., 2,00 Kr. (udsolgt).

Sociale Studier i dansk Historie efter 1857. Under Ledelse af P. Engelstoft og Hans Jensen. Gyldendalske Forlag, 1930, 189 S., 1,00 Kr. (udsolgt).

Bidrag til Arbejderklassens og Arbejderspørgsmaalets Historie i Danmark fra 1864–1900. Under Ledelse af P. Engelstoft og Hans Jensen. Gyldendalske Forlag, 1931, 424 S., 2,00 Kr. (udsolgt).

De danske Stænderforsamlingers Historie 1830–1848. Første Del. Af Hans Jensen. J. H. Schultz Forlag, 1931, 586 S., 4,00 Kr. (udsolgt).

Economic Conditions in Denmark after 1922. Af Jørgen Pedersen. Instituttet for Historie og Samfundsøkonomi, 1931, 50 S., 1,50 Kr.

Statshusmandsbrug i Fyns Stift. Af C. Lind og Jørgen Pedersen. Instituttet for Historie og Samfundsøkonomi, 1933, 44 S., 1,50 Kr. (udsolgt).

Mænd og Meninger i Dansk Socialpolitik 1866–1901. Under Ledelse af P. Engelstoft og Hans Jensen. Gyldendalske Forlag, 1933, 174 S., 1,00 Kr. (udsolgt).

Kampen om Saar. Af Marius Buus. Gyldendalske Forlag, 1934, 80 S., 0,25 Kr. (udsolgt).

Driftsstatistiske Undersøgelser over Detailhandelens Økonomi. Hefte 1, Kolonialbranchen i Hovedstaden. Af C. Lind, Gyldendalske Forlag, 1934, 31 S., 1,25 Kr. (udsolgt).

Statistical Investigations into the Economy of Retailing. Bulletin No. 1, The Grocery Trade. Af C. Lind. Gyldendalske Forlag, 1934, 58 S., 3,00 Kr. (udsolgt).

De danske Stænderforsamlingers Historie 1830–1848. Anden Del. Af Hans Jensen. J. H. Schultz Forlag, 1934, 755 S., 4,00 Kr. (udsolgt).

Driftsstatistiske Undersøgelser over Viktualiehandelen i København og Frederiksberg. Af C. Lind. Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, 1935, 32 S., 1,25 Kr. (udsolgt).

Statistical Investigations into the Economy of Retailing. Bulletin No. 2, The Provision Trade. Af C. Lind. Gyldendalske Forlag, 1935, 52 S., 3,00 Kr. (udsolgt).

Abessinien: Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, 1936, 135 S. (udsolgt).

Den polske Korridor og Danzig. Af Sven Henningsen. Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, 1936, 111 S. (udsolgt).

Dansk Jordpolitik 1757–1919. Første Del: *Udviklingen af Statsregulering og Bondebeskyttelse indtil 1810.* Af Hans Jensen. Gyldendalske Forlag, 1936, 262 S., 5,00 Kr. (udsolgt).

Driftsstatistiske Undersøgelser over Frugt- og Grønthandelen i København og Frederiksberg. Af C. Lind. Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, 1937, 50 S., 1,75 Kr. (udsolgt).

An Analysis of Price Behaviour during the Period 1855–1913. Af Jørgen Pedersen og O. Strange Petersen. Levin og Munksgaard, 1938, 268 S., 12,00 Kr.

Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark indtil Aar 1900. I. Bind. Til c. 1880. Af Henry Bruun. Gyldendalske Forlag, 1938, 636 S., 6,00 Kr. (udsolgt).

Rustningsindustrien, Staternes Kontrol med Vaabenhandel og Vaabenproduktion. Af Svend Laursen. Gyldendalske Forlag, 1938, 93 S., 1,25 K. (udsolgt).

Storpolitik i Stillehavet. Studiekredsopgaver om Flaadetraktaterne. Singapore, Philippinerne og de japanske Mandatøer. Gyldendalske Forlag, 1938, 115 S., 2,50 Kr. (udsolgt).

Folkeforbundet, Organisation og Virksomhed. Af Erling Kristiansen. Gyldendalske Forlag, 1939, 76 S., 1,00 Kr. (udsolgt).

Danish Economic Policy 1931–1938, The Repercussion of Modern Commercial Policies on Economic Conditions in Denmark. By H. P. Götrik, Inst. f. Hist. og Samfundsøkonomi, 1939, 74 S., 2,25 Kr. (udsolgt).

Studier over det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark i det 19. Aarhundrede. Af Harald Jørgensen. Gyldendalske Forlag, 1940, 426 S., 5,00 Kr. (udsolgt).

Modsætningen mellem Italien og Frankrig 1914–1939. Af Kjeld Winding, Gyldendalske Forlag, 1940, 192 S., 2,00 Kr. (udsolgt).

Textil-Raastoffer. Af Jørgen Moe. Gyldendalske Forlag, 1941, 126 S., 2,00 Kr. (udsolgt).

Driftsstatistiske Undersøgelser over Boghandelen i Hovedstaden. Af C. Lind. Inst. f. Hist. og Samfundsøkonomi, 1941, 32 S., 1,75 Kr.

Kina og Stormagterne. Af I. Grünbaum og Hanna Kobylinski. Gyldendalske Forlag, 1942, 202 S., 3,00 Kr. (udsolgt).

Bidrag til de tidligere dansk-vestindiske Øers økonomiske Historie med særligt Henblik paa Sukkerproduktion og Sukkerhandel. Af P. P. Sveistrup. Inst. f. Hist. og Samfundsøkonomi, 1942, 119 S., 3,00 Kr. (udsolgt).

Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857–1899. Af Georg Nørregaard. Gyldendalske Forlag, 1942, 624 S., 6,00 Kr. (udsolgt).

Kul, Tørv og Brunkul. Af Helge Andersen. Gyldendalske Forlag, 1942, 140 S., 2,00 Kr. (udsolgt).

Indien. Samfundsforhold og moderne Historie. Af Erik Rasmussen. Gyldendalske Forlag, 1942, 144 S., 3,00 Kr. (udsolgt).

Danish Exchange Policy 1914–1939. Af Poul Nyboe Andersen. Inst. f. Hist. og Samfundøkonomi, 1942, 121 S. (Duplikeret). 3,00 Kr. (udsolgt).

Dansk Jordpolitik 1757–1919. Anden Del: *Fæstevæsenets Afvikling og Jordlovgivningen i Perioden 1810–1919.* Af Hans Jensen. Gyldendalske Forlag, 1945, 484 S., 11,50 Kr.

Dansk Sukkerhandel og Sukkerindustri. Af P. P. Sveistrup og R. Willerslev. Gyldendalske Forlag, 1945, 371 S., 10,00 Kr.

Frankrig 1870–1930. Den tredie Republiks Historie. Af Ludvig Krabbe. Gyldendalske Forlag, 1945, 295 S., 9,00 Kr.

Grundlinierne i Sovjetunionens Udenrigspolitik 1917–1941. Af Ad. Stender-Petersen. Gyldendalske Forlag, 1946, 201 S., 7,50 Kr.

De forenede Nationer. Af Finn T. B. Friis. Gyldendalske Forlag, 1948, 5,50 Kr. (udsolgt).

Asiatisk Kompagni i den florissante Periode 1772–1792. Af Aa. Rasch og P. P. Sveistrup. Gyldendalske Forlag, 1948, 347 S., 10,00 Kr.

Jernmalm, Jern og Staal. Af Lauge Dahlgaard. Gyldendalske Forlag, 1949, 154 S., 6,00 Kr. (udsolgt).

Spanien. Republik og Francostyre 1931–48. Af Erik Reske-Nielsen. Ejnar Munksgaard, 1949, 323 S., 9,00 Kr. (udsolgt).

Latin-Amerika. Af Erik Bach. Ejnar Munksgaard, 1940, 252 S., 9,00 Kr. (udsolgt).

Intergrovernmental Fiscal Relations. Federal State and Local Finances. Af Kjeld Philip. Ejnar Munksgaard, 1954, 171 S., 15,00 Kr.

Opsparing, Kapitalbevægelse og Formuernes Sammensætning i København 1949. Af Kjeld Bjerke. Ejnar Munksgaard, 1954, 54 S., 3,00 Kr.

Lønudviklingen i Danmark 1914–1950. Af Poul Milhøj. Ejnar Munksgaard, 1954, 222 S., 10,00 Kr.

Kurantbankens forhold til staten. Af Erik Rasmussen. Det Danske Forlag, 1955, 293 S., 25,00 Kr.

Træk af de faglige storkonflikter i 1920 og 1925. Af Heinrich Schlebaum Larsen. Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, 1956, 42 S., 2,50 Kr.

Det mellemste Østen. Af Erik Reske-Nielsen. Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, 1956, 136 S., 5,00 Kr. (udsolgt).

Om renteforskelle og emissionspolitik på obligationsmarkedet. Af Troels Glud. Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, 1957, 286 S., 25,00 Kr.

Fransk indenrigspolitik. Fra de Gaulle til de Gaulle. Af George Damborg. Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, 1958, 134 S., 5,00 Kr.

Sol og Sult. Underudviklingens problem i Italien. Af Erling Bjøl. Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, 1960, 192 S., 10,00 Kr.

Afrikansk Nationalisme. Af Ole Karup Pedersen, Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, 1963, 161 S., 10,00 Kr.